

DEWAN UNDANGAN NEGERI SABAH

Khamis, 25 Mei 2023

Mesyuarat dimulakan pada pukul 10:00 pagi

Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Haji Kadzim Haji M. Yahya, S.P.D.K., P.G.D.K., J.P. [Speaker]
Yang Berhormat	Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman, P.G.D.K, A.D.K., J.P. [Timbalan Speaker]
Yang Berhormat	Datuk George Anthony Ginibun, P.G.D.K. A.S.D.K., A.D.K., J.P. [Timbalan Speaker]
Yang Amat Berhormat	Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor, S.P.D.K., P.G.D.K., K.M.N., [Ketua Menteri/Menteri Kewangan] [N.12 Sulaman]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Kitingan, S.P.D.K., P.G.D.K., [Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Pertanian dan Perikanan] [N.39 Tambunan]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam, S.P.D.K., P.G.D.K., A.S.D.K., [Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan dan Tempatan] [N.36 Kundasang]
Yang Berhormat	Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya, P.G.D.K., B.S.K., J.P., [Timbalan Ketua Menteri III/Menteri Kerja Raya] [N.24 Tanjong Keramat]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Haji Masidi bin Manjun, S.P.D.K., P.G.D.K, K.M.N., A.D.K., A.M.N, J.P., [Menteri Kewangan II] [N.37 Karanaan]
Yang Berhormat	Datuk Jahid bin Jahim, P.G.D.K., A.S.D.K., A.D.K., [Menteri Pembangunan Luar Bandar] [N.14 Tamparuli]
Yang Berhormat	Datuk Liew Chin Jin @ Christina Liew, [Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar], P.G.D.K., [N.20 Api-Api]
Yang Berhormat	Tuan Phoong Jin Zhe, [Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan], A.S.D.K., [N.21 Luyang]
Yang Berhormat	Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif, P.G.D.K., J.P., [Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi] [N.31 Membakut]

Yang Berhormat	Datuk James bin Ratib, P.G.D.K., A.S.D.K., A.D.K., [Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat] [N.48 Sugut]
Yang Berhormat	Datuk Ellron bin Angin, P.G.D.K., A.S.D.K., B.K., [Menteri Belia dan Sukan] [N.45 Sook]
Yang Berhormat	Datuk Abidin bin Madingkir, P.G.D.K., J.S.M., A.S.D.K., J.P., [Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri] [N.38 Paginatan]
Yang Berhormat	Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan, P.G.D.K., [Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri] [N.68 Apas]
Yang Berhormat	Datuk Haji Ruslan bin Muharam, [Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri], P.G.D.K., A.S.D.K., [N.34 Lumadan]
Yang Berhormat	Tuan Hendrus Anding, A.S.D.K., J.P., [Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan] [N.7 Tandek]
Yang Berhormat	Tuan Peto Galim, [Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan], [N.18 Inanam]
Yang Berhormat	Datuk Isnin bin Haji Aliasnih @ Liasnih, P.G.D.K., A.S.D.K., B.S.K., [Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan] [N.32 Klias]
Yang Berhormat	Datuk Mohamad Hamsan bin Awang Supain, P.G.D.K., A.S.D.K., A.D.K., [Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan] [N.52 Sungai Sibuga]
Yang Berhormat	Datuk Limus bin Jury, P.G.D.K., A.S.D.K., B.S.K., [Pembantu Menteri Kerja Raya] [N.33 Kuala Penyu]
Yang Berhormat	Datuk Robert Tawik @ Nordin, P.G.D.K., B.S.K., [Pembantu Menteri Kerja Raya] [N.40 Bingkor]
Yang Berhormat	Datuk Julita Mojungki, P.G.D.K., [Pembantu Menteri Kewangan] [N.5 Matunggong]
Yang Berhormat	Tuan Tan Lee Fatt, A.S.D.K., [Pembantu Menteri Kewangan] [N.19 Likas]
Yang Berhormat	Tuan Samad bin Jambri @ Jamri, A.S.D.K., A.D.K., [Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar] [N.49 Labuk]
Yang Berhormat	Dato' Sri Dr. Ruddy bin Awah, J.P., [Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar] [N.3 Pitas]

Yang Berhormat	Datuk Joniston bin Lumai @ Bangkuai, P.G.D.K., A.S.D.K., J.P., [Pembantu Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar] [N.15 Kiulu]
Yang Berhormat	Datuk Andi Muhammad Suryady bin Bandy, P.G.D.K., A.S.D.K., B.S.K., [Pembantu Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan] [N.71 Tanjong Batu]
Yang Berhormat	Datuk Harun bin Durabi, P.G.D.K., A.S.D.K., A.D.K., [Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi] [N.2 Bengkoka]
Yang Berhormat	Datuk Flovia Ng, P.G.D.K., A.S.D.K., [Pembantu Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat] [N.44 Tulid]
Yang Berhormat	Datuk Fairuz bin Renddan, P.G.D.K., [Pembantu Menteri Belia dan Sukan] [N.8 Pintasan]
Yang Berhormat	Tuan Mohammad bin Mohamarin, A.S.D.K., [N.1 Banggi]
Yang Berhormat	Tuan Chong Chen Bin, A.S.D.K., [N.4 Tanjong Kapor]
Yang Berhormat	Tuan Mohd. Arsad bin Bistari [N.3 Tempasuk]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Dr. Mohd. Salleh bin Tun Said, S.P.D.K., P.G.D.K., D.G.S.M., [N.10 Usukan]
Yang Berhormat	Datuk Ewon Benedick, P.G.D.K., A.S.D.K., [N.11 Kadamaian]
Yang Berhormat	Datuk Jasnih bin Daya, P.G.D.K., [Pembantu Menteri Kewangan] [N.13 Pantai Dalit]
Yang Berhormat	Datuk Haji Yakubah Khan, P.G.D.K., J.P., [N.16 Karambunai]
Yang Berhormat	Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin, A.S.D.K., [N.17 Darau]
Yang Berhormat	Datuk Wong Hong Jun, P.G.D.K., [N.22 Tanjong Aru]
Yang Berhormat	Datuk Awang Ahmad Sah bin Datuk Haji Sahari, [N.23 Petagas]
Yang Berhormat	Puan Jannie Lasimbang, A.S.D.K., [N.25 Kapayan]
Yang Berhormat	Datuk Ignatius Dorell Leiking, P.G.D.K., [N.25 Moyog]
Yang Berhormat	Datuk Juil bin Nuatim, [N.27 Limbahau]
Yang Berhormat	Datuk Haji Gulamhaidar @ Yusof bin Khan Bahadar, P.G.D.K., D.M.S.M., A.S.D.K., J.P. [N.28 Kawang]

Yang Berhormat	Tuan Mohd. Tamin @ Tamin bin Zainal, A.S.D.K., [N.29 Pantai Manis]
Yang Berhormat	Tuan Dr. Daud bin Yusof, A.S.D.K., A.D.K., [N.30 Bongawan]
Yang Berhormat	Datuk Dr. Yusof bin Yacob, P.G.D.K., [N.35 Sindumin]
Yang Berhormat	Datuk Anwar Ayuub @ Annuar Ayub [N.41 Liawan]
Yang Berhormat	Datuk Rubin bin Balang, P.G.D.K., [N.43 Kemabong]
Yang Berhormat	Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin, P.G.D.K. [N.46 Nabawan]
Yang Berhormat	Tuan Jonnybone J. Kurum [N.47 Telupid]
Yang Berhormat	Tuan Arunarnsin bin Taib, A.S.D.K., [N.50 Gum-Gum]
Yang Berhormat	Tuan Mokran Ingkat [N.51 Sungai Manila]
Yang Berhormat	Tuan Alias bin Sani [N.53 Sekong]
Yang Berhormat	Tuan Hiew Vun Zin, A.S.D.K., [N.54 Karamunting]
Yang Berhormat	Tuan Calvin Chong Ket Kiun [N.56 Elopura]
Yang Berhormat	Datuk Poon Ming Fung @ Frankie, P.G.D.K., [N.56 Tanjong Papat]
Yang Berhormat	Datuk Masiung Banah, P.G.D.K., A.S.D.K., [N.57 Kuamut]
Yang Berhormat	Datuk Jafry bin Arifin, P.G.D.K., J.P., [N.59 Sukau]
Yang Berhormat	Tuan Assaffal bin P. Alian, A.S.D.K., [N.50 Tungku]
Yang Berhormat	Datuk Mohammadin bin Ketapi, P.G.D.K. [N.61 Segama]
Yang Berhormat	Tuan Dumi bin Pg. Masdal, A.S.D.K., [N.62 Silam]
Yang Berhormat	Puan Norazlinah binti Arif, A.S.D.K., [N.63 Kunak]
Yang Berhormat	Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong, P.G.D.K., D.I.M.P., A.S.D.K., A.D.K., [N.64 Sulabayan]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal, S.P.D.K., P.N.B.S., S.P.M.P., D.M.S.M., D.S.A.P., P.G.D.K., J.P. [N.65 Senallang]
Yang Berhormat	Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [N.66 Bugaya]
Yang Berhormat	Tuan Hamild @ Hamid bin Awang [N.67 Balung]

Yang Berhormat	Tuan Justin Wong Yung Bin [N.69 Sri Tanjong]
Yang Berhormat	Puan Rina binti Haji Jainal [N.70 Kukusan]
Yang Berhormat	Tuan Sarifuddin bin Hata, A.S.D.K., [N.72 Merotai]
Yang Berhormat	Tuan Hassan A. Gani Pg. Amir [N.73 Sebatik]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee, S.P.D.K., [ADUN Dilantik]
Yang Berhormat	Datuk Raime Unggi [ADUN Dilantik]
Yang Berhormat	Datuk Amisah Yassin, P.G.D.K. [ADUN Dilantik]
Yang Berhormat	Datuk Jaffari bin Waliam, P.G.D.K., [ADUN Dilantik]
Yang Berhormat	Tuan Dr. Aliakbar bin Gulasan [ADUN Dilantik]

TIDAK HADIR

Yang Berhormat	Datuk Wetrom bin Bahanda, P.G.D.K., [N.6 Bandau]
Yang Berhormat	Datuk Peter Anthony, P.G.D.K., D.I.M.P., [N.42 Melalap]
Yang Berhormat	Datuk Seri Panglima Moktar bin Radin, S.P.D.K, P.G.D.K., J.S.M., A.D.K., J.P [N.58 Lamag]
Yang Berhormat	Datuk Suhaimi Nasir, P.G.D.K. [ADUN Dilantik]

TURUT HADIR

Yang Mulia	Puan Rafidah binti Maqbool Rahman [Setiausaha Dewan]
	Encik Mohd. Jayreh Jaya [Timbalan Setiausaha]
	Encik Mohd. Sabri bin Metan [Bentara Mesyuarat]
	Encik Juhaidey Porimin [Penolong Bentara Mesyuarat]

**DEWAN UNDANGAN NEGERI SABAH
SIDANG REDAKSI PENYATA RASMI**

KETUA PENYELIA HANSARD

[Puan Rafidah binti Maqbool Rahman]

PENOLONG KETUA PENYELIA HANSARD

[Puan Christine Lim]

PENYELIA HANSARD

[Puan Beatrice Natasha Mujip]

EDITOR

[Puan Noorzanani Haji Kata]

[Puan Hadinie Yunus Gadong]

[Puan Norma Sanid]

SUBEDITOR 2

[Puan Nellzarina Nur Nelszuliah Mohd Daniel Ardi]

SUBEDITOR 1

[Puan Tresa binti Sylvester @ Fanny]

[Puan Mohelena Mawan]

[Puan Nadia binti Nasyaruddin]

[Puan Siti Jubaidah binti Kimsin]

[Puan Theodora Joseph]

[Tuan Darryl Jude Donis]

[Puan Azyatul Nurhani binti Salleh]

[Puan Ramenah Limin]

PELAPOR

[Julian Alex Anoi]

[Rupika Latak @ Rahim]

[Annety Cueennera Jaikon]

[Gracia Samuel]

[Hastrina binti Madurin]

[Nur Natasha binti Hamdan]

[Adibah Nadzirah binti Nain]

[Mohd. Zulfikree bin Mohd. Sabki @
Abdul Musa]

[Nor Farhanna binti Ahmad Shah]

[Norhazirah binti Mohd. Salim]

[Khairul Azman bin Sehat]

[Evy Charlyn Masiul]

[Johari bin Albeh]

[Noreera Sahera binti Amin]

[Nuriahtika binti Juklis]

[Muhammad Amirul Asyraf bin Kasim]

[Abdul Wafiy Abu Bakar]

[Charity Jimis]

[Maria Hannah Hohly]

[Adrian Soliun]

[Zurina binti Asgar]

[Maria Hannah Hohly]

[Nurul Aisyah binti Fandey]

[Nabila binti Mohammad Shahril]

[Nelly Marcella Hidos]

[Theodora Boniface]

Doa

Mesyuarat dimulakan dengan bacaan doa oleh Timbalan Setiausaha Dewan.

Timbalan Setiausaha Dewan: Pertanyaan-pertanyaan untuk jawapan lisan.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya menjemput Ahli Yang Berhormat dari Bugaya. Silakan.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Datuk Speaker, soalan saya nombor satu.

JUMLAH SEKOLAH RENDAH DAN SEKOLAH MENENGAH DI BAWAH KEMENTERIAN PENDIDIKAN MALAYSIA

- *1. **YB. Tuan Hj. Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]** bertanya kepada **KETUA MENTERI**, berapakah jumlah sekolah rendah dan sekolah menengah di bawah Kementerian Pendidikan Malaysia khususnya di Semporna yang status tanahnya masih belum selesai penukaran hak milik daripada kerajaan negeri kepada kerajaan persekutuan dan apakah implikasi kelewatan penukaran hakmilik ini kepada sekolah.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Jawapan

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, untuk makluman Ahli Yang Berhormat dari Bugaya, serta Dewan yang mulia ini, sebanyak 21 geran tanah telah didaftarkan untuk tujuan tapak sekolah yang telah dilaksanakan di daerah Semporna.

Daripada 21 geran tanah yang telah didaftarkan untuk tujuan tapak sekolah di daerah Semporna ini, sebanyak 19 buah sekolah adalah sekolah rendah. Manakala dua buah sekolah menengah dimana salah satu daripada geran tersebut adalah berkongsi tapak dengan sekolah rendah.

Kesemua geran didaftarkan atas nama Pesuruhjaya Tanah Persekutuan. Untuk makluman Dewan juga, sebanyak lima tapak sekolah masih dalam proses

pengukuran atau semakan pelan, manakala enam permohonan tanah untuk tapak sekolah masih diproses oleh Jabatan Tanah dan Ukur.

Datuk Speaker, Kerajaan Negeri akan memastikan agar pendaftaran geran tanah untuk tujuan tapak-tapak sekolah berkenaan dilaksanakan dengan segera selaras dengan prosedur yang ditetapkan. Ini bagi mengelakkan sebarang kemungkinan implikasi yang timbul akibat kelewatan penukaran sesuatu hak milik tanah bagi tapak sekolah Kerajaan Persekutuan khususnya kesukaran sekolah yang terlibat untuk menerima peruntukan projek pembangunan gantian dan pe...

25/05/2023 - RAKAMAN 2 - [10:10 PAGI - 10:20 PAGI] - [JULIAN] - AZYATUL - NORMA

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Abu Bakar Titingan]: Penambahbaikan sekolah tersebut. Sekian.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. Ada soalan tambahan? Silakan Yang Berhormat Tungku.

Soalan tambahan

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Terima kasih Datuk Speaker. Yang Berhormat Menteri, soalan saya adalah bolehkah Yang Berhormat Menteri bagi tahu kepada dewan yang mulia ini, jumlah dan keluasan tanah-tanah yang telah diberikan kepada Kerajaan Persekutuan, yang pertama. Yang kedua, apakah tindakan kerajaan mengenai saranan TPM yang baru-baru itu, yang akan mengatakan bahawa mana-mana tanah yang telah diserahkan kepada Kerajaan Persekutuan untuk tujuan apa sahaja, tetapi tidak digunakan dalam masa lima tahun, haruslah diambil balik. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Abu Bakar Titingan]: Berkaitan dengan, terima kasih atas soalan tambahan daripada ADUN Tungku. Berkenaan dengan soalan yang pertama itu, iaitu berkaitan dengan jumlah tanah yang telah diserahkan kepada Kerajaan

Persekutuan, pada masa kini saya tidak mempunyai data berkenaan. Walau bagaimanapun, pihak Jabatan Tanah akan memberi jawapan secara bertulis kepada Yang Berhormat Tungku. Soalan kedua itu, saya tidak berapa *clear*, apa itu?

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Ok, Timbalan Perdana Menteri Fadillah ada menyatakan bahawa termasuk dalam MA63 punya kes. Mana-mana tanah yang telah diperuntukkan oleh Kerajaan Negeri, sama ada untuk tujuan sekolah, hospital apa, yang tidak digunakan ataupun dibangunkan dalam masa lima tahun, tanah tersebut hendaklah dikembalikan kepada Kerajaan Negeri.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Abu Bakar Titingan]: Untuk makluman Yang Berhormat Tungku, sebenarnya itulah yang kita mahu, kerana apabila tanah negeri kita serahkan kepada Kerajaan Pusat untuk tujuan pembangunan, dan sekiranya tiada apa-apa pembangunan di buat ke atas tanah tersebut. Pihak Kerajaan Negeri akan memastikan, apakah sebab-sebab pembangunan tidak dapat dielak, tidak dapat dibangunkan, dan saya yakin sekiranya alasan-alasan itu tidak kukuh, kita amat menyokong dengan saranan juga pengumuman yang dibuat oleh Yang Amat Berhormat Timbalan Perdana Menteri.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Yang Berhormat Menteri, saya mohon tolong bagi saya dalam bentuk jawapan bertulis mengenai senarai tanah yang telah diberikan, tetapi belum diguna oleh Kerajaan Persekutuan. Terima kasih.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Abu Bakar Titingan]: Terima kasih sahabat saya, insya-Allah, kita akan beri maklumat yang berkaitan. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Sekarang, saya menjemput Yang Berhormat ADUN Dilantik, Dr. Aliakbar bin Gulasan.

Tuan Dr. Aliakbar bin Gulasan [ADUN Dilantik]: Terima kasih Datuk Speaker, soalan saya nombor dua.

STRATEGI KERAJAAN UNTUK MENGELUARKAN RAKYAT SABAH DARIPADA KEPOMPONG KEMISKINAN

***2. YB. Dr. Aliakbar Gulasan [ADUN Dilantik]** bertanya kepada **MENTERI PEMBANGUNAN LUAR BANDAR**, apakah strategi kerajaan untuk mengeluarkan rakyat Sabah daripada kepompong kemiskinan.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Jawapan

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Bismillahirrahmanirrahim. Datuk Speaker. Untuk makluman Ahli Yang Berhormat ADUN Dilantik dan Dewan yang mulia ini, Kementerian Pembangunan Luar Bandar Sabah telah merancang pelbagai strategi untuk mengeluarkan rakyat Sabah daripada kepompong kemiskinan dan antaranya adalah seperti berikut:

1. Pembinaan lima buah Pusat Kemahiran Masyarakat sebagai pusat pembangunan dan latihan keusahawanan. Tujuan pusat ini adalah untuk membantu meningkatkan potensi kemahiran, khususnya golongan miskin;
2. Pembinaan lapan buah Pusat Keusahawanan Desa atau PKD yang dilengkapi dengan bangunan bengkel dan juga peralatan mesin-mesin. PKD adalah bertujuan untuk memberi peluang kepada golongan usahawan. Bimbingan Kementerian Pembangunan Luar Bandar Sabah bagi meningkatkan pengeluaran produk dan mengembangkan aktiviti perniagaan mereka. Program keusahawanan berasaskan pertanian, seperti penanaman Sacha Inchi dan pisang Sabah dan program penternakan burung walit secara bersasar, mengikut keperluan dan kesesuaian di daerah tersebut;
3. Program kursus kemahiran disediakan kepada masyarakat luar bandar, seperti kursus kemahiran jahitan, kraftangan, pemprosesan makanan, tenunan destar, pembuatan kerepek dan lain-lain. Tujuan kursus ini diadakan adalah selaras dengan misi KPLB Sabah, untuk menyejahterakan masyarakat luar bandar, melalui usaha-usaha pembasmian kemiskinan, dan melahirkan usahawan yang berjaya, serta dapat meningkatkan ilmu pengetahuan, kemahiran, pendapatan diri dan keluarga;

4. Program Satu Daerah Satu Produk, merupakan program yang meningkatkan ekonomi usahawan luar bandar, yang dijalankan secara berkelompok atau premis persendirian. Program ini telah menggalakkan pengeluaran produk disetiap daerah masing-masing, sebagai *flagship* produk bagi sesebuah kampung ataupun daerah tersebut.

Datuk Speaker,

5. Projek MESEJ ataupun dalam erti kata Mini Estate Sejahtera adalah inisiatif Kerajaan Negeri, untuk menangani isu kemiskinan di kawasan yang mempunyai kadar kemiskinan yang tinggi, dan mempunyai program yang telah disusun atur di kawa, di tempat tersebut. Program ini merupakan pendekatan pembasmian kemiskinan secara holistik, meliputi penyediaan perumahan, komponen ekonomi, iaitu perusahaan ladang, perladangan dengan tanaman komoditi seperti kelapa sawit dan juga getah;
6. Program Rumah Mesra Sabah Maju Jaya ataupun SMJ dan Program Rumah Sejahtera Rakyat Sabah, adalah berkonsepkan pemberian rumah dan yang selesa oleh Kerajaan Negeri, kepada golongan penduduk luar bandar, yang juga merupakan dikategorikan dalam golongan miskin.

Sekian dan terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Soalan tambahan?

Soalan tambahan

Tuan Dr. Aliakbar bin Gulasan [ADUN Dilantik]: Terima kasih Datuk Speaker. Terima kasih Yang Berhormat Pembantu Menteri. Tahniah kepada kerajaan yang banyak inisiatif. Cuma kalau ada maklumat daripada pihak kementerian, kita memahami terlalu banyak projek sudah lama diadakan berkaitan dengan membasmi kemiskinan khususnya di Sabah. Cuba kita, adakah kita mengenalpasti apa sebenarnya punca itu, adakah daripada pihak kerajaan, agensi ataupun rakyat ataupun *delivery system* kita yang tidak begitu sampai maklumat kepada masyarakat. So, apa dia punya kata kunci yang memang susah, sebab sampai sekarang Sabah,

masih berada pada kedudukan yang agak membimbangkan. Dari segi tahap kemiskinan, mungkin pihak Pembantu Menteri ada maklumat itu. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat, teruskan.

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Terima kasih soalan tambahan daripada Yang Berhormat ADUN Dilantik. Sebenarnya memang, sememangnya program pembasmian kemiskinan yang dirancang oleh kerajaan, melalui Kementerian Pembangunan Luar Bandar Sabah ini, telah pun ada pelan strategik yang digariskan. Namun demikian, kita faham tentang pembasmian kemiskinan ini, ianya memerlukan pelbagai pihak yang tampil. Namun demikian, usaha untuk mengatasi pembasmian kemiskinan ini sememangnya, tumpuan diberikan kepada kawasan-kawasan yang terlibat. Apa lagi dasar kerajaan untuk memastikan bahawa kemiskinan ini dapat dikurangkan dari masa ke semasa. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Darau, silakan.

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Terima kasih Tuan Speaker. Yang Berhormat Menteri, saya ingin menyentuh sedikit berkenaan program keusahawanan yang telah sekian lama dijalankan oleh Kerajaan Negeri. Bagi saya, program-program begini memang bagus. Memang bagus. Cuma ada beberapa penambahbaikan yang perlu dilakukan. Contohnya, *follow up*. *Follow up* kepada peserta-peserta kursus ini, sebab melalui pengalaman-pengalaman lepas, apa yang terjadi adalah contohnya, apabila kita buat kursus membuat kek ataupun kursus menjahit. Akhirnya...

25/05/2023 - RAKAMAN 3 [10:20 PAGI - 10:30 PAGI] - [GRACIA] - SITI JUBAIDAH - NOOZANANI

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]:...kerana mereka ini, bila kita bagi dia *oven* ataupun kita bagi dia mesin jahit. Dia bukan jadi usahawan menjual kek. Dia menjual *oven* dan menjual mesin jahit. Ini sudah berjalan sekian lama sebab

saya terlibat secara langsung dalam perkara ini. Jadi, kalau masih lagi kita buat seperti yang ada sekarang, *it is, it is a business as usual*. Perlu ada penambahbaikan. Kena berfikir luar kotak sebab pihak Kerajaan Negeri perlu ada mekanismalah dan kerjasama daripada pihak-pihak agensi lain di negeri Sabah.

Komitmen daripada daerah-daerah juga penting. Kadang-kadang bila kita panggil mesyuarat daripada daerah itu dia hantar wakil sahaja. Komitmen daripada DO-DO dan sebagainya perlu. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Darau, mana soalan dia?

(suara bertindih)

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Soalan dia...

(suara bertindih)

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: ataupun soalan cadangan?

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Saya minta kalau boleh kalau boleh adakan satu mekanisma baru di mana usahawan-usahawan ini kita *follow up*. Apa yang dia buat selepas itu? Saya tidak mahu kita bagi dulu saya pernah. Dulu saya salah seorang usahawan ini. Buat *training* ini. Kita bagi *oven*, kita bagi bahan-bahan, milo apa semua. Dia jual oven, dia jual Milo ping, dia jual Nescafe ping.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Macam Ko-Nelayan lah dulu? Jual pukak.

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Ah Betul. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan, Menteri.

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Terima kasih soalan ataupun pertanyaan tambahan daripada ADUN

Darau. Ya, sememangnya selepas program keusahawanan yang dilaksanakan oleh pihak kementerian kepada golongan sasaran seperti mereka yang terlibat dalam golongan miskin ini sememangnya apabila apa nama kursus diadakan kepada mereka dan sebenarnya ada berlaku tentang apa nama ini ketidakjayaan.

Namun demikian, pihak kementerian akan terus berusaha untuk memastikan bahawa program ataupun ya pelaksanaan program kursus dan sebagainya kepada mereka ini agar dapat betul-betul berkesan dan sampai kepada mereka ini. Kita paham tentang permasalahan tersebut dan insya-Allah semoga mudah-mudahan kita akan, pihak kementerian akan sentiasa memikirkan untuk penambahbaikan tentang apa nama ini tentang usaha kursus yang dilaksanakan. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ya. Yang Berhormat Bugaya. Bukan.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Ya.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya berikan dia dulu.

Tuan Dumi bin Pg Masdal [Silam]: Silam.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silam. Silam dahulu.

Tuan Dumi bin Pg Masdal [Silam]: Terima kasih, Datuk Speaker. Terima kasih Yang Berhormat Menteri. Saya terima kasih kepada tahniah kepada KPLB Sabah dengan Program SES untuk mengurangkan kemiskinan. Saya mahu tanya bila mesej Bangkaruan akan dilaksanakan? Sudah berapa tahun tidak minta ini. Berapa tahun? Lima enam tahun di disuarakan di dalam Dewan ini tapi tidak dilaksanakan. Bila? Minta maaf.

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Terima kasih soalan tambahan daripada ADUN Silam. Pihak Kementerian akan memberikan secara perinci tentang mesej yang dimaksudkan oleh Yang Berhormat. Semoga mudah-mudahan nanti pihak Kementerian akan memberikan secara perinci. Maksudnya, kalau boleh dapat jawapan secara bertulis kepada Yang

Berhormat supaya lebih maklum ataupun lebih perinci kepada Yang Berhormat ADUN Silam. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya berikan satu lagi soalan tambahan daripada Bugaya. Teruskan.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Dengan izin Datuk Speaker. Saya tertarik kepada jawapan Yang Berhormat Menteri tadi berkaitan dengan SMJ tadi. Dalam perbahasan saya yang hari Selasa itu, saya dah minta untuk kawasan saya terutamanya di Bugaya tapi saya rasa mungkin Yang Amat Berhormat Ketua Menteri ataupun Menteri-menteri yang lain terlupa untuk menjawab saya punya dalam perbahasan itu.

Berkenaan dengan SMJ. Saya ada minta kepada kerajaan untuk dibagi peluang kepada mangsa-mangsa kebakaran di Kampung Bangau-Bangau, Kampung Simunul dan juga Kampung Air. Rumah-rumah SMJ ini diberikan keutamaan kepada mereka sebab kebanyakan mereka ini pun memang fakir miskin dan juga memang ada dalam senarai e-Kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Bugaya lari sikit daripada soalan asal.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Minta maaf. Ya? Datuk Speaker.

(suara bertindih)

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Tidak apa. Teruskan. Pendek ini kan? Tidak panjang.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Mohon mohon mohon YB Menteri untuk memberi pencerahan.

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Terima kasih atas soalan tambahan daripada ADUN Bugaya. Berkenaan

walaupun soalan asal ini lain tetapi soalan tambahan daripada Yang Berhormat ADUN Bugaya adalah merupakan khusus spesifik kepada Rumah SMJ. Untuk makluman, penyelarasan bagi penerima ataupun nama-nama daripada yang dikategorikan penerima Rumah SMJ ianya diputuskan di peringkat daerah.

Jadi, saya harap kemungkinan YB ADUN Sibuga boleh berhubung di Pejabat Daerah Semporna lebih perinci dan membincangkan perkara pasal ianya akan diputuskan di daerah masing-masing. Terima kasih Yang Berhormat.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih, Menteri. Sekarang saya menjemput Yang Berhormat Sri Tanjong.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, soalan saya soalan nombor tiga.

KAWASAN TEMPAT LETAK KERETA UNTUK HOSPITAL TAWAU

- *3. **YB. Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]** bertanya kepada **MENTERI PEMBANGUNAN MASYARAKAT DAN KESEJAHTERAAN RAKYAT:-**
- a) berapa banyak tempat letak kereta akan ditambah atau telah dirancang untuk Hospital Tawau; dan
 - b) adakah sebarang rancangan untuk mengambil alih tanah kosong (nombor geran hakmilik: 1075411499) untuk tujuan penambahan kawasan tempat letak kereta.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan, Menteri.

Jawapan

Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat [Datuk James bin Ratib]: Terima kasih, Tuan Speaker. Sebelum saya menjawab jawapan. Sebelum saya menjawab soalan daripada Sri Tanjong saya mengucapkan syabas tahniah kepada kontraktor yang melaksanakan Hospital Tawau kerana berjaya menyiapkan Hospital dan Tawau dengan waktu yang ditetapkan dan Insya-Allah tahun ini siap sepenuhnya.

Untuk menjawab soalan ADUN Sri Tanjong, kementerian saya telah kementerian saya melalui Jabatan Kesihatan Negeri Sabah (JKNS) memaklumkan terdapat 350

lot tempat letak kenderaan di Hospital Tawau pada masa ini. Dengan siapnya projek naik taraf Hospital Tawau untuk bangunan baharu sebanyak 147 lot tempat letak kenderaan tambahan akan disediakan.

Untuk makluman Dewan yang mulia ini, JKNS tidak mempunyai rancangan untuk mengambil alih balik tanah hak milik TL 107541499 milik Khazanah Sabah ataupun Warisan Harta. Walau bagaimanapun, JKNS akan berhubung dengan Kerajaan Negeri tentang tanah-tanah kosong yang lain di sekitar kawasan hospital untuk dijadikan tempat letak kereta. Untuk makluman Dewan yang mulia ini, untuk masa depan Hospital Tawau memerlukan *parking* lebih kurang 1000 hingga 1500 lot *parking* dan kita mengalu-alukan pelabur daripada luar untuk membina *parking* ini secara BOT ataupun *Bill Operate and Transfer* dan disewakan kepada pihak KKM. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Soalan tambahan jika ada?

Soalan tambahan

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Soalan tambahan, Datuk Speaker. Terima kasih atas jawapan yang diberikan oleh YB Menteri cuma saya bimbang rancangan yang untuk menambah *parking* ini sudah tentu akan mengambil masa yang lama. Sedangkan YB Menteri sudah sebut tadi bangunan baru untuk Hospital Tawau akan bersiap sedia hujung tahun. Kan? YB Menteri? Jadi, saya di sini saya berharap kementerian yang berkenaan boleh mempertimbangkan sedangkan tanah ini dimiliki oleh GLC kerajaan dan ia mempunyai satu landasan ataupun satu. *It's very easy to communicate if you're GLC to* mengambil alih tanah ini demi kepentingan rakyat.

Kami di sini sentuh tentang bukan sahaja *parking* tetapi juga untuk mengelakkan keluarga-keluarga *patient* ini tidak menerima kompaun. Sedangkan di Tawau sekarang tidak mencukupi, *parking* tidak mencukupi. Banyak kereta terpaksa meletak di tepi jalan dan mereka menerima kompaun dari polis trafik. Tapi ini bukan salah mereka. Ini adalah kerana Hospital Tawau tidak mempunyai *parking* yang mencukupi dan mereka terpaksa untuk membayar kompaun.

Di sini juga saya ingin bertanya kepada YB Menteri, sama ada Hospital Tawau akan menambah *subspeciality* dari segi *specialist* yang ada. Dua hari yang lalu saya mendengar jawapan YB Menteri tentang penambahan *specialist* di Sandakan. Jadi di sini saya ingin bertanya kepada YB Menteri sama ada hospital...

25/05/2023-RAKAMAN 4 [10:30 PAGI- 10:40 PAGI] - [NUR NATASHA] - THEODORA - HADINIE

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Kita tahu juga akan menambah *specialist-specialist* yang ada. Jangan kita ada bangunan yang baru tapi di dalam masih kosong.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: *(Suara bertindih dengan YB Sri Tanjong)* Yang Berhormat sudah lari daripada soalan asal. Ini soalan tambahan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Tidak Datuk Speaker. Sorry, YB Menteri boleh selalu membagi saya soalan...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: *(Suara bertindih dengan YB Sri Tanjong)* Okay. Boleh Teruskan. Teruskan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: *(Suara bertindih dengan Timbalan Speaker)* Jawapan secara bertulis. So, di sini saya ingin bertannya kepada YB Menteri sama ada hospital Tawau ada penambahan *specialist*. Jangan kita ada bangunan yang baru tapi *office* kosong. Cuma ada *patient* saja menunggu tapi tidak ada doktor yang ada. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Okay, Datuk Speaker. Saya ingin menjawab soalan ADUN yang pertama. Sementara kita menunggu pelabur untuk membina *parking* secara B.O.T, kita menggunakan sementara kawasan tanah iaitu khazanah, milik khazanah untuk sementara dengan kapasiti lot *parking* lebih kurang 900 sekarang ini. Okay, pertama. Berkaitan dengan penambahan *specialist*,

sekarang ini *specialist* ada di Tawau 18. Jadi, program kita daripada 2023-2030 kita akan menambah sebanyak 38 lagi *specialist*. Ini kita punya *target* daripada Kementerian Kesihatan Malaysia. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada lagi soalan tambahan? Sekong?

Soalan tambahan

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Terima kasih Tuan Speaker, sahabat saya YB Menteri. Bangunan, satu bangunan Sandakan telah menjangkau usia 50 tahun. Usang dan kondusif. Apakah ada tindakan atau usaha kerajaan untuk menggantikan bangunan ini demi kesejahteraan rakyat Sandakan? Terima kasih YB Menteri.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Maksud saya Hospital Queen. Hospital Duchess.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Sandakan. Duchess of Kent. Dekat dengan sekolah kita dulu.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: *(ketawa)* Okay, Tuan Speaker. Sebenarnya, lawatan saya di Sandakan baru-baru ini, saya telah melawat satu tapak untuk pembesaran hospital di Sandakan. Namun demikian, kita menunggu peruntukan daripada persekutuan untuk pembinaan dan rang dan dia punya BQ semua *everything done*. Cuma menunggu peruntukan daripada persekutuan dan saya sentiasa berhubung dengan Kementerian Kesihatan Malaysia supaya projek ini dapat dilaksanakan dengan segera dan untuk makluman Dewan Yang Mulia ini, semua projek wajib *around around* Sabah dikejar atau *dibubut*. Baru terlaksana dengan cepat dan itulah kerja saya. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. Saya berikan satu lagi soalan tambahan jika ada. Baiklah sekarang saya menjemput Yang Berhormat Kapayan.

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Terima kasih Datuk Speaker. Soalan saya soalan nombor empat.

STATUS PENAMBAHBAIKKAN SERTA PEMBINAAN BUMBUNG GELANGGANG PENAMPANG

*4. **YB. Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]** bertanya kepada **MENTERI BELIA DAN SUKAN**, apakah status penambahbaikan serta pembinaan bumbung gelanggang Penampang yang semakin uzur dan merbahaya.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Jawapan

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Datuk speaker, untuk makluman Ahli Yang Berhormat Kapayan dan Dewan Yang Mulia ini, kementerian saya maklum mengenai keperluan penambahbaikan kemudahan-kemudahan sukan di Kompleks Sukan Penampang. Kementerian saya telah pun menyenaraikan supaya semua kemudahan-kemudahan gelanggang luar seperti sepak takraw, bola keranjang, bola tampar dan futsal di Kompleks Sukan Penampang untuk diperbaiki dan telah memohon peruntukan. Ya, untuk dilaksanakan tahun depan. Jadi, pelaksanaan dia ini Tuan Speaker, tertakluk dengan peruntukan yang diluluskan. Pada masa ini, kemudahan-kemudahan sukan yang diadakan masih digunakan oleh pengguna. Dan keadaan akan sentiasa dipantau oleh pegawai-pegawai saya dari masa ke semasa untuk memastikan kemudahan-kemudahan sukan tersebut selamat digunakan. Untuk makluman Yang Berhormat Kapayan dan Dewan Yang Mulia ini, penambahbaikan utama di Kompleks Sukan Penampang adalah memindah, adalah pembinaan lampu limpah di stadium utama Kompleks Sukan Penampang. Projek ini telah pun bermula pada 13 Februari 2023 dan dijangka siap pada 13 Februari 2024. Saya mohon supaya pengguna kepada Kompleks Sukan Penampang agar bersabar. Ini juga untuk kebaikan masyarakat di daerah Penampang malah masyarakat daerah sekitar juga mendapat manfaat. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada soalan tambahan, silakan?

Soalan tambahan

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Terima kasih Datuk Menteri, ya ini memang sesuatu yang ditunggu-tunggu dan sudah lama di katakan diluluskan atau pun di cari kewangannya dan saya harap ini akan menjadi kenyataan. Tapi YB Menteri telah mengatakan bahawa pembersihan atau pun penjagaan setakat ini sebab masih lagi digunakan. Boleh meminta kadar pembersihan, sebab ramai yang menggunakan ini mengatakan bahawa terutamanya gelanggang bola keranjang ini bahaya dan dia sebab dia *expose* dan dia ada lumut dan sebagainya. Jadi ini sesuatu yang saya ingin tahu, pembersihan ini dan juga berapakah peruntukan yang telah dipohon untuk kawasan gelanggang-gelanggang ini. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Kita ambil maklum tentang apa nama, apabila sesuatu pembinaan atau pun pembaikan dilakukan. Dia akan dijaga oleh kontraktor, jadi susahlah kita untuk memberi apa nama *it's hard for us to get permission, to get* apa nama untuk orang-orang awam ini untuk menggunakan kemudahan sukan ini tentang sebabnya keselamatan kita utamakan. Ya. Walau bagaimanapun, soalan yang kedua tadi itu tentang peruntukan, saya tidak ada apa nama *figure* dia, but kita akan apa nama jawab secara bertulis dalam peruntukan yang kita telah apa nama pohon daripada pihak kerajaan. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada lagi soalan tambahan? Silakan.

Soalan tambahan

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Terima kasih Datuk Speaker. Soalan tambahan saya, saya ingin bertanya sama Kementerian Belia dan Sukan. Adakah kementerian ini bercadang untuk membina kompleks sukan di kawasan saya di DUN Gum-Gum. Saya ingin maklumkan di sini, di DUN Gum-Gum ini kita ada lebih kurang 10,000 masyarakat yang ini termasuk belia. Tetapi, bukan saja kompleks sukan yang ada tapi mini pun tidak ada. Jadi saya mohonlah kepada Kementerian, membina satu kompleks sukan kompleks sukan walaupun mini. Sebab saya yakin dan percaya dan saya dapat juga apa nama bisikan daripada belia-belia di Gum-

Gum ini untuk saya menyuarakan di kementerian ini supaya dapat satu kompleks sukan atau pun mini kompleks sukan yang ada di Gum-Gum. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Terima kasih kepada Yang Berhormat dari Gum-Gum. Dasar dia apabila kita merancang sesuatu untuk membina kompleks-kompleks sukan ini. Kita utamakan tempat-tempat yang termasuk dalam daerah perlu. Tapi walau bagaimanapun, kita akan ambil kira dan kita akan mempertimbangkan dan saya kira kita boleh buat kajian, adakah perlunya kompleks sukan yang dicadang oleh Yang Berhormat dari Gum-Gum itu perlu dibina di kawasan DUN Yang Berhormat. Terima kasih.

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Sikit lagi, sikit lagi.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Teruskan. Teruskan.

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Saya ingin tahu Yang Berhormat Menteri, bilakah kajian ini bermula dan saya kalau dapat kajian ini tadi keputusan kajian ini dapat dimaklumkan saya dengan segera. Sebab saya ingin maklumkan dengan belia-belia di Gum-Gum ini bahawa saya telah menyuarakan permintaan mereka dan tadi Yang Berhormat Menteri kata akan buat kajian tapi bila kajian ini dan bila saya dapat keputusan kajian yang dijanjikan. Terima kasih.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Terima kasih Yang Berhormat, ya. Bagi saya itu kita akan lepas saja apa nama persidangan ini, kita akan bebrbincang dengan pegawai-pegawai daripada Lembaga Sukan kementerian saya sendiri dan juga Majlis Sukan Negeri ya, untuk berbincang bila masa yang sesuai untuk buat kajian ini atau adakah perlu kita buat kajian. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Sekarang saya menjemput Yang terhormat Balung.

Datuk Hamild @Hamid bin Awang [Balung]: Terima kasih Datuk Speaker. Soalan saya nombor lima.

JUMLAH MENARA YANG DIPERUNTUKKAN UNTUK DIBINA DI KAWASAN DUN N67 BALUNG DI DAERAH TAWAU

*5. **YB. Datuk Hamild @ Hamid Bin Hj. Awang [Balung]** bertanya kepada **MENTERI SAINS, TEKNOLOGI DAN INOVASI**, berapakah jumlah menara yang diperuntukkan untuk dibina di kawasan DUN N67 Balung di daerah Tawau sebagai satu langkah untuk meningkatkan talian komunikasi digital.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Jawapan

Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Harun bin Durabi]:

Bismillahirrahmanirrahim, terima kasih...

25/05/2023 - RAKAMAN 5 [10.40 PAGI - 10.50 PAGI] - [MOHD. ZULFIKREE] - MOHELENA - NORMA

Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Harun bin Durabi]:

Datuk Speaker, untuk makluman Yang Berhormat Balung N.67 dan dewan yang mulia ini, di bawah Perancangan Pelan Jendela Fasa 1, sebanyak lapan menara baharu telah diperuntukkan di kawasan DUN Balung. Setakat suku pertama tahun 2023, enam menara telah pun siap dan sedang beroperasi. Baki dua lagi menara dijangka siap pada penghujung September 2023.

Untuk makluman, enam menara yang telah disiapkan tersebut adalah seperti berikut:-

- 1) Kampung Rancangan Jalan Garson, Batu 22;
- 2) Kampung Iban Kuala Nasang;
- 3) Kampung Bukit *Queen* Ladang Sungai Kawa;
- 4) Kinabutan Besar;
- 5) PPR Seri Apas; dan
- 6) *Kinabutan Garden*.

Sesungguhnya, pembinaan menara ini pasti dapat bantu penduduk di kawasan Balung, menerima perkhidmatan solar yang berkualiti dan mampu mengatasi masalah liputan Internet jalur lebar memandangkan menara komunikasi mempunyai radius liputan yang lebih meluas. Terima kasih Datuk Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih menteri. Ada soalan tambahan dari mana-mana?

Datuk Hamild @Hamid bin Awang [Balung]: Tiada Datuk Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Bongawan?

Soalan tambahan

Tuan Dr. Daud bin Yusof [Bongawan]: Okey, terima kasih Datuk Speaker dan terima kasih juga kepada menteri yang menjawab soalan. Saya ingin apa ini bertanya apakah status pembinaan menara jalur lebar di DUN Bongawan, terutama sekali di kawasan ah, apa ini Kampung **Lama? (kurang jelas)** kerana saya dipahamkan pada awalnya telah pun ada ya, telah pun di apa ini dibersihkan tapak tapi sehingga hari ini kontraktor itu lari. Saya mahu pastikan sama ada apa ini, benda ini betul ataupun tidak. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Menteri, sila jawab.

Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Harun bin Durabi]: Terima kasih. Ah, soalan tambahan daripada ah DUN Bongawan ah, perkara tersebut, sebenarnya untuk membina menara ini, kita menghadapi ah, sedikit cabaran ataupun masalah selepas kita mengenal pasti kawasan pembinaan tersebut dan tapak hendaklah tersedia yang di ah, bergeran dan juga mendapat kebenaran sepenuhnya daripada pemilik tersebut. Itu kita punya masalah utamalah, untuk membina menara dan yang keduanya soalan tersebut merupakan soalan yang saya fikir perlu penjelasan yang ah, tepat dan perlu disiasat sejauh mana ah, sejauh mana perkara tersebut untuk pelaksana seterusnya insya-Allah saya akan cuba untuk ah, menyiasat sepenuhnya berhubung dengan pelaksanaan di kawasan Bongawan yang disebutkan tadi. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih menteri. Satu lagi?

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Boleh?

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Teruskan.

Soalan tambahan

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Terima kasih Datuk Speaker. Ah, terima kasih ah, Yang Berhormat Menteri ah, di kawasan saya memang ah, apa nama liputan jalur lebar ini begitu teruk sekali, hampir semua kawasan. Jadi saya ah, masuk di kampung ada tawaran satu daripada ah, masyarakat kampung bahawa dia sediakan tanah, tapak tanah untuk membina menara ya. Sampai begitu sekali, sebab di kampung ini, di sekolah-sekolah itu pun tiada. Jadi kasihan. Kita bagi komputer, kerajaan bagi komputer tapi tiada jalur lebar mahu macam mana mahu guna ini ya? Tetapi dalam masa yang sama bila saya masuk kampung dan ada okey hamba Allah itu menawarkan tapak tanahnya sendiri untuk membina ah, membina menara tersebut supaya liputan jalur lebar ini di kampung itu dan di sekitarnya dapat ah, apa nama dipanggil menikmati.

Jadi soalan saya di sini, apakah tindakan ah, saya seterusnya untuk ah, apa nama dipanggil ini supaya menara ini dapat dibina oleh kementerian? Apakah tindakan, adakah saya kena menulis surat ataupun adakah saya ingin ah, terus berjumpa dengan Yang Berhormat Menteri untuk menyelesaikan masalah ini? Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan menteri, jawab.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd Arifin bin Datuk Haji Mohd Arif]: Tuan Speaker, ya terima kasih Gum Gum.

Di Gum Gum kita ada merancang enam menara tetapi enam ini akan kita laksanakan insya-Allah dan belum ada lagi menara di sana. Kita ada alternatif ah, Gum Gum ada bertanya baru-baru ini dan kita tidak sempat menjawab, tidak sampai soalan, ah, Gum Gum kita akan sediakan apa yang dinamakan sebagai POP, *Point Of Operation* dan ini POP ini adalah kemudahan untuk sekolah, dibangkitkan oleh Gum Gum sebelum ini masalah ah, liputan di sekolah. POP ini akan membuat liputan sekitar satu kilometer dan insya-Allah dengan adanya POP bersama dengan insya-Allah menara selepas ini, kita akan ah, sedikit sebanyak dapat mengatasi masalah berkenaan.

Demikian juga di Bongawan, kawasan kita bersama Daerah Membakut, Bongawan ada empat menara kita rancang, dua sudah siap dan dua itu termasuklah apa yang disebut oleh Yang Berhormat Bongawan. Saya akan bersama-sama dengan Yang Berhormat melawat kawasan berkenaan untuk memastikannya.

Untuk makluman, ah, berhubung dengan menara ini seperti mana saya sebutkan semalam, kita akan ah, membuat mesyuarat setiap bulan untuk memastikan kemajuan 300 lebih menara yang sudah ah, dirancang dan ah, sebahagiannya dalam perjalanan untuk proses siap dan kita akan pastikan insya-Allah, tahun penghujung tahun kita akan pastikan menara yang kita rancang 300 lebih ini dapat menjadi kenyataan siapnya.

Itu antaranya dan di samping itu, kawasan yang terpencil kita akan sediakan apa disebut sebagai **Visart**. **Visart** ini adalah kemudahan yang liputannya lebih kurang 200 meter saja ya. Di hadapan kita ada YB Karambunai, beliau sebelum ini juga memperjuangkan perkara ini dan 300 **Visart** akan kita sediakan di kawasan-kawasan terpencil yang sangat sukar untuk mendapat liputan ini. Bila disebut liputan ini adalah untuk kawasan berpenduduk dan di samping itu sudah membuat MOU dengan Petronas untuk membuat satu lagi, iaitu *Visual Fiber Optic* seperti mana yang kita maklum bahawa sekiranya usaha ini berjalan dengan lancar, ini lebih laju kerana liputannya 100 kilometer. Terima kasih, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. Ah saya kasih satu lagi, Yang Berhormat Senallang teruskan.

Soalan tambahan

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Datuk Speaker, Yang Berhormat Menteri setelah mendengar jawapan-jawapan yang diberikan berhubung kait dengan usaha untuk supaya jalur lebar ini dapat kita perluaskan di negeri Sabah. Masalah mahu pasang menara pun susah. Negara kita menuju penggunaan digital. *Digitalization* bukan hanya pendidikannya, perniagaannya, saya dengar Yang Berhormat Menteri tadi tengok jumlah penduduk di situ, penduduk di sana, *I think*, saya ingat masalah menara ini kita banyak bangunan mungkin tidak semestinya swasta, tidak semestinya banyak bangunan kerajaan, sekolah-sekolah contohnya. Kita menggunakan *digitalization now, sistem*

educationnya. Kenapa kita tidak berusaha dengan Kerajaan Persekutuan untuk membolehkan penggunaan bangunan-bangunan yang bersesuaian. Mungkin ia tidak mengambil masa.

Saya nak bertanya daripada jumlah berbilion Kerajaan Persekutuan umumkan bukan hanya 5G berlangkah-langkah yang ada di samping yang kita katakan MCMC nak mengawal saluran berbagai maklumat sampai ke akar umbi, berapakah peruntukan yang telah pun ah, direalisasikan oleh Kerajaan Negeri Sabah? Usaha untuk ...

25/05/2023 - RAKAMAN 6 - [10:50 PAGI - 11:00 PAGI] - [NORHAZIRAH] - DARRYL - NOORZANANI

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Untuk bukan hanya di Semenanjung yang dapat tapi kita juga perlu dapat ya kerana kita bukan hanya sebagai satu kawasan yang ada sektor pelancongannya, bahkan juga kita mempunyai mungkin sayur-sayuran yang perlu eksport ke China *but we need to have communications proper*. Kalau kita cerita 5G, jangan cerita 5G. Saya pergi Kota Marudu bukan 5G, bukan 4G, 0G, tidak ada. Jadi, di situ ada jagung, di situ ada berbagai-bagai yang ada. Saya boleh tanya apakah langkah-langkah? Adakah *blueprint*? Saya ingat kita tidak boleh main kerja seakan-akan ada permohonan, kita layan. *They must be a concrete blueprint for this state of Sabah to make sure* kita *position* negeri kita ini boleh *accessible* pelancong di Sipadan, pelancong di Mantanani, usahawan di Ranau, usahawan di Kota Marudu, *accessible*.

Education yang ada, guna komputer, kita bagi komputer tidak ada. Itu berulang kali saya sebutkan, komputer masa Hisham bagi masuk dalam *store room*, pasal apa? Tidak ada lampu, tidak ada elektrik. Semalam rumah saya pun padam daripada jam 6.00 sampai jam 10.00, ini di bandar. Terima kasih banyak. Saya nak tanya berapa peruntukan?

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada soalan. Dua soalan ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Berapa *blueprint? Blueprint?*

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada dua soalan.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Terima kasih. Terima kasih Senallang. Apa yang dinyatakan tadi berhubung dengan menara, kemudian berhubung dengan VSAT, kemudian berhubung dengan beberapa perkara ini, adalah rancangan daripada KKD dan MCMC dan kita menyelaraskan di peringkat negeri dan ada beberapa yang kita laksanakan termasuk VSAT. Dan untuk makluman Yang Berhormat di kawasan Yang Berhormat sendiri, ada 20 menara yang kita rancangan untuk sehingga 2025. Lapan sudah siap menara berkenaan. Di kawasan Semporna juga, menaik taraf juga kita sudah laksanakan 100... 120 perancangan dan siap 120 dan premis-premis yang kita buat sambungan ke premis-premis ada 7204 kita rancang. Baru empat ribu lebih berjalan dengan baik, Alhamdulillah, dan saya yakin di seluruh Negeri Sabah kita merancang 616. 169 sudah menara ini baru siap dan kita akan usahakan. Perancangan kita memang kita ada perancangan ke arah 2025 sepenuhnya liputan ni. Setakat ini Yang Berhormat, 90.45% liputan 4G kemudian ketersediaan gantian optik 50.1%. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. Sekarang saya menjemput Yang Berhormat wakil dari Tanjong Aru. Silakan Yang Berhormat.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Terima kasih Datuk Speaker, soalan saya, soalan enam.

RANCANGAN KERAJAAN UNTUK MENGATASI MASALAH KENAIKAN HARGA AYAM DAN TELUR YANG TIDAK TERKAWAL

- *6. **YB. Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]** bertanya kepada **TIMBALAN KETUA MENTERI I / MENTERI PERTANIAN, PERIKANAN DAN INDUSTRI MAKANAN**, apakah rancangan kerajaan untuk mengatasi masalah kenaikan harga ayam dan telur yang tidak terkawal.

Jawapan

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Terima kasih Tuan Speaker. Untuk makluman Ahli Yang Berhormat Tanjong Aru dan Dewan yang mulia ini, kementerian saya melalui Jabatan Perkhidmatan Veterinar telah melaksanakan beberapa strategi bertujuan untuk mengawal masalah kenaikan harga ayam dan telur.

Pertama, Kerajaan Persekutuan telah memperuntukkan subsidi ayam dan telur ayam bagi membantu menstabilkan harga ayam dan telur di pasaran. Sehingga 31 Disember 2022, sejumlah RM54 juta telah diperuntukkan kepada 779 pemohon yang terdiri daripada para penternak ayam, daging dan penelur di Negeri Sabah. Pembayaran subsidi ini dimasukkan ke dalam akaun pemohon oleh Kementerian Pertanian dan Keterjaminan Makanan Malaysia dan jumlah permohonan adalah tidak terhad. Pihak DVS Sabah selaku **pemverikasi** permohonan ini. Subsidi sebanyak lima sen pada pusingan pertama dan kedua, dan tiga sen pada pusingan ketiga dan keempat diberikan bagi setiap biji telur yang dikeluarkan. Bagi daging ayam pula, subsidi sebanyak 60 sen diberikan pada pusingan pertama, RM1.40 pada pusingan kedua, dan RM1.20 pada pusingan ketiga serta 80 sen pada pusingan keempat untuk setiap kilogram tertakluk kepada had maksimum tuntutan 1.8 kilogram untuk setiap seekor ayam.

Yang kedua, bagi memastikan kecukupan bekalan di pasaran dan mengelakkan kenaikan harga mendadak disebabkan kekurangan bekalan, DVS Sabah telah memberikan kebenaran kemasukan sebanyak 7755.6 tan metrik keratan ayam sejuk beku, 55 375.1 tan metrik produk hasil unggas dan 325 080 biji telur pada Tahun 2022. Ini semua adalah import dalam negara.

Tuan Speaker, langkah yang ketiga ialah Kementerian Perdagangan dan Kos Sara Hidup telah memperkenalkan harga maksimum ayam dan telur ayam yang telah pun berkuatkuasa mulai 12 Oktober 2022. Dalam masa yang sama, pemantauan dan penguatkuasaan juga telah dilaksanakan oleh Kementerian Perdagangan dan Kos Sara Hidup. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ada soalan tambahan, Yang Berhormat?

Soalan tambahan

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Terima kasih Datuk Speaker, terima kasih jawapan daripada Pembantu Menteri. Jadi tadi ada subsidi programlah untuk *local farmers*lah kan? Dia ada subsidi program sebanyak 54 juta kan kalau saya tidak silap (kurang jelas) untuk 700 lebih *farm local* untuk mulakan hasillah ayam dan telur. So *how does it work out?* Sebab sekarang itu harga di pasaran sekarang masih lagi mahal, kan? *I am sure so* Pembantu Menteri atau Menteri pun sedarlah bahawa harga dia masih tinggi. Jadi, adakah satu *plan* di mana *how does this subsidy thing work out?* And adakah satu rancangan atau satu *plan*? Bila ada *you* punya target macam okey seperti dahulu, kalau kita mahu beli ayam sebijilah 1KG mungkin dalam lapan ringgit, sembilan ringgit di pasar. Sekarang hari ini dia logistik *it increase and all that*lah so ada satu targetkah? Hari ni saya rasa harga hari ni lap RM12.80 lah di market hari ni di pasaran 1KG. So, adakah satu target di mana *you actually have a target how much you want to sell the chicken and the egg?* Sebab hari ini *egg* pun sangat mahal tau. Adalah, ada *egg* tapi sangat mahal. Ada, ada yang tidak dapat ayam, itu telur atau sangat mahallah itu, itu telur. Jadi, adakah satu target dia bila *you* mau capai satu harga yang saya rasa *affordable*lah untuk market ini? Soalan nombor satu.

Nombor dua, itu *import license*. Tadi ada import kan untuk mencapai supaya mencukupi *market* di Sabah ini. Itu *import license* secara keseluruhan, *Is it the license that been issued permanently? Or it is just a temporarily license to import?* Bila dia tidak cukup, mencukupi apa ini stok di Sabah ini. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan, Menteri.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Terima kasih Yang Berhormat. Memang buat masa ini, kita tertakluk kepada peraturan sedia ada yang diguna pakai untuk menangani mengenai dengan kenaikan harga. So, itu adalah panduan yang ada sekarang ini dan kita mengikut apa yang telah digariskan oleh pihak Kementerian dan juga pihak KPDNKK. Mengenai dengan *license*, memang buat masa ini, kita kementerian memberikan banyak kelulusan permit import tetapi buat masa ini telur adalah diimport daripada dalam negara sendiri dan jumlah pengeluaran ini sebenarnya telah pun...

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Diusahakan melalui beberapa perkara setakat ini kementerian em menggalakkan perternak - penternak berskala kecil sederhana besar dengan selain daripada itu , Kementerian juga menggalakkan **JV** ladang ataupun ternakan perkongsian ladang dan ini boleh memberikaN apa nama kuantiti pengeluaran dari semasa ke semasa dan ini sudah pun dipraktikkan tapi kementerian masih lagi menggalakkan **JV** ini supaya terus meningkat, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri. Yang Berhormat menteri, mungkin sepintas lalu di ADUN juga tanya mungkin *temporary license*. Lesen sementara belum di jawab.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat Speaker. Menteri, boleh?

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Saya jawab dulu kah? atau ada soalan?

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: YB Tanjung Aru dulu yang *temporary license*.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: *Temporary license* ini sebenarnya adalah, kita boleh memohon dari semasa ke semasa sama ada secara online ataupun secara manual. Jadi apa yang kita hendak importkah ataupun menceburi dalam perkara ini dan kita boleh memohon kepada MAFFI , terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. *Continue*.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Ya Datuk Speaker, maksud saya itu satu import berapa kena bagi, adakah dia *permanent* ba. *Meaning to say* Sabah dahulu

dasar kita kan, kita tidak bagi import license yang *permanent*. So *is it permanent* saya tahu kita boleh mohon sekarang berapa lesen yang telah dikeluarkan?

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Dari segi kuantiti itu tidak terhad sebenarnya.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Sudah *permanent* lah ?

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Secara permohonan masih sentiasa terbuka dan tidak ada yang had dia yang sebenar, ok boleh memohon.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Jadi berapa lesen yang telah di bagi di Sabah lah Nombor satu. No dua KPDN KK harga dia kan dia ada satu harga yang untuk ayam mungkin dia kawal itu ah harga ayam lah. Berapa harga dia itu? Berapa harga dia? Boleh tak beritahu harga dia disini. Terima kasih.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Tuan speaker mengenai berapakah *license* yang dikeluarkan, saya tidak ada data yang tepat disini so yang ini kita akan jawab secara bertulis. Terima kasih

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Tungku, Tungku. Tungku dulu.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Terima kasih Datuk Speaker, Yang Berhormat menteri dalam *text* ucapan yang berbentuk saya ada nampak inisiatif baru mengenai *food security* tanaman padi yang akan dibuka di Beluran. Okey itu yang pertama, yang kedua Yang Berhormat Menteri bagi pencerahan atau penjelasan kepada saya sekarang bagaimana dengan insiatif sebelum ini yang cuba di buat di Felda. Apa dia punya *progress*? Apa dia punya perkembangan setakat ini? Terima kasih.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Tuan Speaker, saya mohon maaf sebab soalan yang sepatutnya timbul dan berkaitan dengan ayam bukan padi terima kasih.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Saya tahu tapi Kementerian Yang Berhormat, ini Kementerian Yang Berhormat. Saya rasa mungkin Menteri boleh jawab kalau *you* punya pembantu tidak mampu jawab.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Tengku. Soalan itu sudah lari dari soalan asal.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Tidak berkaitan dengan dia punya kementerian soalan yang asal saya, saya, saya harap kemarin Menteri membuat penggulungan bah tapi tidak ada penggulungan dia. Jadi saya tidak boleh tanya ini sahaja masa yang saya boleh tanya.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Tuan Speaker, saya harap Yang Berhormat Tungku faham soalan mesti berkaitan dengan apa ditanyakan sebentar tadi.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Berkaitan dengan *you* punya kementerian bah. Menteri jawab Menteri, tolong supaya saya boleh bagitau saya punya orang di Tungku apa perkembangan yang berlaku di Felda.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri kalau tidak boleh kerana ini melibatkan, membandingkan dengan Felda mungkin secara tulis, saya cadang jangan terburu-buru cakap sekarang nanti tersalah yah.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Terima kasih Tuan Speaker, oleh kerana soalan yang ditimbulkan sedikit sedikit lari dari soalan asal maka saya akan jawab secara bertulis.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Menteri. Ya Tungku.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Masih lagi ayam dan telur.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ayam lagi?

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Ya masih lagi ayam dan telur Yang Amat Berhormat Menteri tadi saya tertarik dengan lesen Import tu. Jadi, baru- baru ini ah kita terkejut juga ada import ayam yang ditangkap lebih kurang 30 juta dan sebelum ni. Pembantu Menteri sekarang sudah jadi Menteri. Dulu pun pernah tangkap ayam, ayam import. Yang merisaukan kita ini Yang Berhormat Menteri yang kita ni orang islam kita mahu halal, kadang-kadang ayam yang di import tu kita pun tidak tahu di mana asal usulnya. Sebagai contoh yang di tangkap 30 juta tu kita pun tidak tahu sama ada di dikeluarkan balik atau tidak. Dijual balik, ditender balik dijual ke pasaran kita ni orang islam

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Amat Berhormat soalan.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Soalan saya yah bagaimana untuk mengawal perkara - perkara ini berlaku bukan sahaja penyeludup - penyeledup ayam ini untuk memastikan yang kita ini orang islam dapat makanan bekalan-bekalan ayam yang halal. Terutamanya kita yang pantai - pantai timur ini orang Tawau, orang Tawau suka makan *chicken wings* ini. So kita harap ia dapat dikawal terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Menteri.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Hehe banyak betul soalan tentang telur ini, kita sebenarnya tidak mempunyai masalah yang besar tentang telur sebenarnya. Hanya saya faham apa yang berhormat maksudkan tentang telur ini sama yah kalau di import sama ada dia halal atau pun diani telur ayam atau

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Amat Berhormat Menteri telur tetap halal. Ayam.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Oh ayam lagi.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Telur itu halal itu menteri, kalau kambing ada telur pun halal juga itu.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Hehe, sebab itu kita mempunyai kawalan import masuk daripada luar negara melalui kastam kita ada beberapa agensi yang mengawalinya dan itu dalam *product entry* dan sebelum ayam ini di import sebenarnya dia daging sahaja kita mesti pastikan *the source of import*, dari *source* di import itu adalah ah dia halal. Dia *free from the food disease* dan dia adalah apa ini terhad kepada masa yang diperlukan bererti you cannot have a *license permanently* yang diperlukan *in order to encourage local production*. Jadi kita juga akan baru-baru ini di Federal baru-baru kita bincang supaya kita akan membuka pusat halal di Kota Kinabalu juga tidak lagimengharapkan semuanya di apa ini *certified* oleh Kuala Lumpur. Jadi *don't worry your chicken is halal*.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ya, Yang Berhormat dari Sulabayan sudah tunggu lama.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang ada sambungan kepada soalan saya yang sekejap sebelum lari daripada soalan lain, boleh? Halal ini penting Datuk Speaker. Ini orang Islam makan ini ayam ini hari - hari.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya tahu saya tahu saya juga makan ayam yang bersembelih.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: That why saya, saya risau Yang Berhormat Menteri.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya ingat Menteri sudah jawab tadi.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Amat Berhormat Menteri.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya ingat Menteri sudah jawab semua tadi.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Tidak. Tidak ada soalan yang tidak terjawab tadi.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terlupa?

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Mungkin dia terlupa.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Cuba terangkan.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Pasal berkenaan kalau lesen import itu dikeluarkan Yang Berhormat Menteri, kita faham. Kita faham bahawa Yang Berhormat Menteri mungkin juga meneliti bahawa sumbernya yang saya risau ini Yang Berhormat Menteri yang di seludup ini yang diseludup masuk yang tidak ada lesen jadi ini adalah juga dikawalan kepada kementerian kalau tidak silap saya sebab dulu boleh juga Pembantu Menteri pergi tangkap banyak dia tangkap Pembantu Menteri, sekarang dia jaga kawalan harga la pula sudah jadi kita minta itu supaya kita ini ada was-was kita ini orang Islam ada was-was kita risau ini juga adalah maklumat daripada kita dapat daripada rakyat juga bahkan juga ada juga daripada pegawai-pegawai kerajaan yang menyatakan ini sebenarnya yang berlaku. Kita jangan avoid, ini sebenarnya yang berlaku. Sebagai orang Islam ini tanggungjawab saya juga untuk memastikan bahawa kita makan makanan yang halal. Terima kasih Datuk Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Okey terima kasih...

25/05/2023- RAKAMAN 8 [11.10PAGI-11.20PAGI] - [NOREERA] - RAMENAH - NORMA

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: ...kita pun sedia maklum baru-baru ini ada penangkapan tentang pengimport yang haram ini yang tidak berlesen ini dan kita telah melaporkan kepada pihak yang berkuasa sebab yang tanpa lesen ini menyeludup bererti kita pun tidak tahu hanya akan kita tahu bila mana dia melalui apa ini kemasukan *port* menteri bila diperiksa ataupun ada orang melapor. So, kita tidak mahu ada pengimport-pengimport yang tiada lesen sebab itu kita hanya bergantung kepada pihak yang berkuasa untuk membanteras mereka-mereka yang tiada lesen bekas ini bukan tanggungjawab kita, tanggungjawab kita hanya memberikan lesen membenarkan mereka mengimport secara *legal* dan

secara teratur tapi yang mencuri itu, siapalah kita tahu itu tugas pihak yang lain. Terima kasih, kalau ada apa-apa info bagi laporan kepada kami. *Thank you.*

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Sulabayan, ini adalah yang akhir tetapi mesti mahu sama dengan dia, jangan cakap pasal ayam yang lain ok..

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Telur dengan ayam juga ka...

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Terima kasih Tuan Speaker, telur dengan ayam ini saya cukup sedihlah benda yang murah dan keperluan harian tiap-tiap tahun isu telur dengan ayam. So, saya melihat kebetulan ada program apa ini perladangan kita bercakap pasal *food security* yang saya lihat ayam, telur ini kita banyak bergantung kepada federal sahaja bukanlah kita tidak mahu orang kata apa ini...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: ini telur ka ayam ini yang?

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Dengar dulu, pasal saya nak cerita ini soal masalah dia bekalan. Bekalan yang sekarang ini harga pertama bekalan dan harga. So, kita ada program *food security* ini di Sabah bolehkah terfikir, tak terfikirakah pasal saya banyak jumpa, berjumpa dengan penternak ini peladang ini masalah *diaorang* makanan ayam, jagung. So, persoalan saya ini kenapa Kementerian Kerajaan tanah yang luas tanamlah jagung, kalau jagung ini ada so harga ayam pun dapat diturunkan demikian telur banyak bekalan. Saya ada jumpa beberapa penternak di Sabah ini walaupun saya bukan saya pun makan telur makan ayam juga jadi masalah dia makanan. Jagung diimport so sepatutnya adakah kementerian tanah yang luas ini memikirkan supaya galakkan menanam jagung ini. So, tidak ada masalah akhirnya bila makanan cukup banyak penternak secara terbuka so tidak ada masalah ayam.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Jadi, Soalan dia?

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Itulah soalan saya, adakah kementerian membentuk penternak ini, masalah dia makan dia makanan ayam? Terima kasih.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Masalah bekalan ayam ini sebenarnya bukan masalah yang begitu besar sebab.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Sulabayan tekan, tidak dengar, tidak dengar.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Jadi sebab ini boleh kita pelihara jadi satu agensi di bawah kementerian, iaitu *KPD* membuat kontrak *farming* kepada semua sebanyak mungkin orang-orang kampung untuk pemeliharaan ayam dan *KPD* akan membelinya sebagai satu saluran untuk meningkatkan apa ini bekalan ayam jadi kementerian saya juga akan membekalkan bibit-bibit tapi anak-anak ayamlah kalau Yang Berhormat mahu, kita juga akan membekalkan sebagai cara kita untuk menambahkan bekalan ayamlah, ya terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih menteri, saya sudah...lain kali,

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Tadi tiada jawab tu, pembantu menteri tiada jawab tu...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Tidak. Patut mahu awas mahu, cepat benda sudah berlalu ayam sudah terbang, ayam sudah terbang...

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Itu *selling price, selling price, the selling price for* ayam, adakah yang target dia?

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Sekarang saya menjemput, Yang Berhormat Adun Dilantik YB Datuk Raimie bin Unggie, silakan.

Datuk Raimie bin Unggi [ADUN Dilantik]: Terima kasih Datuk Pengerusi, isu ayam sudah limpas sekarang saya bawa isu mengenai rumah. Soalan no.7.

MASALAH PEMBINAAN RUMAH KOS RENDAH YANG KIAN BERKURANGAN

***7. YB. Datuk Raime Unggi [ADUN Dilantik]** bertanya kepada **TIMBALAN KETUA MENTERI II / MENTERI KERAJAAN TEMPATAN DAN PERUMAHAN**, apakah usaha pihak kementerian untuk menangani masalah pembinaan rumah kos rendah yang kian berkurangan oleh pihak pemaju rumah akibat kenaikan kos bahan binaan yang di negeri Sabah.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Menteri, silakan menteri.

Jawapan

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Terima kasih Tuan Speaker, Datuk Speaker untuk makluman Ahli Yang Berhormat Datuk Raimie bin Unggie ADUN Dilantik dan untuk makluman Dewan Yang Mulia ini harga kos, harga rumah kos rendah yang dikenakan kepada pembeli yang layak selepas subsidi adalah di antara Ringgit Malaysia 42 ribu hingga Ringgit Malaysia 55 ribu seunit berikutan peningkatan kos bahan mentah yang semakin meningkat dan kadar harga rumah kos rendah tersebut pihak swasta didapati tidak berminat untuk membina rumah kos rendah. Pada masa kini, pelaksanaan program rumah kos rendah bergantung sepenuhnya kepada dana peruntukkan kerajaan sama ada daripada Kerajaan Negeri ataupun Persekutuan. Pemindahan kos rumah rendah di negeri ini dilaksanakan oleh Lembaga Pembangunan Perumahan dan Bandar atau *LPPB* bagi Agensi Kerajaan Negeri dan oleh Syarikat Perumahan Negara Berhad *SPNB* serta Jabatan Perumahan Negara *JPAN* bagi Agensi Jabatan Kerajaan Persekutuan.

Bagi pembangunan rumah kos rendah di bawah Agensi Kerajaan Negeri, iaitu program pembinaan rumah di atas tanah sendiri melalui skim perumahan untuk golongan berpendapatan rendah serta skim pinjaman rumah panjang di kendalikan oleh pihak *LPPB* setakat ini *LPPB* telah membina sebanyak 29 218 unit rumah kos rendah di seluruh Negeri Sabah manakala sebanyak 175 unit lagi sedang dibina dalam perancangan Malaysia ke-12, ini yang dijangka siap sepenuhnya pada tahun 2025. Manakala peruntukkan daripada persekutuan program yang di buat adalah pertama Program Perumahan PPR di sewa yang dilaksanakan oleh Jabatan

Perumahan Negara yang kedua Program Perumahan Penjawat Awam dan yang ketiga PRIMA.

Datuk Speaker, untuk makluman Dewan Yang Mulia ini dalam usaha untuk menggalakkan penyertaan pemaju swasta dalam pembinaan rumah kos rendah pelbagai insentif dan galakkan telah diberikan kepada pemaju perumahan untuk membina kos rendah tetapi mereka lebih cenderung untuk membina rumah mampu milik, kos sederhana dan tinggi bagi memaksimumkan keuntungan. Pihak kerajaan akan meneliti alternatif terbaik untuk menggalakkan pemaju perumahan swasta ini terlibat sama di dalam Program Pembangunan Perumahan Awam kos rendah ini walaupun diketahui sambutan yang akan diterima nanti tidak menggalakkan atas sebab keuntungan yang rendah. Sekian dan terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Soalan tambahan daripada Yang berhormat ADUN dilantik?

Soalan tambahan

Datuk Raimie bin Unggi [ADUN Dilantik]: Terima kasih Tuan Speaker, terima kasih Yang Berhormat Menteri yang telah memberi jawapan kepada soalan saya tadi.

Soalan tambahan saya, oleh kerana pemaju-pemaju swasta tidak berminat untuk membina kos-kos apa ini rumah kos rendah ini dan inisiatif-inisiatif dan juga telah dilakukan oleh pihak kerajaan untuk menggalakkan supaya pemaju-pemaju rumah perumahan kos rumah ini berminat. Walau bagaimanapun, saya melihat memang menjadi keperluan kepada rakyat negeri Sabah untuk memiliki rumah, bukan selain daripada rumah mampu milik tetapi memberi bantuan kepada rakyat kita yang tidak berkemampuan terutama kepada kos rumah murah ini.

Soalan saya Datuk Speaker, saya ingin bertanya kepada Yang Berhormat Menteri apakah, berapa banyakkah rumah-rumah kos rendah ini yang kita lihat di seluruh Sabah ini yang tidak siap dibina dan apakah tindakan pihak kementerian sama ada untuk bergantung semata-mata kepada bantuan daripada Kerajaan Persekutuan ataupun dengan kemampuan kewangan kerajaan kita sendiri dan satu lagi Datuk Speaker saya berharap bantuan daripada...

Datuk Raimie bin Unggi [ADUN Dilantik]: ...pihak Kerajaan Persekutuan itu melihat supaya Yang Berhormat Menteri ke hadapan dan melihat bahawa di peringkat persekutuan itu banyak, banyak apa ini, program-program yang boleh membantu kita, rakyat kita untuk memiliki rumah. Tapi masalahnya Datuk Speaker, soal-soal tanah pula. Tanah menjadi isu besar sebenarnya untuk pelaksanaan projek-projek seumpamanya terutama projek-projek yang datang daripada Kerajaan Persekutuan.

Terima kasih Datuk Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Sila menteri.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Terima kasih dengan soalan tambahan itu.

Untuk makluman, kalau kita mengetahui bilangan, bilangan rumah yang tidak siap itu satu makluman yang maklumat yang terperinci dan kita tidak ada masa ini. Mungkin kita akan boleh secara bertulis. Yang kedua, berkenaan dengan sama ada Kerajaan Negeri atau Kerajaan Persekutuan yang apa ini ah, kita bertanggungjawab untuk membina rumah kos rendah bagi rakyat kita, sebenarnya ada beberapa program juga yang kita adakan untuk membantu orang-orang kita. Yang pertama, rumah SMJ di mana setiap ADUN diperuntukkan 20 unit setahun setakat ini dan yang kedua memang ada juga daripada persekutuan yang dikendalikan oleh Kementerian Pembangunan Luar Bandar. Okey itu yang kedua.

Selain daripada apa ni, Jabatan Perumahan Negara dan juga PR1MA yang semuanya terdapat daripada apa ni Kerajaan Persekutuan dan kita cuba sedaya upaya namun *it will depends on* peruntukan *and all depends on* berapakah keupayaan Kerajaan Negeri untuk memberi perumahan kepada rakyat ini.

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya nampak Yang Berhormat dari Kemabong. Ya, teruskan.

Soalan tambahan

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Terima kasih Datuk Speaker beri peluang.

Saya ingin bertanya sebab Yang Berhormat Menteri telah menyebut setiap ADUN dalam program SMJ pada 20 unit rumah setiap kawasan. Saya ingin bertanya oleh kerana di Kemabong tidak ada kontraktor yang mahu membina rumah yang 20 buah ini kerana menggunakan IBS. Adakah pihak-pihak kerajaan boleh melonggarkan supaya pembinaan rumah 20 buah ini boleh menggunakan konvensional. Tidak semestinya menggunakan IBS.

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan menteri.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Untuk makluman...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: YB Kemabong.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: ...YB Kemabong, sebenarnya untuk rumah SMJ ini bukan di bawah Kementerian saya. Ada di bawah Kementerian KPLB. Namun, kita juga telah bincang di peringkat kabinet bahawa *not only* IBS yang boleh diguna pakai. Kita juga apa ini, *we already approved that we can also use conventional method* sebab kalau di kawasan yang luar bandar, yang jauh, yang ada kemungkinan IBS susah untuk dibina di situ.

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri, ada satu lagi soalan daripada Yang Berhormat Sulabayan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, saya ada soalan.

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Terima kasih Tuan Speaker.

Pertamanya tadi, saya tertarik dengan setiap ADUN dibagi 20 unit ni walaupun tadi Yang Berhormat Menteri kata itu di bawah Kementerian Luar Bandar tapi sudah disebut tadi.

Persoalan saya, dia kata semua ADUN ada juga, adakah ADUN pembangkang juga dapat? Itu yang pasal 20 unit setiap ADUN tu.

Yang keduanya, soal harga rumah kawasan dia ini mahal pasal bahan binaan. Pertanyaan saya, adakah pihak kerajaan memikirkan Sabah ini ada pasir pengeluar simen. Bahan binaan seperti besi, kita faham diimport.

Dulu masa saya Menteri, saya pernah berunding dengan apa ni SHAREDADA pasal perkara ini. Dia kata masalah dia itu, tanah memang mahallah. Tanah memang mahal tapi waktu itu kita ada tanah contoh LPPB ada tanah. Saya kata “Kita pengeluar simen boleh runding tak?” Saya runding dengan pengerusi simen. “Kasilah diskaun.” Simen itu. Pasir, banyak pasir di Sabah.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Sulabayan...

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Ah, ni soalan...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: ...soalan dia tolong. Nanti...

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]:...sekejap. Tinggal satu lagi.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: ...nanti terlupa.

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Adakah kerajaan memikirkan untuk Sabah, memikirkan perkara ini dan besi kita tahu mahal, import. Adakah kerajaan fikir boleh mengurangkan *tax* ataupun cukai?

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan menteri.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Terima kasih daripada Ahli Yang Berhormat Sulabayan.

Yang saya katakan tadi, semua ke-73 apa ni ahli Dewan ataupun Dewan Undangan Negeri akan mendapat 20 unit. *So it doesn't really matter whether you are pembangkang or you are government, your consistent will still get that yang you need to* dan dikendalikan melalui pejabat daerah. *So you have to communicate with the pegawai daerah.* Itu yang pertama.

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Semua ADUN dapat tapi pembangkang tidak dapat.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Nda (tidak) boleh sebut yang dulu. *We won't reserve right?* Ini orang yang baru.

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Untuk ingatanlah. Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Okey.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, satu lagi soalan. Oh, *sorry*.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Berkenaan dengan simen, kita berharap, kita berharap juga Sabah akan mengeluarkan simen sendiri *in total integrated*

cement di Sabah ini. Kalau itu terjadi, kita berharaplah simen, harga simen ini akan berkurangan. Kalau sudah berkurangan kita juga harap susulan dia ataupun *after effect* dia harga-harga lain pun akan berkurangan.

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Yang Berhormat Menteri.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker...

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Saya nampak tadi Yang Berhormat Kemabong berdiri tadi, mungkin soalan jawapan dia tidak diberi tetap. Sekarang...

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, satu lagi soalan tambahan boleh?

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Silakan Yang Berhormat Kemabong. Saya nampak tadi ada berdiri.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Ya. Saya tidak berapa jelas tapi sama ada dilonggarkan, dibolehkan, misalnya di Kemabong atau di Tenom, boleh membina rumah SMJ ni yang untuk PPRT ini dengan menggunakan konvensional. Sebab sekarang masih banyak lagi rumah-rumah yang tidak dapat dibina sebab tidak ada kontraktor yang mahu membina sebab dia ini, IBS ini, susah mahu dapat dia punya *supply* dan lagi dia mahal. So, itu yang menjadi masalah sekarang.

Terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Boleh Yang Berhormat. Boleh. Konvensional pun boleh.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Okay, *last question*. Saya berikan kepada Yang Berhormat Tanjong...

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Sri Tanjong.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Sri Tanjong. Maaf.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Yes.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Teruskan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Terima kasih Tuan Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Jangan terlampau panjang, ah?

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Boleh. Ada dua soalan kepada Yang Berhormat Menteri, pertamanya setujukah Yang Berhormat Menteri bahawa rumah setinggan yang berleluasa di seluruh negeri Sabah ini sebenarnya mempunyai satu cara penyelesaian, iaitu membina lagi banyak rumah kos rendah ataupun PPRT di tempat masing-masing supaya warganegara yang tinggal di rumah setinggan itu boleh pindah ke rumah kos rendah ataupun pun PPRT yang berhampiran. Jadi di contohnya di Tawau, Kampung Kurnia Jaya Apas, ada tahun lalu, ada satu kebakaran yang besar di mana banyak rumah sudah musnah dan kerajaan pada waktu itu telah pun mengumumkan satu peruntukan yang agak besar kalau tidak silap saya, 10 juta. Tapi adakah pihak kementerian boleh menggantikan peruntukan ini dengan pembinaan PPRT di tempat sana supaya orang yang tinggal di rumah setinggan dapat tinggal di PPRT ataupun rumah kos rendah dengan prasarana yang lengkap bekalan air, bekalan elektrik yang lengkap.

Kedua, saya ingin bertanya kepada YB menteri, setujukah YB Menteri orang-orang yang sekarang tinggal di PPRT...

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Ini kebanyakan datang dari penjawat awam dan ia sudah menjadi satu masalah, yang saya dengarlah, sudah menjadi satu masalah. Di mana unit-unit ini masih kosong dan tidak disewa pun dan tidak ditinggal pun, kosong saja di sana.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ok, Yang Berhormat.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Jadi soalan saya kepada YB Menteri, sama ada kita boleh mengamal satu praktis. Dimana orang yang dapat unit di rumah PPRT atau rumah kos rendah ini. Sekiranya dalam satu waktu atau satu *period*, mungkin lima tahunkah, *minimum occupation period*, macam Singapura. Kalau tidak ada orang tinggal, maka kerajaan boleh ambil balik. Sekian, terima kasih.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Terima kasih, Yang Amat Berhormat Sri Tanjong. Untuk makluman Yang Berhormat Sri Tanjong dan Dewan yang mulia ini, sebenarnya polisi kita adalah kalau orang itu yang menyewa, dia mesti tinggal di situ juga. Kalau tidak, ini pun boleh diambil tindakan dan kami tidak. Apa ini, *we will take action*. Kalau kita mendapati dan ada bukti yang kukuh penyewa ini tidak tinggal ataupun di sewa atas sewa. Kalau ada yang kukuh, *we will take a definite action* untuk kasih keluar mereka. Itu yang pertama.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: YB Menteri, *Sorry*. YB Menteri, ada pihak kementerian set satu *period*, di mana kalau tidak ada orang tinggal, maka kerajaan akan ambil balik.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Saya tidak ada set *period* berapa bulankah, beberapa tahun. Tapi kalau kita mengetahui, ada yang memberitahu dan dapati setelah diperiksa. Kita mendapati bahawa mereka tidak tinggal di rumah tersebut. *We can take actions* sebenarnya.

Ok dan yang pertama tentang pembinaan PPRT ataupun ialah PPRT ditempat setingan. Kadangkala juga, ada yang kalau yang rumah kebakarankah atau macam ini. Kita telah membenarkan mereka atau sudah ada disuruh pindah pergi PPRT ataupun pergi, yalah dirumah PPRT. Ada juga yang sudah ditawarkan, tidak terima tawaran kita itu. *So, because they want to stay* in bukan di flat tapi *they want stay in the single house* itu yang akan menjadi masalah. Ok, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima kasih Yang Berhormat Menteri.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat Menteri, satu soalan berkenaan dengan PPRT.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ahli-ahli Yang Berhormat. Ahli-ahli Yang Berhormat sesi soal jawab sudah selesai.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tuan Speaker. Tuan Speaker, sini. Peraturan Tetap 22(6). Tuan speaker sehingga hari ini saya belum dapat jawapan-jawapan, soalan kepada soalan-soalan saya kemarin dan kemarin dulu. Dibandingkan kalau dulu, soalan yang belum dijawab oleh menteri diberikan secara bertulis pada hari yang sama.

Maka, saya merujuk kepada Peraturan Tetap 22(6). Dimana menteri hendaklah menghantarkan salinan-salinan jawapan kepada ahli yang bertanya dan juga kepada setiausaha untuk mengedarkannya kepada ahli-ahli, serta untuk menguruskan pencetakan jawapan dalam penyata rasmi. Maka, selaras dengan peraturan tetap ini, saya memohon kepada Tuan Speaker supaya mengingatkan menteri-menteri yang berkenaan menghantarkan jawapan-jawapan kepada soalan yang belum dijawab. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Terima Kasih, Yang Berhormat ADUN Yang Dilantik.

RANG UNDANG-UNDANG WAKAF NEGERI SABAH PINDAAN 2023

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah Pindaan 2023.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Tuan Speaker, saya mohon mengemukakan satu Rang Undang-Undang untuk meminda Enakmen Wakaf Negeri Sabah 2018.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah Pindaan 2023.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Bacaan kedua bila?

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Hari ini juga Tuan Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Baiklah.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah Pindaan 2023.
Bacaan kedua.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Menteri, silakan.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Terima kasih, Tuan Speaker. Tuan Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa satu Rang Undang-Undang bernama Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah Pindaan 2023 dibaca kali kedua sekarang.

Tuan Speaker, Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah Pindaan 2023 digubal bertujuan untuk memindah dan menambah peruntukan baharu dalam Enakmen Wakaf Negeri Sabah 2018. Berkenaan dengan kelayakan seorang Ketua Pendaftar Wakaf dan peruntukan-peruntukan yang lebih jelas, bagi membolehkan suatu mawquf didaftarkan sebagai wakaf selaras dengan kehendak undang-undang lain.

Rang Undang-Undang ini dibuat bagi mengadakan peruntukan kelayakan seorang Ketua Pendaftar Wakaf yang mempunyai pengetahuan dan latar belakang undang-undang atau hukum syarak. Kelayakan ini amat penting kerana beberapa isu perundangan perlu diteliti terlebih dahulu sebelum sesuatu harta tak alih diterima sebagai mawquf seperti isu harta sepencarian, harta pusaka, wasiat, cagaran, sewaan, *caveat* dan isu undang-undang lain yang berkaitan.

Rang Undang-Undang ini juga Tuan Speaker, turut memasukkan perundangan yang lebih jelas bagi membolehkan suatu harta diisytiharkan sebagai mawquf. Khususnya berkaitan prinsip asas wakaf menurut syarak, kelayakan waqif ataupun pemberi wakaf jenis wakaf dan tatacara mewujudkan wakaf melalui suatu garis panduan yang lebih komprehensif.

Tuan Speaker, Rang Undang-Undang enakmen ini melibatkan pindaan tujuh fasal. Sebagaimana lazimnya Fasal (1), satu Rang Undang-Undang ini memperuntukkan tajuk ringkas dan permulaan kuatkuasa undang-undang ini.

Fasal kedua. Rang undang-undang ini bertujuan untuk memindah Seksyen 8(1) enakmen ini bagi memperuntukan kelayakan Ketua Pendaftar Wakaf.

Fasal (3) bertujuan untuk menggantikan Seksyen 9 enakmen ini bagi memperuntukkan prinsip asas wakaf menurut hukum syarak.

Fasal (4) bertujuan untuk memasukkan seksyen baharu 9(a), 9(b), 9(c) dan 9(d) bagi memperuntukkan kelayakan waqif ataupun wakaf, jenis wakaf, permohonan harta sebagai mawquf dan juga pewujudan wakaf.

Fasal (5) bertujuan untuk memindah Seksyen 12 enakmen ini tuan speaker. Bagi meluaskan kuasa Ketua Pendaftar Wakaf untuk mengeluarkan suatu perakuan pendaftaran wakaf.

Fasal (6) Tuan Speaker, bertujuan untuk memasukkan seksyen baharu 19(a) untuk memberikan Ketua Pendaftar Wakaf kuasa bagi mengeluarkan garis panduan atau arahan.

Fasal (7) tuan speaker bertujuan untuk memindah perenggan 20(1)(a) enakmen ini untuk memasukkan persetujuan tuan punya bersama seorang, salah seorang syarat mawquf.

Tuan Speaker, Rang Undang-Undang ini tidak akan memberikan implikasi kewangan kepada kerajaan negeri. Oleh itu, saya dengan ini memohon agar Dewan yang mulia ini dapat menyokong dan bersetuju dengan Rang Undang-Undang ini, demi membolehkan perjalanan pengurusan wakaf di negeri ini dapat dilaksanakan dengan lebih efisien dan teratur. Tuan Speaker, saya mohon mencadang.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali yang kedua dan terbuka untuk dibahas. Ada Ahli-ahli yang hendak berucap? Kalau tidak ada, Ahli-ahli Yang Berhormat.

25/05/2023 - RAKAMAN 11 [11.40 PAGI - 11.50 PAGI] - [THEODORA ROMAN] - SITI JUBAIDAH - NORMA

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat, masalah...

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Tuan Speaker, Datuk Speaker.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Maaf ya, silakan. Berikan nam.. Yang Berhormat dari Bugaya.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Dengan izin Datuk Speaker. Yang Berhormat Menteri, saya lihat cadangan ataupun penggubalan undang-undang berkaitan dengan Enakmen Wakaf ini adalah komprehensif dan saya cuma tertarik kepada nombor dua. *Amendment to Section 8. The Wakaf State of Sabah Enactment 2018 number 7 of 2018 which is referred to as the principle act in this Enactment. It's amended in section 8/1 by inserting after the words of Chief Registrar of Wakaf. The words who possesses experience of expertise in hukum syarak or Law.*

Dengan izin Yang Arif, eh, dengan izin Datuk Speaker. Jika dirujuk kepada kita punya Enakmen Wakaf yang asal prinsipal Enakmen, kan. *The board may appoint chief registrar of Wakaf and such member of registrar of Wakaf as it deems necessary for the purpose of this Enactment.* Yang Berhormat Menteri, saya melihat perkara ini, ini cadangan saya harap cadangan ini dapat dipertimbangkan dan sekiranya baik kan. Saya berharap sekiranya kalau boleh syarat-syarat *Chief Registrar* ini ataupun Ketua Pendaftar ini dapat diletakkan di dalam seksyen yang lainkan. Harap maklum kadang-kadang sekiranya di mahkamah benda ini akan boleh mengelirukan dan boleh mungkin juga dimanipulasikan oleh kita punya peguam-peguam dan juga untuk mengelakkan salah takrif oleh pihak mahkamah oleh hakim dan juga kita punya peguam-peguam syarie. Ini cadangan daripada saya Yang Berhormat Menteri, sekiranya kalau boleh di buat dalam seksyen yang lainkan. Syarat-syarat untuk menunjukkan bahawa *Chief Registrar* wakaf inikan, mungkin boleh di *detailkan* lagi.

Kadang-kadang kita pun tidak tahu sama ada ini dia melibatkan Mahkamah Syariah atau tidakkan. Walaupun dia Wakaf ini di bawah negeri seperti itu kita punya Mahkamah Syariah. Mahkamah Syariah betul dia di bawah kuasa negeri tetapi kadang-kadang *staffnya* ini daripada pembayarannya ini daripada pihak persekutuan. Jadi adakah benda ini pun sama juga, sama dengan mahkamah syariah? Jadi kalau begitu, sekiranya samakan. Maka, peruntukan ini akan melibatkan orang-orang yang dilantik juga ini mungkin ada juga yang daripada Semenanjung jadi *Chief Registrar* diakan. Jadi ini juga mengganggu gugat kita punya peluang orang-orang Sabah untuk menjawat jawatan *Chief Registrar* ini, kan. Itu daripada saya Yang Berhormat Menteri. Mohon cadangan yang diberikan ini dipertimbangkan Yang Berhormat Menteri.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Yang Berhormat Tungku ? Oh, Yang Berhormat Sekong, silakan.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Terima kasih Tuan Speaker, bismillahirrahmanirrahim assalamualaikum warahmatullahi wabarakatuh, robbisrohli sodri wa yassirli amri wah lul uqdatan min lisani yafqohu qouli. Tuan Speaker dan YB Menteri, terdapat beberapa aspek sebenarnya yang perlu diberikan perhatian serius bagi memastikan harta wakaf dapat memberikan manfaat yang maksimum

kepada masyarakat dan menyumbang kepada pembangunan berlanjutan di negeri Sabah yang tercinta ini.

Tuan Speaker, berdasarkan rekod tahun 2021 terdapat 1000 ekar tanah wakaf berdaftar di Sabah ekoran dapatan daripada jawapan daripada Menteri Tugas-tugas Khas pada Disember tahun 2021. Namun, saya ingin bertanya YB Menteri, sejauh mana pemerkasaan pengurusan tanah wakaf oleh Lembaga Pengurusan Wakaf Negeri Sabah telah mencapai objektifnya? Kerana saya ingin menarik perhatian dewan ini, sebuah kajian oleh penyelidik di Universiti Malaysia Sabah yang diketuai oleh Dr. Saini dan dengan kerjasama pihak pengurusan tertinggi Jabatan Wakaf dan Baitulmal, Majlis Ugama Islam Sabah, Sabah Economic Development Cooperation SEDCO dan Majlis Bandaraya telah mendapati masalah utama wakaf di Sabah adalah isu pendo... pendokumen, pendokumentasian harta wakaf yang tidak lengkap, pangkalan data yang tidak dikemaskini, kekurangan kakitangan yang mahir dalam bidang wakaf dan terakhir sekali masalah berkaitan perundangan sebagaimana usul Rang Undang-undang ini. Namun terdapat, Tuan Speaker, YB Menteri beberapa faktor lain yang perlu diambil kira khususnya dalam *context* Masyarakat Madani kita di Sabah. Pertama, izinkan saya menyatakan bahawa kekurangan kesedaran di kalangan masyarakat Sabah mengenai konsep wakaf dan manfaatnya menjadi kekangan utama kepada program pembangunan wakaf di Sabah ini. Kesedaran adalah langkah awal dalam membangunkan budaya wakaf yang kukuh.

Oleh itu, pendidikan mengenai aspek wakaf perlu ditingkatkan bagi meningkatkan kefahaman masyarakat mengenai pentingnya wakaf dan cara melaksanakannya. Dengan ini Tuan Speaker boleh dicapai melalui program-program pendidikan, kempen kesedaran dan penglibatan masyarakat secara aktif. Selain itu, Tuan Speaker, isu pengurusan dan pentadbiran harta wakaf juga perlu diberi perhatian serius. Kekurangan pengurusan yang efektif dan profesional merupakan salah satu cabaran utama di Sabah. Kita perlu memperbaiki kekurangan kepakaran dalam pengurusan harta wakaf dan memperkuat proses pentadbiran agar wakaf dapat dilaksanakan dengan berkesan. Dalam usaha ini, peningkatan kepakaran dan penggunaan teknologi dalam pengurusan harta wakaf adalah penting untuk memastikan kecekapan dan ketelusan.

Tuan Speaker, tidak dapat dielakkan bahawa terdapat kes-kes penyalahgunaan dan kehilangan harta wakaf di Sabah. Kurangnya pemantauan, kekurangan akaun kewangan yang jelas dan kelemahan perlindungan undang-undang telah menyebabkan isu ini berlaku. Oleh itu, sebagaimana hasrat daripada Rang Undang-undang ini, perlindungan undang-undang yang lebih kukuh dan mekanisme pemantauan yang berkesan perlu dilaksanakan untuk mencegah penyalahgunaan dan kehilangan harta wakaf yang berharga. Malah terdapat kes pencerobohan tanah wakaf seperti yang terdapat dalam kajian akademik yang dilakukan oleh Dr. Megat Mohd Gazali. Saya juga ingin bertanya apakah pihak kementerian dan Kerajaan Negeri mempunyai aspirasi yang sama dengan Kerajaan Persekutuan dalam aspek pemerkasaan wakaf? Untuk pengetahuan Sidang Dewan, Kerajaan Persekutuan telah pun memperkenalkan Pelan Induk Wakaf Nasional atau dikenali PIWN yang mana tempoh peraksanaan adalah dari tahun 2022 sehingga 2030. Ini penting Tuan Speaker, supaya soal wakaf ini bukan hanya berkisar tentang tanah, tetapi turut merangkumi pelbagai hal-hal berkaitan termasuk produk-produk wakaf yang dapat dijalinkan dengan kerjasama pihak korporat seperti Permodalan Nasional Berhad kalau di Semenanjung CIMB Islamic, Bank Rakyat yang telah pun menghasilkan inovasi Wakaf seperti Wakaf Air dan Wakaf Masjid Hijau Mesra Alam dengan usaha sama dengan Kementerian Alam Sekitar dan Air pada tahun 2022.

Dalam masa yang sama Tuan Speaker, adakah Kerajaan Negeri Sabah juga turut menerima tempias daripada belanjawan yang telah pun dinyatakan oleh Perdana Menteri, Yang Amat Berhormat Perdana Menteri ke-10 yang memperkenalkan Wakaf Madani merangkumi aset bernilai lebih RM1 Bilion? Untuk merangkumkan, kita perlu mengatasi isu-isu yang dihadapi dalam pembangunan wakaf di Sabah melalui kerjasama yang erat antara semua pihak. Pendidikan dan kesedaran mengenai wakaf perlu ditingkatkan, pengurusan harta wakaf perlu diperbaiki, melalui peningkatan kepakaran dan penggunaan teknologi. Pemeliharaan dan pemuliharaan harta wakaf perlu diberi perhatian serius...

25/05/2023 - RAKAMAN 12 - [11:50 PAGI - 12:00 TENGAH HARI] - [AMIRUL] - THEODORA - NOORZANANI

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: ...dan tindakan tegas perlu diambil untuk mencegah penyalahgunaan dan kehilangan harta wakaf. Tuan Speaker, hanya melalui usaha

bersama kita dapat memastikan wakaf menjadi pemangkin pembangunan berkelanjutan dan memberikan manfaat yang sebesar-besarnya kepada rakyat dan Negeri Sabah yang kita cintai. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker [Datuk Haji Ahmad Abdul Rahman]: Kalau tidak ada lagi yang Ahli-Ahli Yang Berhormat yang mahu berbahas saya menjemput dengan segala hormatnya Menteri untuk menjawab. Silakan Yang Berhormat Menteri.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Terima kasih Tuan Speaker, saya mengucapkan berbanyak terima kasih kepada Yang Berhormat Bugaya dan Sekong yang telah memperincikan berhubung dengan Enakmen ini pindaan ini dan apa-apa dapatan kita ambil, kira memang sesungguhnya sepertimana yang disebutkan oleh Sekong, Yang Berhormat Sekong tadi wakaf ini sangat penting dan berkesan dalam membangun ummah misalnya apabila kita ke Mesir Al-Azhar itu sendiri terbangun terimarrah dengan pembangunan wakaf sehingga dapat memberikan biasiswa secara percuma, penginapan secara percuma kepada pelajar-pelajar di seluruh negara.

Demikian juga apabila kita pergi ke Turkey, pembangunan wakaf sangat luar biasa dan inilah antara yang boleh kita pelajari daripada sistem wakaf yang teratur dan saya juga mengambil maklum berhubung cadangan daripada Yang Berhormat Sekong tadi berhubung dengan betapa perlunya kita membuat kesedaran tentang pentingnya wakaf. Dalam hal ini saya selalu menyebutkan bahawa dua perkara yang kita kadang-kadang terlupa betapa pentingnya perkara ini satu iktikaf, kedua wakaf. Ini selalu dan sering kita terlupa kita hanya ingat iktikaf ini masa Ramadan sebenarnya iktikaf ini sangat penting demikian juga dalam pembangunan ekonomi ummah wakaf amat penting mudah-mudahan dengan adanya Enakmen ini kita akan lebih memperluaskan peranan wakaf dan sebagaimana juga disebutkan kita akan berusaha membuat Digital, Pendigitalan Lembaga Wakaf ini dengan kerjasama KSTI Kementerian Sains Teknologi dan Inovasi melalui Jabatan Komputer dan kita sekarang sedang membuat perincian berhubung dengan perkara ini.

Memang ada seribu lebih kurang seribu ekar tanah kita tetapi sebahagian besar tanah yang diwakafkan itu digunakan dimanfaatkan untuk masjid untuk pembangunan sekolah-sekolah agama lebih kurang 12% boleh digunakan untuk

wakaf tersebut untuk di urus-urusan perniagaan dan sebagainya. Kita mengambil maklum juga cadangan daripada Bugaya tadi dan ini boleh kita masukan dalam kaedah kerana ada peruntukan di sana untuk selepas ini kita akan adakan dalam peraturan kaedah-kaedah berhubung dengan syarat-syarat sudah pasti keutamaan akan kita berikan untuk ketua Pendaftaran ini adalah anak Peribumi Sabah. Saya mengucapkan terima kasih sekali lagi kepada kedua-dua Ahli Yang Berhormat yang sangat memberikan pandangan yang baik untuk pindaan ini. Terima kasih Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Menteri, Ahli-Ahli Yang Berhormat masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali kedua sekarang. Ahli-Ahli yang bersetuju katakan bersetuju (*Dewan setuju*), tidak bersetuju katakan tidak, lebih suara yang bersetuju usul dipersetujukan.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Wakaf Negeri Sabah pindaan 2023.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri peringkat Jawatankuasa hari bila?

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Hari ini Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Baiklah sila cadang.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Tuan Speaker saya mohon mencadangkan bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbangkan Rang Undang-Undang itu.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya sekarang ialah bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbangkan Rang Undang-Undang itu.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,

usul dipersetujukan.

Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah Fasal nombor 1, 2, 3, 4, 5, 6 dan 7 dijadikan sebahagian daripada Rang Undang-Undang itu. Ahli-Ahli Yang Berhormat masalahnya ialah Fasal 1, 2, 3, 4, 5 dan 7 dijadikan sebahagian daripada Rang Undang-Undang itu. Ahli-Ahli yang bersetuju katakan bersetuju (*Dewan setuju*), yang tidak bersetuju katakan tidak lebih suara yang bersetuju usul dipersetujukan. Rang Undang-Undang itu hendaklah dilapor balik ke Dewan. Yang Berhormat Menteri.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Tuan Speaker, saya mohon melaporkan bahawa Rang Undang-Undang itu telah dipertimbangkan dalam Jawatankuasa dan telah dipersetujui dengan tidak ada pindaan.

Tuan Speaker: Bacaan ketiga bila?

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Hari ini Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Sila jalankan.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Tuan Speaker saya mohon mencadangkan supaya Rang Undang-Undang ini dibacakan kali yang ketiga sekarang.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali yang ketiga dan diluluskan sekarang.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan dan diluluskan.

Timbalan Setiausaha: Enakmen Wakaf Negeri Sabah pindaan 2023.

RANG UNDANG-UNDANG HUTAN (PENUBUHAN HUTAN SIMPAN DAN PINDAAN) (PINDAAN) 2023

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Hutan, Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 2023. Bacaan pertama.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mengemukakan satu Rang Undang-Undang untuk memindah Enakmen Hutan, Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 1984.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Hutan, Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 2023.

Tuan Speaker: Bacaan kedua bila?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Hari ini Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Baiklah.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-Undang Hutan, Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 2023, bacaan kedua.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri silakan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali yang kedua sekarang. Datuk Speaker, di persidangan Dewan yang mulia ini saya mohon membentangkan Rang Undang-Undang bagi memindah Enakmen Hutan Penubuhan Hutan Simpan Dan Pindaan 1984, yang dinamakan Rang Undang-Undang Hutan Penubuhan Hutan Simpan Pindaan 2023.

Datuk Speaker, Rang Undang-Undang Enakmen Hutan, Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 2023, adalah bertujuan bagi menyempurnakan hasrat Kerajaan seperti berikut:-

1. Untuk membubarkan seluas lebih kurang 554.43 hektar, Hutan Simpan Kekal Negeri.
2. Untuk menubuhkan dua kawasan hutan simpan yang baharu seluas lebih kurang 1121 hektar.
3. Mengkelaskan...

25/05/2023 - RAKAMAN 13 [12:00 TENGAH HARI – 12:10 TENGAH HARI] - [NELLY] - MOHELENA - HADINIE

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: ... kelaskan semula 9 kawasan hutan simpan daripada pelbagai kelas yang sedia ada. Cadangan penubuhan hutan simpan baharu, pengkelasan semula dan pembubaran sebahagian kawasan hutan simpan dipinda selaras dengan kehendak Seksyen dua(2) Enakmen Hutan Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan 1984.

Datuk Speaker, Kerajaan Negeri berhasrat untuk membubarkan seluas lebih kurang 554.43 hektar daripada 18 kawasan hutan simpan negeri, yang terdiri daripada Hutan Simpan Kelas Satu iaitu perlindungan, Hutan Simpan Kelas Dua - komersial dan Hutan Simpan Kelas Lima - bakau. Bagi tujuan penempatan atau perkampungan, tanah perkuburan, tapak masjid, tapak kompleks imigresen, kastam, kuarantin dan keselamatan atau *ICQS Immigration Custom Quarantine and Security* Serudung Simanggaris serta pembangunan kawasan bagi tujuan pembangunan sosio ekonomi negeri seperti yang berikut:-

- 1) Seluas 27 hektar daripada Hutan Simpan Sungai Mandun Kelas Satu dan 54 hektar daripada Hutan Simpan Sungai Pinangah Kelas Dua dicadangkan untuk dibubarkan bagi tujuan pembangunan kilang bersepadu **clinger** dan simen di Pinangah, Tongod oleh Syarikat Borneo Cement Sabah Sdn. Bhd. Jumlah keseluruhan yang dibubarkan adalah 81 hektar atau 200 ekar;

- 2) Seluas 158 hektar daripada Hutan Simpan Bukit Hampuan Kelas Satu, dicadangkan untuk dibubarkan bagi tujuan penanaman herba bernilai tinggi untuk kegunaan perubatan;
- 3) Seluas 39 hektar daripada Hutan Simpan Bukit Hampuan Kelas Satu dan seluas 5 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Bukit Hampuan Kelas Satu tambahan dua dicadangkan untuk dibubarkan untuk tujuan pembangunan Taman Simpanan Alam Semula Jadi Mamut oleh Taman-Taman Sabah;
- 4) Seluas 20 hektar daripada Hutan Simpan Sungai Serudung Kelas Satu dicadangkan untuk dibubarkan bagi tujuan penubuhan ICQS bagi kawalan sempadan antarabangsa Malaysia dan Indonesia. Pewujudan ICQS ini adalah berikutan perpindahan Ibu Negara Indonesia ke Kalimantan yang berkongsi sempadan antarabangsa dengan Malaysia melalui Sabah dan Sarawak;
- 5) Seluas 5.9.5 hektar, seluas 9.5 hektar daripada Hutan Simpan Semporna Kelas Lima dicadangkan untuk dibubarkan untuk tujuan tanah perkuburan dan pembinaan masjid di Daerah Semporna;
- 6) Seluas 241.93 hektar daripada pelbagai kawasan simpan seperti yang berikut dicadangkan untuk dibubarkan bagi tujuan penempatan dan perkampungan iaitu:-
 - 1) Hutan Simpan Gunung Lumaku Kelas Satu, seluas 27 hektar yang melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Tenom iaitu Kampung Baru Jumpa; Di mana itu Kampung Baru Jumpa? Ehe.
 - 2) Hutan Simpan Gunung Lumaku Kelas Satu, seluas 10 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Tenom iaitu satu Kampung Panggi, dua Kampung Matulup, Pulau Panggi dan tiga, tiga kawasan tanah bergeran;
 - 3) Hutan Simpan Bungaya Kelas Dua, seluas 13 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Beluran iaitu kawas Kampung Bukit Besi dan Kampung Kuala Biangkang;
 - 4) Hutan Simpan Sipitang Kelas Dua, seluas 44 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Sipitang dan Tenom iaitu Kampung Tunas Baru, Kampung Pakiak, Kampung Lumampau dan Kampung Matulup, Ulu Panggi;
 - 5) Hutan Simpan Lingkabau Kelas Dua, seluas 21 hektar yang melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Pitas, iaitu Kampung Dampirun;
 - 6) Hutan Simpan Abai Kelas Lima, seluas 6 hektar yang melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Kota Belud iaitu Kampung Paka-Paka dan Kampung Lentigi;

- 7) Hutan Simpan Elopura Kelas Lima, seluas 4 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Sandakan iaitu Kampung Tanjung Aru;
- 8) Hutan Simpan Sungai Gum-Gum dan Sungai Lobou Kelas Lima seluas 1 hektar yang melibatkan kawasan tanah bergeran di Daerah Sandakan;
- 9) Hutan Simpan Sulaman **Lake** Kelas Lima, seluas 94.93 hektar yang melibatkan kawasan perkampungan iaitu Kampung Menakal dan Kampung Serusup dan juga bagi tujuan pembangunan kawasan masyarakat setempat di Daerah Tuaran;
- 10) Hutan Simpan Kuala Bonggaya, Kuala Labu Kelas Lima, seluas 1 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Beluran iaitu kawasan iaitu Kampung Kuala Biangkang;
- 11) Hutan Simpan Kudat Kelas Lima, seluas 20 hektar melibatkan kawasan perkampungan di Daerah Kudat iaitu Kampung Perapat Laut.

Pembubaran kawasan hutan simpan bagi tujuan penempatan dan perkampungan ini melibatkan kawasan yang didiami oleh penduduk tempatan sejak sekian lama. Keluasan bagi setiap kawasan adalah berbeza-beza mengikut bilangan rumah dan juga bilangan penduduk. Penduduknya adalah terdiri daripada masyarakat luar bandar yang berasal dari kawasan berkenaan dan telah dikenal pasti sebagai rakyat yang benar-benar memerlukan bantuan kerajaan untuk diberikan kawasan tanah bagi tujuan penempatan mereka yang sah. Perkampungan yang dikeluarkan dari kawasan hutan simpan ini akan diwartakan di bawah Ordinan Tanah Bab 68 bagi tujuan perkampungan, di mana per wartaan kawasan-kawasan ini sebagai *reserve* kampung pastinya akan memberi kelegaan kepada penduduk di kawasan yang terlibat.

Pembubaran kawasan hutan simpan seluas lebih kurang 554.43 hektar ini tidak akan menunjukkan perubahan yang signifikan ke atas keluasan keseluruhan hutan simpan. Jika dibandingkan dengan kesejahteraan rakyat dan kepentingan pembangunan sosio ekonomi Sabah. Pembaharuan ini hanya melibatkan pengurangan sebanyak 0.02 peratus sahaja daripada jumlah keseluruhan keluasan hutan simpan Negeri Sabah.

Datuk Speaker, di samping proses pembubaran kawasan-kawasan hutan simpan ini kerajaan juga mempunyai tanggungjawab untuk memastikan keluasan kawasan

hutan simpan negeri adalah mencukupi. Untuk memberikan perkhidmatan ekosistem seperti membekalkan air bersih yang berkualiti dan berkekalan. Pemeliharaan flora dan fauna dan juga sebagai habitat hidupan liar, ini juga bertepatan dengan obligasi kerajaan untuk memastikan lebih kurang 50 peratus kawasan negeri adalah diliputi oleh hutan selaras dengan komitmen negara di peringkat antarabangsa.

Justeru, kerajaan dalam masa yang sama telah mengenal pasti beberapa kawasan untuk diwartakan sebagai kawasan hutan simpan iaitu kawasan tanah kerajaan seluas lebih kurang 1,121 hektar seperti yang berikut:-

1) Kawasan tanah kerajaan berhutan jenis hutan paya air tawar di Daerah Kinabatangan seluas lebih kurang 924 hektar. Kawasan ini dicadangkan untuk diwartakan sebagai Hutan Simpan Trusan Kinabatangan tambahan tiga kelas satu ...

25/05/2023- RAKAMAN 14 [12:10 TENGAH HARI – 12:20 TENGAH HARI] - [ADRIAN] - DARRYL - NORMA

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Dua, kawasan tanah kerajaan di daerah Lahad Datu seluas lebih kurang 197 hektar yang terdiri daripada hutan paya air tawar, di kawasan jurang antara Rizab Hidupan Liar Tabin dan Hutan Simpan Sungai Meruap kelas satu. Kawasan ini juga merupakan kawasan yang terkenal sebagai koridor laluan hidupan liar seperti gajah Pygmy dan dicadangkan untuk diwartakan sebagai Hutan Simpan Hidupan Liar Tabin tambahan empat kelas tujuh.

Datuk Speaker, Kerajaan Negeri juga bercadang untuk mengelaskan semula seluas lebih kurang 203 hektar kawasan Hutan Simpan Sungai Mandun kelas satu (perlindungan), kepada Hutan Simpan Sungai Mandun kelas dua (komersial) untuk membolehkan permit menduduki hutan simpan. OP dikeluarkan kepada Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah (SEDCO) bagi maksud pengekstrakan batu kapur di kawasan tersebut.

Selain itu, Kerajaan Negeri juga bercadang untuk mengelaskan semula seluas lebih kurang 68 975 hektar hutan simpan kelas dua (komersial) kepada hutan simpan kelas satu (perlindungan) dan hutan simpan kelas enam (*Virgin Jungle Reserve*).

Pengelasan semula kawasan hutan simpan ini adalah bagi membentuk jaringan kawasan hutan yang berstatus hutan perlindungan di kawasan yang berkenaan bagi tujuan konservasi hidupan liar serta pemuliharaan fungsi ekosistem hutan. Ini juga adalah selaras dengan Dasar Hutan Sabah 2018 yang menyasarkan untuk meningkatkan jumlah keluasan kawasan hutan terlindung sepenuhnya (Totally Protected Area - TPA) kepada 30% daripada jumlah keluasan Sabah menjelang tahun 2025. Pengelasan semula ini melibatkan hutan simpan seperti yang berikut:-

1. Seluas 17 710 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sipitang kelas dua di daerah Sipitang dicadangkan untuk dikelaskan semula kepada Hutan Simpan Maligan kelas enam. Kawasan tersebut merupakan kawasan hutan kerangas dan paya gambut *lower montane*, sejenis kawasan hutan yang unik dan jarang ditemui.
2. Seluas 51 265 hektar daripada beberapa kawasan hutan simpan kelas dua di daerah Nabawan dicadangkan untuk dikelaskan semula kepada hutan simpan kelas satu, iaitu perlindungan. Kawasan tersebut merupakan kawasan berhutan dan penting untuk tujuan konservasi dan pemeliharaan ekosistem. Kawasan-kawasan hutan simpan yang terlibat adalah seperti berikut:-
 - i. Seluas 11 802 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sepulut kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Sungai **Semengawat** kelas satu.
 - ii. Seluas 10 312 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sungai Temalasak kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Sungai Temalasak kelas satu.
 - iii. Seluas 7077 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sungai Kabu kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Sungai Pepikan kelas satu.
 - iv. Seluas 7746 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Salilir kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Salilir Kelas satu.
 - v. Seluas 5235 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sungai Tagol kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Sungai Naping kelas satu.

- vi. Seluas 5799 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sungai Tagol kelas dua dicadang untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Gunung Kumaka kelas satu (perlindungan tambahan) dan yang akhir sekali iaitu:
- vii. Seluas 3294 hektar daripada kawasan Hutan Simpan Sungai Tagol kelas dua dicadangkan untuk dikelaskan semula sebagai Hutan Simpan Sungai Salilir kelas satu (perlindungan).

Datuk Speaker, melalui Rang Undang-undang ini, hutan simpan kekal negeri akan meningkat sebanyak 566.57 hektar iaitu daripada 3 574 468.003 hektar pada tahun 2022 kepada 3 575 034.573 hektar. Keluasan TPA *ataupun Totally Protected Area* berbanding luas keseluruhan negeri akan turut meningkat kepada 27.33% berbanding 26.38% pada tahun 2022. Sabah memerlukan 2.67% TPA lagi untuk mencapai sasaran 30% TPA pada tahun 2025 seperti yang digariskan dalam Dasar Hutan Sabah 2018 dan juga Pelan Sabah Maju Jaya.

Perincian pertambahan dan pengurangan keluasan mengikut kelas adalah seperti berikut. Tuan Speaker, boleh minum sikit? Kering leher.

Tuan Speaker: Oh, boleh, boleh, boleh.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Minta izin.

Tuan Speaker: Banyak tu. Haus betulkah?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Saya teruskan.

Tuan Speaker: Okey silakan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Perincian pertambahan dan pengurangan keluasan mengikut kelas adalah seperti yang berikut:

Hutan simpan kelas satu (perlindungan) akan bertambah seluas 51 700 hektar daripada 1 421 717.26 hektar kepada 1 473 417.26 hektar. Hutan simpan kelas dua (komersial) akan berkurangan seluas 68,904 hektar, iaitu daripada 1 655 442.95 hektar kepada 1 586 578.95 hektar. Hutan simpan kelas lima (bakau) akan berkurang seluas 136.43 hektar daripada 234 680.27 hektar kepada 234 543.84 hektar. Hutan simpan kelas enam akan bertambah seluas 17 710 hektar daripada 107 047.903 hektar kepada 124 757.903 hektar dan hutan simpan kelas tujuh (hidupan liar) akan bertambah seluas 197 hektar daripada 139 502.85 hektar kepada 139 699.85 hektar. Manakala keluasan bagi hutan simpan domestik kelas tiga dan hutan simpan *amenity* kelas empat, masing-masing kekal dengan keluasan 4634 hektar dan 11 402.77 hektar.

Datuk Speaker, langkah pembubaran kawasan hutan simpan tidaklah dibuat dengan sewenang-wenangnya, tetapi ianya dilakukan demi kepentingan serta kebajikan rakyat Sabah, khususnya penduduk luar bandar yang benar-benar memerlukan kawasan bagi tujuan penempatan. Langkah pembubaran ini telah melalui proses pemilihan dan pemeriksaan secara teliti, iaitu hanya kawasan hutan simpan yang benar-benar mempunyai penempatan ataupun perkampungan yang telah sekian lama wujud.

25/05/2023 - RAKAMAN 15 [12:20 TENGAH HARI - 12:30 TENGAH HARI] - [MARIA] - TRESA - NOORZANANI

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: ... sahaja yang akan dibubarkan. Selain itu, pembubaran sebahagian kawasan hutan bagi tujuan pembangunan ekonomi seperti pembangunan kilang bersepadu, klinker dan simen di Pinangah, Tongod, penanaman herba bernilai tinggi untuk kegunaan perubatan di Bukit Hampuan, Ranau dan penubuhan Kompleks *Immigration, Customs, Quarantine* dan keselamatan (ICQS) bagi kawalan sempadan antarabangsa Malaysia dan Indonesia juga disokong dengan justifikasi yang kukuh bagi menyokong pembangunan sosioekonomi negeri seiring dengan hala tuju Sabah Maju Jaya. Di samping itu, Kerajaan Negeri melalui Pejabat Hasil Bumi, Jabatan Perhutanan Sabah dan Jabatan Tanah dan Ukur telah mengambil langkah proaktif dengan mengenal pasti

kawasan tanah Kerajaan yang sesuai untuk dijadikan sebagai kawasan hutan simpan bagi menggantikan kawasan hutan simpan yang perlu dibubarkan ini.

Datuk Speaker, dengan kata-kata demikian, saya mohon mencadang.

Tuan Speaker: Terima kasih, Yang Berhormat Menteri. Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-undang itu dibacakan bagi kali yang kedua dan terbuka untuk dibahas. Dengan itu, saya mempersilakan Yang Berhormat Kadamaian untuk berucap.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Terima kasih Tuan Speaker. Tahniah dan terima kasih kepada pihak Kerajaan di atas pembentangan Rang Undang-undang terkait dengan Enakmen Hutan yang telah dibentangkan sebentar tadi. Ada dua perkara yang saya ingin bangkitkan. Yang pertama, dalam proses kita untuk mewarta ataupun menukar warta mana-mana hutan simpan. Saya mencadang dan saya berharap wakil-wakil rakyat tidak kira yang penduduk di sebelah sini atau pun apa lagi yang di sebelah sana, dijadikan sebagai rujukan ataupun *point of preference* dalam proses libat urus di antara pihak Kerajaan terutama Jabatan Perhutanan Hasil Bumi, Jabatan Tanah dengan pihak komuniti. Terutama apabila pewartaan itu melibatkan tuntutan apa nama komuniti di kawasan yang terlibat. Dalam Dewan ini, Rang Undang-undang seperti ini dibentang dengan niat untuk mendapatkan sokongan Ahli-ahli Dewan tetapi di luar dewan kalau sisi libat urus tidak pula melibatkan wakil-wakil rakyat, saya fikir ada kejanggalan di situ. Wakil rakyat ini membawa mandat rakyat dan sudah tentu keutamaan wakil rakyat adalah mengangkat perkara-perkara yang dibawa oleh rakyat kepada wakil rakyat mereka. Sebab itulah dalam proses dan saya ucap tahniah, niatnya untuk membubar dan simpan untuk tujuan perkampungan, untuk tujuan pentadbiran CIQ, tujuan ekonomi seperti kilang klinker, simen dan sebagainya. Semua niat yang baik tetapi yang saya katakan tadi terutama melibatkan tuntutan komuniti. Orang asal misalnya, perlu juga melibatkan wakil rakyat dalam proses libat urus. Sebelum itu, saya mencadangkan mahu merekodkan di sini cadangan saya supaya wakil-wakil rakyat di semua kawasan dijadikan sebagai *point of preference* dalam sisi libat urus. Itu yang pertama.

Keduanya, dalam kita menambah peratusan kawasan hutan di Sabah, barangkali dan saya ingin merekodkan cadangan saya di sini. Kenapa tidak Kerajaan ataupun Jabatan Hutan mengkaji untuk memperkenalkan Hutan Simpan Komuniti supaya kawasan yang dituntut oleh komuniti, kita wartakan sebagai Hutan Simpan Komuniti ataupun Tagal Komuniti dan serahkan pemuliharaan, penjagaan itu kepada komuniti yang menuntut kawasan tersebut. Tiada boleh digunakan untuk pertanian tetapi boleh dipertimbangkan untuk perkampungan pada masa depan. Komuniti di kawasan itu yang sudah tentu rumah-rumah akan bertambah, jumlah penduduk akan bertambah, memerlukan kawasan perumahan baharu. Jadi, kalau contohnya dalam satu saat, pada ketika ini, kawasan itu mempunyai kawasan 50 hektar, 100 hektar, dengan keluasan satu ribu penduduk, 10 tahun akan datang sudah tentu perkampungan ini perlu ditambah. Sebab itu, pada pandangan saya, Hutan Simpan Komuniti mungkin sesuai untuk dipertimbangkan sebagai satu kelas, pengelasan Hutan Simpan. Kalau Tagal Sungai boleh berjaya di banyak kampung, saya percaya hutan ataupun tagal hutan ini, dijaga oleh komuniti boleh juga berjaya supaya kita galakkan penglibatan, penyertaan komuniti dalam pemeliharaan hutan. Ini dua perkara yang saya ingin rekodkan dalam Dewan ini untuk perhatian dan pertimbangan, pertimbangan pihak Kerajaan.

Dalam kesempatan ini, saya ingin merekodkan dua perkara spesifik terkait dengan hutan simpan di kawasan Kadamaian, kawasan yang saya wakil ini, ada cadangan sekitar tahun 2016 untuk mewartakan sebahagian kawasan di Kampung Melangkap, Gansurai, cadangan yang dinamakan Hutan Simpan Wario menggantikan kawasan lain yang ditukar wartanya pada tahun berikutnya. Ini tahun 2016. Kampung di situ sudah wujud sebelum Malaysia dan ada pertikaian. Sebagai wakil rakyat Kadamaian sejak 2018, saya hanya tahu perkara ini tahun 2020. Cadangan 2016 dan saya telah bawa ke Kabinet pada ketika itu dan ada perbincangan Kabinet dan boleh dirujuk dan saya tahu, Kabinet yang ada sekarang boleh membuat keputusan baharu tetapi pada kesempatan ini, saya ingin merekodkan bantahan dan tuntutan kampung-kampung yang terlibat. Mungkin pada pandangan Jabatan Perhutanan, tidak semua itu diusahakan oleh orang kampung sekarang tetapi kita melihat potensi 10-20 tahun. Orang kampung perlu rumah baharu, perlu tambah keluasan pertanian mereka. Sebab itulah yang saya katakan tadi kalau cadangan ini mahu diteruskan, saya berharap wakil rakyat Kadamaian yang sedang bercakap ini juga dilibatkan dalam sesi-sesi libat urus. Kita harmonikan supaya tidak ada konflik di antara

Kerajaan dengan komuniti yang memberi mandat kepada kita. Itu kes spesifik yang pertama. Hutan Simpan Wario yang dicadangkan di Kadamaian itu dibantah oleh penduduk kerana keperluan dan tuntutan mereka yang wujud sejak berpuluh tahun daripada cadangan 2016 tersebut.

Kes spesifik yang kedua, ini bukan dari kawasan yang saya wakili sebagai ADUN tetapi kawasan yang saya wakili sebagai Ahli Parlimen di Kampung Kibunut, Penampang. Ada satu hutan simpan di situ, saya tidak ingat apa namanya tetapi dalam kawasan hutan simpan itu, ada pula projek penanaman getah oleh LIGS, oleh Kerajaan yang terdahulu. Jadi kenapa dibenarkan penanaman getah dalam kawasan itu yang diusahakan oleh penduduk tapi tidak diserahkan kawasan itu kepada penduduk. Dan pada hari ini, penduduk Kampung Kibunut masih erm menuntut hak adat mereka. Dan saya fikir oleh kerana ada penanaman oleh pihak LIGS di situ, kenapa tidak serah saja kawasan itu kepada penduduk untuk teruskan penanaman ataupun pemungutan hasil getah yang ditanam oleh LIGS sebelum itu. Dan saya minta Jabatan Perhutanan dan jabatan-jabatan yang berkaitan, pihak Kerajaan mengkaji semula Hutan Simpan di Kampung Kibunut Moyog ini di Penampang dan juga boleh menjemput kita yang diberi mandat ini untuk mengharmonikan situasi supaya Kerajaan ini tidak dilihat ada konflik dengan komuniti. Ini pandangan-pandangan saya, cadangan-cadangan saya dan kes spesifik yang mahu saya rekodkan dalam Dewan yang mulia pada hari ini, dan dengan harapan, dengan pandangan ini, saya menyokong Rang Undang-undang secara spesifik yang menyentuh hutan-hutan simpan dengan niat-niat yang disebutkan oleh Yang Amat Berhormat Menteri sebentar tadi. Terima kasih, saya mohon menyokong.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kadamaian. Sekarang saya menjemput, Yang Berhormat Senallang.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih, Datuk Speaker, setelah mendengar apa yang telah diutarakan oleh Yang Berhormat, Pembantu Menteri tentang proses Rang Undang-undang ini untuk mendapat sokongan daripada Dewan Undangan Negeri berdasarkan satu *declassified*, satu *classified*, iaitu *declassified* Kelas Satu, Kelas Dua, *classify* ke Kelas *Reserved* dia...

Tuan Speaker: 10 minit ya, Yang Berhormat. 10 minit, ya. (suara bertindih) Plus minuslah.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Jadi, jadi, saya akan ringkaskan dalam erti kata seperti apa yang saya lihat perkara ini kita kena...

25/05/2023 - RAKAMAN 16 [12.30 TENGAH HARI -12.40 TENGAH HARI] - [HASTRINA] - RAMENAH - HADINIE

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ...mengambil iktibar daripada suara rakyat. Saya sependapat dengan Ahli Yang Berhormat Kadamaian. *Engagement* dengan masyarakat di peringkat akar umbi itu, amat penting sekali. Dalam pengurusan tanah khususnya di Sabah. Kerana bila kita lihat ada setengah-setengah kampung yang dah kampung itu, saya tahu sebelum merdeka di Kuamut. Saya ingat Yang Berhormat Kuamut pun ada disini. Pengalaman dia dan saya bentangkan waktu itu saya minta supaya mereka berada disitu lebih daripada berpuluh tahun. Lepas itu *we classified that* sebagai *forest reserve and those people in that village become* setinggian. *Illegal because* klasifikasi kita.

Pasal apa, tidak ada libat urus kita. *There is no engagement with the* kampung penduduk di situ punya ramai. Ya, dan ini cukup penting kepada kita bukan hanya, kita memenuhi syarat oleh kerana *forest reserve must be there* jadi kita tambah oleh kerana, ini penting supaya kita memenuhi syarat-syarat di peringkat antarabangsa. Tapi dalam pada itu, pengorbanan rakyat itu akan dibebankan. Dan saya amat setuju kalau sekiranya, contohnya di kawasan saya tu bakau saya tahu, yang itu buat masjid. Itu alhamdulillah kita boleh setuju dalam keadaan perkara-perkara yang untuk kepentingan, khususnya umum lagipun tanah itu dah *drydies now* tidak ada bakau lagi. Ataupun bakau airpun ketandusan contohnya. Ya, tapi bila saya mendengar apa yang telah diutarakan contohnya, dari segi ar apa nama, ini 10 minit sahaja.

158 hektar, 200 hektar, 27 hektar hampir 400 hektar. Tanah yang ada *going to be* ini kelas satu (1). *To be disclassified*, nak tanam herba. Nak buat kilang simen, ini di

Tongod saya ingat. Ya, saya tidak tahu kampung ini sama ada di Tongod atau tidak. Kalaupun dia dekat dengan Tongod dia berhampiran dengan yang syarikat *Board Explorasi Carbon* semalam saya bertanya itu. Dan apakah sebenarnya, tidak ada tempat lainkah. *You disclassified this. Forest reserve* yang kelas satu (1) tujuannya nak... bagi syarikat untuk buat simen, untuk buat *clinker*. *You know, in that area* takkan tak ada kawasan-kawasan lain yang kita boleh wujudkan. *Is not first class reserve*. Ya. Tujuan dia sama ada saya tidak tahu, mungkin ada sedikit kayu balak ataupun di situpun dah luas dah. Ya, yang saya melihat bahawa akan ada kesannya kepada *environment*. Di persekitaran yang perkampungan, di kawasan-kawasan itu. Jadi saya ingin bertanya kepada Yang Berhormat, sebab-sebab kena ini *when you want to disclassified forest reserve* dengan tujuan untuk, kononnya *is sound* sedap telinga mendengar. *For commercial purpose*. Ya, ekonomi yang ada banyak langkah-langkah, *you know* mungkin di Kudat ataupun di tempat lain yang kita boleh guna tanah. Yang berhampiran dengan *clinker*. Kudat *is one of the best area banyak clinker*, yang ada. Ya, di situ yang mana sumber untuk membuat simen yang ada.

Yang saya melihat ini, ini satu perkampungan, *this is first class reserve*. Di Kudat ada yang bukan *first class reserve*. Mungkin *third class* ataupun yang *commercial purposes*. Yang dipunyai oleh contohnya 600 hektar di Kudat. Ya, situ SEDCO *belong* tanah itu dimiliki kenapa pula kita nak *disclassified* sampai hampir 400 hektar. Tanah yang ada untuk semata-mata nak buat simen di Sungai Mendun, kelas satu (1). Dan ini saya berharap sungguh keadaan ini pihak kerajaan teliti, setengah apa yang telah dicadangkan perkampungan yang ada, saya tidak teragak-agak untuk memberi sokongan kalau sekiranya tujuannya ada kampung di situ, Datuk Speaker, *disclassified them* untuk membolehkan penduduk kampung pasal libat urus untuk mereka berada di kampung itu. Dan berada di situ sebelum merdeka *that can be disclassified* dan saya setuju.

Tapi bila berhubung kait dengan contohnya kelas satu (1) nak *disclassified* sebagai *one of the commercial area*, ya sampai 400 hektar ini. *I don't ten...I don't think I can agree to them*. Kena, bukan tidak ada *option*, ada pilihan tanah-tanah lain kerana ini merupakan satu apa nama, kelas yang pertama.

Jadi oleh kerana masa tak mengizinkan dan saya minta kerjasama daripada pihak kerajaan. *When you want to classified, you want to disclassified, we have to*

very.....we you need report Dewan Undangan Negeri. Dan ini, meminta supaya pihak kerajaan selepas perjalanan ini, proses dia macam mana maklumkan kepada Dewan Undangan Negeri supaya perjalanan *disclafication and disclassified* tanah yang ada di bumi Sabah ini. *Is very tranparent* untuk kebaikan rakyat dan Sabah ini. Terima kasih banyak.

Tuan Speaker: Terima kasih YB Senallang. Sekarang saya persilakan Yang Berhormat Kepayan. Selepas Kepayan baru Kemabong.

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Terima kasih Datuk Speaker. Atas peluang bagi membahas arr.. Rang Undang-Undang...

(suara bertindih)

Tuan Speaker: 10 minit ya.

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: 10 minit ya, terima kasih. RUU enakmen Hutan. Penubuhan Hutan Simpan dan pindaan 2023. Pindaan ini melibatkan hutan simpan antara lain 51,265 hektar ini kiraan saya sendiri. Di Pensiangan 280 hektar untuk kilang *clinker* dan simen bersepadu, dan perlombongan. 167 hektar untuk tujuan kampung, dan 18,987 hektar untuk tujuan pemuliharaan. Termasuklah 17,710 hektar kelas dua (2). Hutan di Sipitang sebagai kawasan dilindungi sepenuhnya ataupun *totally protected areas*.

Memandangkan ini melibatkan penukaran hutan simpan kepada kelas satu (1) dan kawasan dilindungi sepenuhnya ataupun *totally protected areas*. Saya perlu, saya rasa kita perlu berhati-hati kerana masih terdapat banyak kampung di dalam hutan simpan ini. Saya tidak sempat mendapat maklumat sama ada terdapat perkampungan di hutan simpan di Sipitang yang ditetapkan sebagai TPA ini. Tapi untuk khususnya Hutan Simpan Sungai Tagol di Pensiangan ada terdapat 22 kampung iaitu, Kampung Labuh, Kampung Saliliran, Kampung Sibulu, Kampung Sinapar, Kampung Binusu, Kampung Batangan, Kampung Mangkayun, Kampung Karangpalang, Kampung Saliku, Kampung Gabolon, Kampung Simobong, Kampung Sampahan, Kampung Saralom, Kampung Sanali, Kampung Sibungu, Kampung Pohon Batu, Kampung Pengaran, Kampung Sumbiling, Kampung Sibangka Gali,

Kampung Babayasing dan Kampung Loropon dan Kampung Siatu. Yang masih di dalam hutan simpan tersebut.

Adakah penduduk kampung yang masih berada di dalam kelas satu (1) dan kawasan terlindung sepenuhnya akan diusir. Itu, soalan saya. Saya cadangkan supaya kita mengambil *options* eksais atau kita keluarkan kampung-kampung ini dahulu. Kalau boleh Tuan Speaker.

Terdapat juga kampung-kampung, berhampiran Hutan Simpan Sungai Tagol. Antaranya Kampung Kasumunsung, Kampung Baranun, Kampung Nangkawan dan 108 kampung yang lain, yang masyarakatnya sangat bergantung kepada hutan untuk kehidupan mereka. Baik untuk kegunaan individu atau, masyarakat dan juga perdagangan adat hasil hutan, yang merupakan satu-satunya sumber pendapatan mereka.

Datuk Speaker, Walaupun kita patut memuji pelindungan kawasan hutan penting ini. Kebanyakan kampung ini sangat terpencil dan masih belum diberikan air terawat daripada kerajaan. Dan Mereka sangat bergantung kepada bekalan air dari kawasan tadahan yang akan ditukar kepada Hutan Lindung Kelas Satu (1). Adakah terdapat pertimbangan khusus untuk kampung-kampung ini diberi akses mendapatkan bekalan air arr...bekalan air mereka kerana akses dan aktiviti manusia seperti meletakkan paip graviti dari kawasan tadahan air di sungai kelas ini akan dihadkan.

Saya juga difahamkan bahawa kampung-kampung ini menuntut hak asasi ataupun in...

25/05/2023 - RAKAMAN 17 [12.40 TENGAH HARI - 12.50 TENGAH HARI] - [ANNETY] - NADIA - NORMA

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: ...NCR ke atas tanah berdasarkan Ordinan Tanah Sabah. Adakah ini juga bermakna tuntutan NCR mereka akan dimansuhkan secara automatik dengan keputusan kita di dewan ini meluluskan pindaan. Saya masih ingat ah, Datuk Speaker satu kes mahkamah yang sudah diputuskan ya yang melibatkan Kampung Imahid di Kemabong di mana hansard DUN untuk mewujudkan penubuhan hutan simpan dan pindaan pada tahun 1984, undang-

undang yang sama yang kita pinda ini sekarang telah digunakan oleh hakim-hakim mahkamah untuk menghapuskan hak orang asal terhadap tuntutan tanah adat mereka yang diwarisi mereka dari nenek moyang mereka. Saya boleh saya ulangkan lagi. Menghapuskan hak asasi mereka. Keputusan ini menyentuh hati saya Tuan Speaker sehingga sekarang dan mempunyai implikasi kepada keputusan mahkamah yang akan datang.

Sebagai wakil rakyat yang tidak berada di Pensiangan, di Sipitang ataupun di Sungai Mandun yang tidak mengetahui keadaan sebenar, kami hanya sebagai wakil rakyat boleh meletakkan kepercayaan kepada *Forest Conservator* dan pejabat ataupun Jabatan Perhutanan bahawa mereka telah melakukan usaha wajar ataupun *due diligence* dan tinjauan di lapangan semasa penyediaan rang undang-undang ini. Saya juga ingin mendapatkan penjelasan sama ada hutan perlindungan ini akan digunakan pada masa depan untuk perdagangan karbon dan jika ya adakah masyarakat juga akan mendapat manfaat daripada usaha tersebut. Saya juga mencadangkan supaya jawatankuasa pilihan khas DUN dibentuk untuk memantau pelaburan berkaitan dengan kawasan hutan yang begitu luas.

Tuan Speaker,

Saya tidak mahu mengulangi projek geotermal yang bukan sahaja berakhir dengan kegagalan tetapi juga menyebabkan kesan negatif yang ketara kepada alam sekitar selepas projek itu terbengkalai dan di mana ramai memikirkan bahawa tujuan projek itu hanya peluang untuk membalak.

Tuan Speaker,

Emm, ini adalah beberapa soalan dan penjelasan dari saya. Saya akhiri Tuan Speaker dan mohon mencadang. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kapayan. Sekarang saya mempersilakan Yang Berhormat Kemabong.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Terima kasih Datuk Speaker. Saya ucapkan ah,

Tuan Speaker: 10 minit juga.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Terima kasih. Tahniah kepada Yang Berhormat Pembantu Menteri dari pihak Kerajaan Negeri dan Jabatan Perhutanan untuk membentangkan pindaan rang undang-undang ah, pada hari ini. Saya menyokong sepenuhnya usaha kerajaan untuk mengekalkan hutan yang berkekalan. Cuma ada beberapa perkara yang perlu diambil perhatian yang serius oleh kerajaan khususnya Jabatan Perhutanan. Tadi Yang Berhormat Kapayan telah menyebut, iaitu isu di Imahid bahawa isu tersebut telah dibawa ke mahkamah seksyen dan seterusnya kepada mahkamah tinggi dan rakyat di Imahid telah kalah di mahkamah tinggi. Namun, di atas keprihatinan kerajaan ketika itu di bawah pimpinan mantan Ketua Menteri Tan Sri Musa Aman yang lepas telah mengeluarkan hutan simpan tersebut atas permohonan saya dan disahkan saya rayuan saya kepada kerajaan pada ketika itu dikeluarkan 5000 hektar dan sudah selesai. Mereka sekarang di Imahid itu sudah ah, boleh sudah membangun ah, tempat mereka.

Datuk Speaker,

Apa yang disebut tadi oleh Yang Berhormat Pembantu Menteri yang membentangkan tadi itu Yang Berhormat Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri, kebanyakan tempat-tempat itu adalah kawasan-kawasan orang-orang Murut. Di Sungai Tagol, sebenarnya Sungai Tahol tapi dia simpan Sungai Tagol. Dia berada di tengah-tengah Kemabong dan juga Pensiangan. Satu lagi Sungai Selilir itu sebenarnya nama dia Sungai Selalim tetapi Jabatan Perhutanan menyatakan di situ Sungai Selilir sama ada boleh diperbaiki atau tidak. Kalau boleh diperbaiki, perbaiki nama Sungai Tagol itu pergi Sungai Tahol dan Sungai Selilir itu adalah Sungai Selalir kerana daripada itu datuk nenek moyang kami adalah berasal dari tempat itu dengan bukti-bukti.

Datuk Speaker,

Ah, saya melihat Sungai **Kabo** juga dimasukkan dalam hutan simpan kelas satu. Apa yang cadangkan, apa yang saya mahu cadang ini ialah di ulu Sungai **Kabo** itu saya setuju. Saya menyokong dimasukkan dalam hutan simpan kelas satu. Tetapi di muara itu di hilir itu, saya mohon supaya itu dikeluarkan daripada hutan simpan

kelas satu ataupun kelas dua ataupun hutan simpan supaya ianya dijadikan kawasan perkampungan sebab di situ dia *border* Indonesia dan masih terdapat masyarakat kampung di tempat itu. Saya secara keseluruhannya amat menyokong, iaitu mengelaskan semula hutan simpan kelas dua pergi kelas satu di Gunung Lamaku ini. Seperti di kampung saya, tiba-tiba di tengah-tengah hutan simpan kelas satu Gunung Lamaku tiba-tiba ada *state land* pula. Tanah kerajaan yang boleh dipohon dan sekarang ini bergeran. Yang di bawah itu dekat dengan perkampungan itu pula jadi hutan simpan. Jadi ini macam tunggang terbalik. Saya, saya fikir kawasan tadahan air ini perlulah dijadikan hutan simpan kelas satu untuk dia mengekalkan tadahan air yang bersih Tuan Speaker.

Ah, berhubung dengan nanti Yang Berhormat daripada Sindumin mungkin akan berucap juga tapi yang disebut tadi di kawasan-kawasan ah, Motolob, Pangi dan ada satu lagi di Marais di Kemabong juga saya mohon dan beberapa tempat yang di Sipitang ni yang terkandung dalam hutan simpan Sabah Forest Industry yang telah diumumkan oleh Yang Amat Berhormat Ketua Menteri supaya dikeluarkan. Untuk makluman Datuk Speaker bahawa beberapa siri perbincangan di antara Jabatan Perhutanan dengan penduduk-penduduk yang menuntut hak asasi mereka, saya berharap supaya kawasan-kawasan yang disebutkan tadi itu mereka-mereka yang berhak itu mempunyai hak-hak asasi di situ. Mereka diberi peluang ataupun diberi keutamaan untuk menuntut kawasan-kawasan yang mereka tuntutan yang mana tempat-tempat itu adalah diduduki daripada datuk nenek moyang mereka.

Selain daripada itu, Datuk Speaker saya juga menyokong sepenuhnya yang di Sungai Tagol dan Sungai Selalir tadi itu dijadikan hutan simpan kelas satu untuk apa ini kawasan itu tidak boleh diceroboh dan sebagainya. Tetapi kalau boleh disediakan untuk penempatan orang-orang yang berasal daripada situ. Sungai Tagol dan juga Sungai Selalir beberapa luas kerana yang ada di estet Saponng itu dan estet Melalap pada ketika ini sebenarnya mereka itu daripada itu berasal daripada itu. Mereka keluar daripada tempat itu oleh kerana ketiadaan jalan raya. Akses *road access* pada ketika itu. Jadi, mereka terpaksa berhijrah bekerja di Melalap dan Datuk Speaker, untuk makluman sebelum ini orang-orang Murut itu sebenarnya tidak tahu estet Saponng dan Melalap itu yang 13 500 ekar itu adalah milik orang-orang Murut. Tetapi, pada waktu British menjajah mereka dihalau. Kemudian, masuk pergi Sungai Tagol dan juga Sungai Selalir. Termasuk saya punya datuk nenek moyang dan

apabila *Sapong* Estet ini dibangunkan dan juga Melalap ini mereka datang disuruh kembali bekerja makan gaji sehingga hari ini sampai empat generasi. Saya mohon supaya pihak kerajaan mempertimbangkan mereka-mereka ini dapat...

25/05/2023 - RAKAMAN 18 [12:50 TENGAH HARI - 1:00 TENGAH HARI] - [ADIBAH] - AZYATUL - NOORZANANI

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Diberi keutamaan untuk duduk kembali tempat asal mereka daripada datuk, *nenek, moyang*.

Tuan Speaker: Sila gulung.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Tuan Speaker, saya mohon menyokong. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kemabong. Ok, sekarang saya jemput Yang Berhormat Sindumin.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Terima kasih, Datuk speaker. Pertama saya ucap terima kasih kepada pembantu menteri, membentangkan. Mulai dengan...

Tuan Speaker: Sepuluh minit, ya.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Ya. Terima kasih ya.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Kurang daripada itu, Yang Berhormat. Iaitu perlunya dikekalkan hutan simpan ini di berbagai kawasan. Saya ingat, Yang Berhormat Pembantu Menteri pun tidak tahu yang disebut tadi itu, di mana kawasan. Dia baca sahaja. Tapi, seperti kata Kadamaian tadi, isu ini sepatutnya dibawa di peringkat daerah ataupun di peringkat pemimpin tempatan kerana kamilah yang tahu di kawasan kami, yang mana perlu dikeluarkan dan yang mana perlu disimpan.

Tapi, pada keseluruhannya, saya sebagai ADUN dan juga pencinta alam semula jadi, memang kita sangat perlu hutan simpan ini dan hutan simpan ini tidak semestinya

jauh daripada bandar. Kita perlu juga hutan ini yang berada di kawasan dekat bandar kerana kalau dia jauh, kalau mahu melihat, mungkin akan datang kayu balak ataupun tumbuhan biodiversiti, anak cucu kita tidak payah pergi jauh di kawasan bandar. Kalau di New York ada 500 hektar di tengah-tengah bandar New York, hutan yang terjaga. Kenapa kita tidak ada? Jadi, isu kita ialah bila ada saja hutan atau tanah kosong di kawasan bandar semua berebut-rebut mohon. Terutama sekali pemaju dan saya ingin erm...

Tuan Speaker: Tapi, KK Bandar Raya Hutan Tropika bah.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Ya, ya bandar ke seluruh. Pasal dia dibangunkan Datuk Speaker, sebab itu yang saya cakap itu. KK sekarang, Bandar KK, sudah jadi Hutan. Tapi, bukan hutan yang terjaga. Maksud saya ialah, hutan simpan yang terjaga, yang cantik, yang dipelihara. Ini adalah untuk khazanah negara dan negeri dan juga sebagai untuk anak cucu kita, di masa akan datang. Namun demikian, perlu juga dikeluarkan daripada kawasan ini di tempat-tempat tertentu yang kita buat perkiraan.

Saya ucap terima kasih, Yang Berhormat Pembantu Menteri tadi sebut di kawasan saya ada hutan simpan di Lumaku, memang cantik kawasan itu. Gunung yang ketiga tertinggi, yang kedua tertinggi di Sabah, ketiga. Kemudian, ada sudah kawasan-kawasan hutan simpan ini yang sudah didiami bertahun-tahun sudah ada jalan, sudah ada balai raya, sudah ada rumah, tapi masih lagi hutan simpan. Sebab itu dalam mesyuarat tindakan daerah, perbincangan kita, kita minta dia cepat dikeluarkan, kerana rumah sudah ada, balai raya sudah ada. Tapi, air tidak boleh masuk, elektrik tidak boleh masuk oleh kerana ia berstatus hutan simpan. Jadi, ini kita perlu selesaikan. Terima kasih.

Salah satu kampung yang saya daripada awal saya perjuangkan bersama-sama penduduk kampung ialah Kampung Lumapao. Iaitu, tepi jalan hala ke Maligan di kawasan Hulubul. Kampung itu cantik dan sudah ada infrastruktur. Saya ingin bagi tahu dengan penduduk di situ. Khabar yang baik ini bahawa kampung mereka sudah lulus untuk dikeluarkan daripada hutan simpan.

Namun demikian, kita juga minta Jabatan Hutan mestilah tegas, kalau dilihat sepanjang jalan daripada, siapa yang pernah ke Long Pasia, sepanjang jalan daripada Mendolong, ke **Hulubul**, ke Maligan, ke Long Pasia, ada usaha-usaha orang tertentu dia letak di situ *signboard* ataupun tanda. Ini milik nama-nama tertentu, kerana ia adalah milik nenek moyang kami. Saya ingat ini tidak dibenarkan. Kita Jabatan Tanah, Jabatan Hutan mesti segera membuang tanda itu dan bila mereka *taru* di situ mereka sudah masuk ke dalam hutan itu, berbuat sesuka hati, dan adalah pengaruh-pengaruh yang menjual juga kawasan itu kepada orang luar.

Misalnya, di Sindumin. Di kawasan situ, ada orang Ranau membeli, ada orang Kudat membeli, dan mereka ini mungkin ditipu oleh kerana penganjur itu mengatakan ini milik nenek moyang kami dan kami, inilah lot-lot yang dibeli dan bila orang luar ini membeli, mereka masuk ke situ dan terus meneroka dan kita minta yang ini perlu dihalang. Bila sudah kawasan ini dibuka dan kita tidak halang, ini juga menyusahkan wakil rakyat, pemimpin. Bila di situ sudah ada rumah. Maka, masalah kedua timbul, dia minta elektrik, dia minta air. Bila makin banyak nanti, mungkin dia minta sekolah, dia minta gereja, dia minta surau atau sebagainya. Ini menyusahkan, kita mahu yang ini mestilah kawasan yang terancang. Kalau mahu lulus. Lulus sekali satu *cluster* mungkin dalam 200-300 ekar. Bukan suka-suka hati buka di sini dan inilah masalah. Siapa yang pernah ke Long Pasia, lihat kiri kanan banyak jalan-jalan kawasan situ yang sudah diteroka.

Datuk speaker, saya terima kasih juga tadi diumumkan bahawa Hutan Simpan Maligan, iaitu satu, memang saya setuju dulu kita memang suarakan kawasan itu antara *special*. Di Maligan itu, kalau sebelah atasnya dia panggil Semaki, nama dia. Di situ ada tasik, cantik, keluasan. Saya memang, menghalang supaya kawasan itu ditegaskan jangan diteroka kerana dia sangat cantik dan berbagai fauna dan binatang di situ, dia sebagai rizab.

Tetapi, bolehkah kita minta juga, kita perlu juga ada fleksibiliti tetapi tegas. Hutan-hutan simpan ini, yang kita gazet ini sebagai seperti di Tabin, Walai Tabin sebagai hutan simpan di situ dan kita mungkin, boleh swastakan sebagai tempat pelancongan, iaitu ada *caretaker* yang kita benarkan dan tidak untuk meneroka hutan. Tetapi cuma untuk kawasan pelancongan mungkin buat *tracking* dan juga kawasan kecil buat perkhemahan di dalam hutan. Bukan menebang kayu atau

merosakkan, dan ini adalah satu yang diminati oleh pelancong-pelancong daripada Eropah dan juga Jepun.

Long Pasia dia ada, tapi tidak teratur. Ada orang tertentu yang mengatur satu pakej daripada Eropah dalam lima, enam orang dalam tiga hingga 5,000 satu orang untuk tidur di hutan. Hutan simpan ataupun hutan kerajaan dan ini bila kita tidak teratur, dia akan menjadi satu isu, satu masa nanti. Saya minta penjelasan daripada Yang Berhormat bolehkah kita, kawasan-kawasan hutan simpan ini, tertentu ini, kita gazetkan. Saya minta di kawasan Long Pasia dan juga Maligan, bahawa tanah itu, hutan simpan itu kita gazet tapi dalam masa yang sama kita beri kelonggaran untuk pemaju membuat kontrak POL, bukan TOL. Maknanya, kuasa untuk memajukan sebagai tempat pelancongan, kebenaran masuk untuk membuat operasi ataupun seperti kawasan pelancongan dalam hutan eko-pelancongan. Jadi, saya rasakan ini perlu, kerana salah satu yang kita tekankan juga ialah pelancongan.

Datuk Speaker, saya tidak panjangkan. Saya amat menyokong supaya kawasan-kawasan ini, kita, mana-mana kawasan yang dikeluarkan daripada hutan simpan kita mesti ganti. Tetapi juga kita mesti peka dengan permintaan rakyat setempat dan kita keluarkan secara teratur supaya infrastruktur dapat kita beri supaya tidak menyusahkan pemimpin dan tidak menyusahkan mereka yang akan tinggal di situ. Datuk Seri speaker. Datuk speaker, saya mohon menyokong. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Sindumin. Nabawan.

Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin [Nabawan]: Ya

Tuan Speaker: Okey. Sepuluh minit.

Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin [Nabawan]: Terima kasih Datuk speaker. Terima kasih, Datuk Pembantu Menteri. Saya terpanggil juga, tidak adil sekiranya saya tidak memberi sedikit ucapan ataupun perbahasan, rakan-rakan saya daripada apa ini, daripada Kadamaian, Kapayan, Kemabong dan juga Sipitang mengulas mengenai hutan simpan ini kalau ditengok di sini. Nabawan, Pensiangan adalah kawasan yang dikategorikan sebagai hutan simpan yang paling besar sekarang ini, setakat ini di Sabah ini. Jadi, mengenai hutan simpan ini di mana yang

disuarakan oleh DUN Kapayan, kampung-kampung di Hutan Pensiangan ini sebenarnya pada sesi yang lalu, dalam perbahasan sesi DUN yang lalu.

25/05/2023 - RAKAMAN 19 [1.00 TENGAH HARI – 1.10 TENGAH HARI] - [FARHANNA] - SITI JUBAIDAH - HADINIE

Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin [Nabawan]: ...yang lalu, saya telah membawa isu ini mengenai kampung-kampung dalam hutan simpan ini. Tapi apa yang saya dapat jawapan ketika itu, kampung-kampung ini akan dikaji sama ada kampung ini wujud sebelum atau selepas hutan simpan itu diwartakan. Walhal kampung ini sudah berpuluh-puluh tahun wujud bila, apa ini hutan simpan itu diwartakan. Jadi saya mintalah kepada pihak yang berkenaan memberi satu jawapan yang tepat mengenai kedudukan kampung-kampung dalam hutan simpan ini.

Yang jadi persoalan di sini juga adalah apabila kampung dalam hutan simpan ini diwartakan walhal dia dalam hutan simpan. Dia diwartakan sebagai kampung tetapi dalam hutan simpan dan ada kalanya apabila kita memohon sesuatu projek-projek ataupun pembangunan untuk kampung-kampung tersebut, kita diberi alasan bahawa apa ini kampung ini dalam hutan simpan.

Begitu juga apa yang saya suarakan juga bila jalan-jalan yang menuju ke kampung-kampung tersebut, apabila kita dapat sedikit peruntukan untuk menyelenggara ataupun membina jalan tersebut, kita harus melalui hutan-hutan simpan ini dan saya percaya dari orang bilang apa ni pihak Jabatan Perhutanan akan meminta apa tu akan memberi kebenaran sebaliknya.

Jadi, saya minta juga pada pihak yang berkenaan kenal pasti sebenar hutan-hutan apa ni kampung-kampung dalam hutan simpan itu dan saya risau apabila dikategorikan sebagai hutan simpan kelas satu itu untuk kita mengeluarkan hutan-hutan apa ini kampung ini dari hutan simpan itu akan menjadi satu kesulitan dan juga kesukaran dan selain daripada itu juga saya juga seperti rakan saya Yang Berhormat Kemabong nama-nama hutan simpan ini patut diperbetulkan.

Kalau di nampak di sini, di Pensiangan ini saya tidak pernah dengar Sungai Semenggawat, Sungai Popikan dan Sungai Naping. **Fumaka** juga ini. Tidak pernah dengar. Jadi, kalau boleh itulah saya juga minta agar pihak Jabatan Perhutanan berkolaborasi ataupun bekerjasama dengan pihak Jabatan Tanah dan Ukur dan juga Pejabat Daerah untuk memastikan, untuk menamakan sesebuah hutan simpan itu. Jadi, untuk saya, saya tidak berniat untuk berucap panjang cuma saya meminta agar soalan-soalan saya sebelum ini dalam sesi yang lalu dapat diberi jawapan. Sekian, saya mohon mencadang. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Nabawan. Kenapa Kuamut?

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: *Hello.*

Tuan Speaker: Kenapa?

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Terima kasih Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Mahu berucap?

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ya.

Tuan Speaker: Oh.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ada masalah *mic* sikit. Bolehkah Datuk Speaker?

Tuan Speaker: Boleh lah. Bolehlah.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]:: Terima kasih Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Ringkas

Tuan Speaker: Ringkaskan.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ya, pada asalnya saya tidak ingin berdiri tapi nama saya, kawasan saya banyak disebut oleh ADUN Senallang. Datuk Speaker,

saya ingin mengucapkan berbanyak terima kasih kepada Kerajaan Negeri kerana dalam ucapan pembentangan Rang Undang-undang ini, Pembantu Menteri ada menyatakan bahawa hutan simpan memang penting. Tetapi apabila kita buat perbandingan tentang kepentingan masyarakat, kepentingan pentadbiran dan kepentingan ekonomi, itu lebih didahulukan dan saya percaya pembubaran hutan simpan kelas dua di Pinangah ini yang kerajaan akan bercadang untuk membangunkan sebuah kilang klinker dan simen bersepadu ini telah dibuat kajian sedalam-dalamnya.

Dan bagi pihak rakyat Kuamut, kami mengalu-alukan cadangan ini kerana yang pertamanya, Datuk Speaker, kalau kita lihat buku suara Kuamut Hala Tuju Pembangunan DUN Kuamut, di sini juga ada dinyatakan dalam muka surat 245 bahawasannya untuk membasmi kemiskinan rakyat Kuamut di masa akan datang, sudah tentu kita perlu mewujudkan sumber-sumber ekonomi yang baru. Dan untuk makluman Datuk Speaker, hutan simpan kelas dua ini berada di zon Pinangah dan zon Pinangah kita memang sudah nyatakan di sini bahawa adalah zon perindustrian.

Datuk Speaker untuk makluman, saya pasti kawasan yang ditujukan ini yang pertamanya sudah dibuat kajian dan sebagai wakil rakyat kita sudah mengenal pasti dan tahu benar tentang kedudukan ini. Ianya berada di tengah-tengah hutan jauh daripada perkampungan. Tidak ada perkampungan tetapi kelebihanannya di sana ada sumber kapur. Yang saya dimaklumkan oleh pihak kerajaan, kapur ini merupakan satu komponen untuk membuat simen. Yang pertama.

Yang kedua, kalau sahaja kilang simen ini akan jadi, sudah pasti masalah simen di negeri Sabah ini akan dapat diselesaikan. Bekalannya akan dapat diselesaikan dan harganya mungkin saya percaya boleh diturunkan. Itu yang pertama.

Yang kedua, bagi kami di warga Kuamut khususnya di kawasan persekitaran ini, kami akan mendapat impak pembangunan dan peluang-peluang yang lain. Sebagai contoh, kemungkinan besar kilang-kilang ini akan mengambil pekerja-pekerja dan mohon kepada Kerajaan Negeri seandainya usaha ini dapat dilaksanakan kita minta supaya sekurang-kurangnya 50% pekerja-pekerja tempatan akan diberi peluang untuk bekerja di kilang ini. Nah itu satu kejayaan yang besar bagi kita bagi kami di DUN Kuamut.

Yang kedua, oleh kerana kawasan ini jauh daripada perkampungan Datuk Speaker, kebiasaannya kalau ada pembangunan-pembangunan yang dibawa oleh kerajaan sama ada Kerajaan Negeri ataupun Kerajaan Persekutuan, sudah tentu ada iringan dari segi pembangunan infrastruktur. Contoh, jalan raya, contoh bekalan elektrik, contoh bekalan air dan sebagainya. Sudah tentu kampung-kampung yang berhampiran yang walaupun jauh akan mendapat tempias hasil daripada usaha ini dan saya tidak terfikir Kerajaan Negeri tergamak untuk hanya mewujudkan kilang ini tanpa memikirkan kampung-kampung yang berhampiran.

Datuk Speaker, sebab untuk makluman banyak kali di Dewan Undang Negeri saya mahu nyatakan bahawa harus ada jalan raya, ada elektrik dan kampung yang berhampiran Datuk Speaker ialah Kampung Inarat. Ada sekolah, ada klinik dan sebagainya. Demikian juga kampung Kawayoy. Tetapi saya sudah hampir 12, 13 tahun Dewan Undangan Negeri ini kita menyatakan supaya bekalan elektrik, bekalan air, jalan raya dan sebagainya perlu disediakan kerana rakyat kita di Kuamut ini khususnya di kampung Inara dan Kampung Kawayoy dan kampung-kampung yang berhampiran perlu. Tetapi apabila kita berurusan dengan Kerajaan Persekutuan, apabila kita berurusan dengan Kerajaan Negeri, kajian dan kajian dibuat akhirnya jalan raya tidak boleh dibuat, bekalan air tidak boleh dibuat, elektrik tidak boleh dibuat kerana justifikasinya tidak cukup. Kerajaan bilang pada masa itu, kos terlalu tinggi beratus juta tetapi kampung atau penduduk hanya sedikit. Jadi dengan terbinanya kilang ini, saya percaya dan yakin kemudahan-kemudahan infra ini dan juga sumber ekonomi setempat akan meningkat.

Datuk Speaker, jangan khuatir, ADUN Senallang sebagai wakil rakyat sana kita sudah bantu Kerajaan Negeri untuk memastikan supaya kalau ini terjadi, rakyat kita di Kuamut akan mendapat impak ekonomi yang baik. Yang pertama.

Yang kedua, saya juga beri penjelasan dan pastikan bahawa di tempat ini dan sudah dipastikan tidak ada perkampungan-perkampungan dan tidak ada komuniti yang terjejas. Itu yang kedua. Cuma Datuk Speaker sebelum saya menyokong, mungkin saya tidak pasti sama ini *typing error* ataupun macam mana sebab saya perhatikan ucapan daripada Pembantu Menteri menyatakan bahawa 200 ekar tetapi apa yang ditulis di sini ialah 54 ekar jadi aku kira-kira tadi kalau 54 hektar kali 2.5 baru seratus, seratus lebih ekar jadi mungkin ini saya anggap dia *typing error*lah.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: ...yang kita mahu saya berterima ialah mungkin ucapanlah...

Datuk Speaker : Sila gulung...

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: ...ya saya rasa itu sajalah Datuk Speaker, sekali saya mengucapkan banyak terima kasih ke atas keprihatinan Kerajaan Negeri kerana akhirnya, mungkin Yang Amat Berhormat Ketua Menteri, sudah membaca buku sayalah, buku kami ini dan maka ini projek ini di terus apa ini dilaksanakan, saya menyokong, Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Amat Berhormat Kuamut.

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Mohon...

Tuan Speaker: Lain kali *kasih* nama awal-awal, ini sudah *mau* baru *mau* berdiri-berdiri..

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: ...ringkas saja Speaker..

Tuan Speaker: ...diminta awal-awal *kasih* nama, tiada satu orang pun *kasih* nama...

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: ...boleh Speaker?

Tuan Speaker: Okay cepat...ringkas...

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Terima kasih Datuk Speaker, saya amat berterima kasih atas usaha kerajaan untuk mengekalkan kelestarian hutan kita di negeri Sabah, dalam masa yang sama juga saya ingin dalam dewan yang mulia ini supaya merekodkan cadangan saya, mengenai dengan cadangan kita di masa akan datang supaya mencari satu kawasan untuk penempatan baharu kepada kampung-kampung yang sering dilanda banjir terutamanya di kawasan saya. Jadi, tiada lain

pilihan untuk penempatan baharu ini melainkan hutan simpan, jadi perlu ada kajian daripada kerajaan terutamanya Jabatan hutan untuk mengambil kira di masa akan datang supaya penempatan-penempatan baharu ini kita berikan kepada kampung-kampung yang sering dilanda banjir dengan mengambil kira perubahan cuaca yang tidak menentu.

Di Telupid, beberapa buah kampung yang sering kali dilanda banjir yang mana mereka sukar untuk keluar sekiranya banjir itu akan melanda pada tengah malam mereka akan terkepung dan ini sangat berbahaya kepada mereka. Jadi, kita minta kepada kerajaan melalui Jabatan Hutan supaya mempertimbangkan di masa akan datang untuk mencari satu penempatan baharu kepada mereka. Kampung-kampung yang terlibat ini Datuk Speaker, Kampung Sinaputan, Kampung Rumidi, Kampung Terasak, Kampung Nangoh, Kampung Tebidong-Bidong, Kampung Lidung, kalau ini Lidung dan ah, Lubuk Lungun kalau banjir mereka terkepung dan boleh tenggelam. Kemudian, Kampung Sualok, Perancangan, Kampung Biru-Biru, Kampung Ganajati, Kampung Tiabau, Kampung Berayung, kampung-kampung ini sangat berisiko banjir dan tiada tempat untuk berpindah melainkan pindah dari tempat tanah tinggi iaitu kawasan hutan simpan, sekelilingnya adalah estet-estet, ladang-ladang estet. Jadi, ini juga kita perlu fikirkan di masa akan datang di samping kita untuk merancang dari segi ekonomi tetapi kita minta juga supaya rakyat kita diberi tempat apabila ada musibah banjir.

Selain daripada itu Datuk Speaker, bagi kampung-kampung yang mempunyai keluasan yang sangat kecil seperti kampung Gemabrun, Kampung Botuk, Singa Mata yang mana dia berada di kiri kanan jalan dan sebelah itu adalah hutan simpan, untuk ekonominya masa akan datang kalau satu bidang tanah itu saja milik orang kampung itu bayangkan kalau sembilan orang anak mahu pergi hutan simpan di atas, menyeberang Sungai Labuk sudah estet besar, sepuluh tahun akan datang di mana *dorang mau* tinggal? Jadi, ini juga kita kena ambil kira supaya kerajaan melalui Jabatan Hutan dapat mengenal pasti mana-mana kawasan yang sesuai untuk kita berikan kepada penempatan baharu mereka ini, saya bersetuju dengan Kedamaian yang mana hutan simpan komuniti harus diberikan, harus disenaraikan, supaya ini menjadi **lembeng** kepada penempatan-penempatan kampung yang bakal, yang saya sebutkan tadi yang mempunyai risiko banjir dan juga yang tidak akan yang mempunyai kampung yang kecil dan kemudian akan berkembang di masa

akan datang tiada lagi penempatan mereka, jadi ini saya minta kepada ah, Jabatan Hutan untuk dipertimbangkan di masa akan datang. Selain daripada itu juga saya ingin mencadangkan di sini...

Tuan Speaker: Mula gulung...

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: ...okay, saya mencadangkan di sini supaya mana-mana kawasan estet yang membuka tanah di kawasan sungai yang besar seperti Kinabatangan, Segama, Sungai Labuk dan sebagainya estet-estet yang besar ini kita minta supaya sepanjang sungai 200 meter kiri, kanan itu di gazetkan sebagai tanah simpan Jabatan Hutan. Mereka tumbang *dorang* punya kelapa sawit sejauh 200 meter kiri, kanan sungai dan kemudian tanam kayu dan jadikan dia sebagai kawasan hutan simpan yang baharu. Ini bukan sahaja boleh meningkatkan jumlah hutan simpan kita, keluasan tetapi boleh juga menjadi kepada *water catchment* ataupun penghalang kepada air sampah ataupun ah, tanah ke sungai kerana apabila banyak tanah, sampah ataupun apa-apa masuk dalam sungai menyebabkan banjir kilat. Jadi kita mencadangkan supaya mana-mana estet terutamanya ladang-ladang yang besar yang membuka sehingga ke tebing sungai seperti yang saya sebutkan tadi minta kepada Jabatan Tanah kepada Jabatan Hutan supaya membuat suatu dasar baharu, 200 meter kiri kanan sungai itu tanam dengan kayu jangan kelapa sawit, dan supaya ini akan boleh kita *swap* kita orang kampung di hutan simpan kemudian kita wujudkan hutan simpan melalui perwatakan di kiri, kanan sungai yang saya cadangkan tadi. Jadi yang terakhir Datuk Speaker, saya berterima kasih kepada Jabatan Hutan kerana sekian lama saya menunggu untuk pengukuran sempadan sebenar hutan simpan di hutan Ulu Telupid dan Limpasuk yang sekarang ini sudah diukur sempadan rasminya setelah mengeluarkan kawasan orang kampung yang telah dibuka dan saya berterima kasih kepada kerajaan kerana telah mengeluarkan hutan simpan itu kepada orang kampung, namun yang saya agak terkilan apabila penyukatan itu wakil rakyat tidak dilibatkan. Orang kampung terkejut, dia bilang ada tukang sukat sudah itu hutan simpan silap-silap itu YB yang pergi pohon itu dia *bilang*, jadi saya memohon kepada Jabatan Hutan supaya melibatkan wakil rakyat apabila ada apa-apa aktiviti dalam hutan simpan atau pun melibatkan penyukatan dalam hutan simpan. Jadi Datuk Speaker, itu saja yang saya ingin ambil bahagian dalam perbahasan ini dan saya menyokong. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Telupid, Yang Berhormat Menteri silakan...

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, terlebih dahulu saya ingin mengucapkan terima kasih kepada ADUN Kedamaian, ADUN Senallang, ADUN Kapayan, ADUN Kemabung, ADUN Sindumin, ADUN Nabawan, ADUN Kuamut dan ADUN Telupid di atas penyertaan di dalam membahaskan Rang Undang-undang Hutan pada hari ini, saya mengambil maklum di atas segala pandangan-pandangan dan juga perbahasan yang dilontarkan di dewan ini dan seperti mana kita semua sedia maklum bahawa apabila sesuatu kawasan hutan itu hendak dibubarkan kita tidak membuatnya secara sewenang-wenangnya ya, tetapi ia akan dilakukan untuk memastikan kepentingan serta kebajikan rakyat kepentingan sosio ekonomi dan alhamdulillah secara keseluruhannya saya percaya dan yakin bahawa semua ADUN-ADUN yang ada di dewan ini telah menyatakan bahawa menyokong segala usaha kerajaan untuk menjaga hutan di samping itu juga menjaga kepentingan rakyat dan ekonomi negeri Sabah. Jadi, mengenai kebimbangan ini kebimbangan kedudukan...

25/05/2023 - RAKAMAN 21 [1.20 TENGAH HARI - 1.30 TENGAH HARI] - [NURIAHTIKA] - MOHELENA - NOORZANANI

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: ... Kawasan-kawasan perkampungan di dalam hutan simpan, insya-Allah ah, pihak kerajaan akan mempertimbangkan ah, kampung-kampung itu untuk dikeluarkan ah dari hutan simpan ya, seperti mana yang telah dinyatakan tadi oleh ADUN-ADUN di Dewan ini kerana kerajaan hari ini ah, amat prihatin dan memastikan kepentingan *native* dan orang asal akan tetap dibela dan dipelihara, ya. Ah, itu adalah jaminan daripada kerajaan yang ada pada hari ini.

Berkaitan tentang apa ini komen daripada ADUN Kadamaian. ADUN Kadamaian yang menyatakan bahawa ada perlunya ah, membuat kajian untuk mewujudkan kelas baharu ataupun hutan simpan komuniti, ya. Jadi ah, saya bagi pihak kerajaan am menganggap bahawa cara ini adalah baik dan pihak kerajaan akan mengkaji

keperluan untuk mewujudkan kelas baharu, kelas komuniti dan sebenarnya proses ini memerlukan ah, untuk membuat pindaan ke atas Enakmen Hutan 1968. Ah, berkaitan tentang ah, perkara yang disentuh oleh ADUN Senallang, berkaitan tentang Hutan Simpan Kelas 1 yang diklasifikasikan kepada kelas komersial ah... kita bubarkan kelas itu kerana kawasan itu telah dikenal pasti sebagai tempat yang ada batu kapur. Dan seperti mana yang telah dinyatakan sendiri oleh ADUN Kuamut dan beliau pun telah saya rasa terlibat secara langsung ah, untuk memastikan kawasan ini dibangunkan sebenarnya-benar untuk kepentingan rakyat yang ada di situ. Jadi walau bagaimanapun, walaupun Kelas 1 itu dibubarkan tetapi kerajaan bertanggungjawab untuk ah, mengganti Kelas 1 tu kepada Kelas 1 di tempat yang lain.

Berkaitan tentang apa ini, soalan yang disebut di apa dibangkitkan oleh ah Kapayan. Ia berkaitan tentang, Kapayan ah dalam proses Kapayan dan Kemabong, iaitu berkaitan dengan pro, proses pembubaran untuk tujuan kampung atau penempatan adalah satu proses yang berterusan, ya. Dan akan dibuat dari masa ke masa lah. Tuntutan penduduk setempat boleh dipertimbangkan melalui Seksyen 14 Enakmen Hutan dan sekiranya berasas boleh diiktiraf sebagai hak istimewa dalam hutan simpan dan dengan itu tindakan pengusiran tidak akan dilakukan.

Ah, berkaitan tentang ah, perkara yang disentuh oleh ADUN Sindumin, ah, berkaitan tentang papan tanda-papan tanda, ya, kalau menurut undang-undang, apa-apa papan tanda dalam hutan simpan yang bukan dibuat oleh Jabatan Hutan adalah tidak dibenarkan dan boleh dibuka, ya. Jadi, cadangan beliau menyatakan untuk menjadikan Hutan Simpan Maligan ini sebagai tempat pelancongan, ah, kerajaan sedang dalam proses untuk membenarkan penggunaan hutan simpan untuk tujuan pelancongan.

Ah, kerajaan juga ah, telah meluluskan pemakaian sek, Seksyen 14 Enakmen Hutan untuk mengiktiraf jalan-jalan komuniti yang digunakan oleh orang-orang kampung. Ini seperti mana yang kerisauan yang disebut oleh ADUN Nabawan tadi, tentang projek-projek ah, yang mahu dibawa untuk membina bikin jalan dan sebagainya. Ah, walau bagaimanapun, prosedur dan SOP untuk proses pengiktirafan ah sedang diperhalusi dan akan diguna pakai dalam masa terdekat. Ah dan ah ADUN Kuamut juga ada menyebut berkaitan tentang kenapa ah, dari segi pemahaman beliau hanya

ada 54 hektar ah, tapi sebenarnya ia melibatkan dua kawasan. Satu, Hutan Simpan Pinangah, 54 hektar, dan yang satu lagi ialah Hutan Simpan Mandun 27 hektar. Jadi total keluasan ada 81 hektar ataupun 200 ekar. Jadi seperti mana yang disentuh oleh ADUN Telupid pula, kawasan di sepanjang sungai ah, simpanan tepi sungai tidak boleh diwartakan untuk dijadikan hutan simpan kerana ianya adalah keperluan dalam Enakmen Sumber Air dan Ordinan Tanah untuk mengekalkan sebagai rizab tepi sungai.

Jadi ada perkara-perkara yang kita yang saya tidak dapat jawab, ah di, pada kali ini, ah, Insya-Allah pihak Jabatan Hutan, pihak Jabatan Hasil Bumi dan juga Jabatan Tanah sudah pasti akan mengambil maklum dan akan membuat respon secepat yang mungkin kepada Yang Berhormat-Berhormat yang membahaskan ah, yang mendapat kemusykilan ah, untuk perlu jawapan daripada jabatan-jabatan yang berkaitan. Jadi ah, itu sahaja yang, yang saya ingin sampaikan. Ah, mudah-mudahan segala ah, niat murni kita di dalam membahaskan usul-usul ini akan dapat memberikan ah, manfaat yang baik kepada rakyat dan juga pembangunan di Negeri Sabah yang tercinta ini. Sekian, Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-undang itu dibacakan bagi kali kedua sekarang.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

Timbalan Setiausaha Dewan: Rang Undang-undang Hutan Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan-Pindaan 2023.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri, peringkat jawatankuasa bila?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Hari ini Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Sila cadang.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbangkan Rang Undang-undang itu.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalah sekarang ialah bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa, bagi menimbangkan Rang Undang-undang itu.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan ‘bersetuju’,
yang tidak bersetuju katakan ‘tidak’,
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

MAJLIS DALAM PERINGKAT JAWATANKUASA

Pengerusi: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah Fasal nombor (1) dan (2), dijadikan sebahagian daripada Rang Undang-undang itu. Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah Fasal nombor (1) dan (2), dijadikan sebahagian daripada Rang Undang-undang itu.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan ‘bersetuju’,
yang tidak bersetuju katakan ‘tidak’,
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

Pengerusi: Rang Undang-undang itu hendaklah dilaporkan balik ke Dewan.

MAJLIS BERSIDANG SEMULA

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon melaporkan

bahawa Rang Undang-undang itu telah dipertimbangkan dalam jawatankuasa dan telah dipersetujui dengan tidak ada pindaan.

Tuan Speaker: Bacaan yang ketiga bila?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Hari ini Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Sila jalankan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan supaya Rang Undang-undang itu dibacakan kali yang ketiga sekarang.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-undang itu dibacakan bagi kali yang ketiga dan diluluskan sekarang.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan dan diluluskan.

Timbalan Setiausaha: Enakmen Hutan Penubuhan Hutan Simpan dan Pindaan-Pindaan 2023.

RANG UNDANG-UNDANG TANAH (PINDAAN) 2023

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-undang Tanah (Pindaan) 2023.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri. Jangan salah.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mengemukakan satu Rang Undang-undang untuk meminda Ordinan Tanah (Bab 68).

Setiausaha Dewan: Rang Undang-undang Tanah (Pindaan) 2023.

Tuan Speaker: Bacaan kali kedua bila?

25/05/2023 - RAKAMAN 22 [1.30 TENGAH HARI -1.40 TENGAH HARI] - [ABDUL WAFIY] -DARRRYL - HADINIE

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Hari ini Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Okey silakan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa suatu Rang Undang-undang yang bernama Rang Undang-undang Tanah Pindaan 2023 dibaca kali kedua sekarang. Datuk Speaker, secara umumnya Rang Undang-undang yang saya bentangkan ini bertujuan untuk memindah peruntukan sedia ada, serta memasukkan peruntukan baharu ke dalam Ordinan Tanah bab (68) berhubung dengan kawal seliaan, dan kawalan atas penggunaan tanah bagi penyimpanan karbon dan penggunaan *spectrum* dan harta lain yang dijumpai dalam kolum ruang udara di atas tanah.

Datuk Speaker, seperti mana Dewan Yang Mulia ini sedia maklum bahawa pelepasan *carbon* ke udara melalui pelbagai industri seperti industri minyak dan gas tidak dapat dielakkan. Ekoran itu, perdagangan kredit karbon atau dengan izin *Carbon Credit Trading* melalui penyimpanan carbon telah diperkenalkan oleh kerajaan-kerajaan di peringkat antarabangsa, bagi mengimbangi dan seterusnya mengurangkan pelepasan gas-gas Rumah Hijau yang terhasil daripada aktiviti perindustrian.

Pada masa ini, penggunaan tanah bagi penyimpanan *carbon* di negeri ini, tidak dikawal di bawah Ordinan ini. Oleh itu, penggunaan tanah bergeran bagi penyimpanan *carbon* perlu dilesenkan bagi mengawal aktiviti penyimpan *carbon* tersebut, di samping menambah hasil negeri. Selain itu, teknologi komunikasi digital dalam perhubungan komunikasi, dan juga penghantaran data kini telah menjadi

keperluan asas dalam pembangunan ekonomi. Bukan sahaja di negeri ini tetapi juga di seluruh dunia. Pemain-pemain industri telekomunikasi ini menggunakan ruang udara sebagai salah satu media utama untuk menyalurkan gelombang atau dengan izin *spectrum* bagi menyampaikan data secara digital kepada pengguna.

Oleh itu, kawalan ke atas penggunaan ruang udara ini adalah perlu di samping membolehkan negeri memperoleh hasil daripada penggunaannya. Datuk Speaker, selaras dengan perkara ini Rang Undang-undang Tanah Pindaan 2023 yang digubal ini mengandungi 6 fasal dengan perincian seperti berikut. Fasal satu memperuntukan tajuk ringkas dan tarikh permulaan kuat kuasa Enakmen iaitu pada 19 Jun 2023. Fasal dua bertujuan untuk meminda Seksyen 4 dengan memasukkan tafsiran baru *Carbon Storage*, yang meliputi apa-apa struktur yang dibina sama ada di atas atau di bawah permukaan tanah. Bagi maksud penangkapan penyimpanan carbon atau dengan izin *Carbon Capture and Storage*.

Fasal dua juga bertujuan untuk memasukkan takrif baharu *spectrum* dan menambah baik takrif tanah bagi meliputi ruang udara di atas permukaan tanah. Fasal tiga bertujuan untuk memasukkan Seksyen baharu 23(a) yang melarang pemilik tanah daripada menggunakan tanah mereka untuk dijadikan kawasan penyimpanan carbon, tanpa kelulusan Menteri dan lesen daripada pemugut hasil tanah. Menteri juga diberikan kuasa untuk mengenakan premium atau cukai tambahan atau menambah atau menukar terma dan syarat geran tersebut. Sesiapa yang gagal mendapatkan kelulusan Menteri dan lesen yang dikeluarkan oleh pemugut hasil tanah atau gagal mematuhi terma dan syarat dan lesen, boleh dikenakan denda tidak melebihi 100,000.00 ringgit atau penjara bagi tempoh tidak melebihi lima tahun atau kedua-duanya jika disabitkan bersalah.

Fasal empat bertujuan untuk memasukkan perenggan baharu b(c) dan b(d) ke dalam subseksyen 30(1). Bagi memberikan hak mengawal selia dan mengawal penggunaan *spectrum* dalam kolum ruang udara di atas tanah dan penggunaan tanah bagi penyimpanan *carbon* sebagai hak khusus Kerajaan Negeri. Fasa lima bertujuan untuk meminda Seksyen 34 bagi membezakan penguatkuasaan undang-undang antara pelanggaran terma dan syarat geran tanah, kegunaan biasa dan tanah yang digunakan bagi penyimpanan *carbon*. Fasal ini merupakan pindaan berbangkit kepada seksyen baharu 23(b). Fasal enam bertujuan untuk memasukkan

sub perenggan 4(a) dan 4(b) ke dalam perenggan 46(a) untuk memberi Tuan Yang Terutama Yang Di-pertua Negeri kuasa membuat kaedah-kaedah berhubung dengan kawal seliaan dan kawalan ke atas penggunaan tanah, bagi penyimpanan *carbon* dan penggunaan *spectrum* dan harta lain yang dijumpai di dalam kolom ruang udara di atas tanah. Datuk Speaker, saya mohon mencadang.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-undang itu dibacakan bagi kali yang kedua dan terbuka untuk dibahas dan dengan itu saya menjemput ADUN Dilantik Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee untuk beri ucapan.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Terima kasih Tuan Speaker, mengenai pindaan kepada Undang-undang *Land Ordinance* ini. Saya memang menyokong kerana dengan adanya pindaan ini maka merupakan Kerajaan Negeri menyatakan bahawa *carbon storage* di bawah kuasa negeri dan bukan bidang kuasa *Federal*. Bahawa *carbon trading*, *carbon credit*, *carbon asset*, semua ini menjadi kuasa negeri kerana sebelum ini dia *silent*, dan kita baca bahawa pihak *Federal* kadang-kadang dorang nak campur tangan juga kerana dia *silent*, maka *Federal* nak campur tangan. Dengan adanya pindaan hari ini, ditambah kuasa secara spesifik *carbon asset* ini termasuk *carbon storage* sudah di bawah *Land Ordinance*, maka ini menunjukkan Kerajaan Negeri sekali lagi telah mengambil alih satu kuasa di bawah Kerajaan Negeri.

Saya sebutkan ini kerana pada tahun 62, 63 belum ada soal *carbon trading* dan *carbon asset*, jadi ini Undang-undang ini tepat pada masanya. Maka saya menyokong Rang Undang-undang ini. Pada masa yang saya menyokong ini, saya ada ingin menyampaikan komen terhadap tiga perkara dalam Rang Undang-undang ini dan juga satu perkara yang berkaitan. Satu, *spectrum*. Definisi *spectrum* di klausa 2(d) *so have the same meaning assign to it in seksyen 6 of the Communications and Multimedia Act 1998* ataupun Akta 588. Saya baca seksyen 6 iaitu *spectrum is define as the continuous range of electromagnetic waves frequency up to and including frequency of 420 terahertz*.

Ini perkara baru, saya berharap pihak kerajaan pada masa-masa akan datang, apabila membuat pindaan Undang-undang ataupun buat Undang-undang baru,

enakmen baru, tak payah lah sebut mana tahu seksyen Akta Parlimen. Kerana kita sudah masuk sini seksyen 6 of the *Communication And Multimedia Act*. Maka kalau lain hari, Parlimen memansuhkan atau menggantikan Akta ini, macam mana ini? *if Parliament* dengan izin *if Parliament one day were to abolish the Federal Communication And Multimedia Act 1998 or to replace that Act, what will happen to this section? And we have to come back here*, itu satu. Kedua, bagaimana kalau ada pindaan? *If someday the Federal Parliament amend this section 6 of the act to redefine, redefine spectrum.*

25/05/2023 - RAKAMAN 23 [1.40 TENGAH HARI - 1.50 TENGAH HARI] - [RUPIKA] - TRESA - NORMA

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...spektrum, *so we have to kelam-kabut balik sini lagi, redefined our meaning of spectrum*, saya berharap pihak kerajaan hari ini dan akan datang, *do the full thing...* jangan *copy and paste* saja, jangan *copy and paste*. *We do the full...we just state spectrum redefines the continues way of electrometrics wave frequency* dan lain-lain dalam Rang Undang-Undang. Dalam huraian *in the explanation note, we can saylah, minister can say, this is as defined in Section 6 of the act, in the huraian, in the explanatory note not in the act itself*. Ini bukan bermakna lain hari, Kerajaan Negeri melalui dewan ini ada fleksibiliti sama ada kita nak *redefined spectrum* atau tidak. Ini satu perkara.

Kedua, 2(2c)(3) *column of air space, above the surface of the earth on land*, ini bukan *strata title*, ini bukan *subsidiary title* ah, ini bukan pasal ini tanah kalau tuan punya, semua yang atas tanah itu, *column of all air space*, semua ini masih Kerajaan Negeri punya, walaupun bukan dipohon *strata title* ataupun *subsidiary title*. Maka apakah kerajaan dalam kaedah-kaedah yang bakal dibuat oleh kerajaan menjelaskan kegunaan *air space* ini. Sama ada ini kapal terbang *limpas* (lalu), *drone-drone limpas*, nak buat permohonan kepada Jabatan Tanah dan Ukur *because it does not defined the high of the air space, the air space above the earth*, sampai berapa batukah kilometerkah?

Tuan Speaker: Sejauh mata memandang.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: hmm...

Tuan Speaker: Sejauh mata memandang.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Sejauh...

Tuan Speaker: Mata memandang (suara ketawa dan mencelah)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Jauh itu sampai, sampai, *ndada ndada*, bulan itu sudah *out of space*. Bulan sudah *out of space*, ini dalam *space*, sebelum *out of space*. Jadi, ini saya harap cepat-cepatlah *kasih* jelaskan, pasal saya tengok ini sibuk-sibuk juga buat nota ini. Bagaimana dengan kapal terbang *flying over, that land that is space belong to the State Government*, bagaimana dengan dron yang banyak dron ini sekarang ini terbang-terbang ini, jadi bagaimana ini di *how are these can be control? Aviation and drones*. Kedua ah, ketiga, klausa empat dalam Rang Undang-undang ini *amendment of section 30*, iaitu *this is very important*, pasal dengan Rang Undang-Undang ini Kerajaan Negeri akan *regulate and control the used of spectrum*. Apa itu spectrum? Spectrum itu ialah *electromagnetic wave*, Jabatan Tanah Ukur akan *regulate and control of transmission of electronic electromagnetic wave* termasuk TELCO kita berAstro, kita punya televisyenlah semua ini, *anything flying over us*, spectrum kita kena *regulate and control*. *This is the right reserve now to the State Government*. Maka, saya berharap pihak kerajaan mungkin memberikan garis panduan ataupun kaedah-kaedah terhadap perkara ini.

Last, ada berkaitan dengan *carbon storage*, pasal saya nampak dia punya *code issue carbon storage*, ini cuma tanah bagaimana dengan *carbon storage di forest reserve*, bagaimana dengan *carbon facility capturing of carbon dioxide* dan sebagainya in *houses di forest reserve*? Adakah ini berkaitan dengan NCA yang telah dimeterai satu dua, satukah dua tahun lalu. Jadi Tuan Speaker saya mohon, saya menyokong Rang Undang-Undang ini. Saya berharap soal *column of air space above us, aviation facility, drone flying* dan juga dia punya itu *regulation and control of spectrum* ini dapat dijelaskan pada secepat mungkin, memang orang ramai selepas esok nampak surat khabar, dia bilang semua ini langit-langit ini kerajaan sudah mahu kontrol juga. Jadi, kita kena jelaskan.

Akhir sekali, bagaimana walaupun bukan dalam tanah tapi sebelah tanah, ini tanah misalnya *oil palm*, ladang sawit sini dia buat kilang, dia punya karbon pergi sebelah *forest reserve*. Pada masa ini belum Kerajaan Negeri ada kuasa mengawal selia *carbon storage* di *forest reserve*, hanya di tanah. Harap pihak menteri dapat menjelaskan. Sekian, terima kasih Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat ADUN dilantik Datuk Yong Teck Lee. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Senallang dulu, lepas tu Kapayan, lepas tu Usukan ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Datuk Speaker. Saya juga turut ingin membahaskan tentang Rang Undang-Undang ini berhubung kait dengan persoalan. Persoalan- persoalan seperti juga diutarakan oleh ADUN lantikan tadi, iaitu mengenai dengan *air space above the land*, agak janggal sedikit, kita perlu ada definisi yang begitu jelas, *air space above the land*. Tanah ini dihidupkan oleh umat manusia, jadi perlu dijelaskan ya. Siapa yang akan membawa *carbon storage*. Ini yang saya nak jelaskan seperti juga disebutkan oleh ADUN lantikan. Perkara empat yang berhubung kait bukan hanya *to regulate and control the right to regulate or the control the used of land either in the surface of the earth or below the surface of the earth, their of off carbon dioxide*, kita tahu bahawa kadang-kadang sektor pertanian, contohnya dia menyedut *carbon dioxide*, iaitu fotosintesis untuk nak hidup.

Di Kundasang, sayur-sayuran yang ada, dia *carbon monoxide* adakah kita *control* yang di situ nakkan supaya *the farmest in Kundasang, because I'm the one who's going to regulated you need license to grow farming. Its that we are going to do*, pasal kuasa ini cukup luas *it is very general, the right to regulated in control the used of spectrum in the column the air space above the land*, cukup luas Datuk Speaker kena ada spesifik undang-undang ini kalau kita nak gubal, dia mesti jelas, jangan ada tidak ada kejelasan samar-samar sehingga banyak perkara akan timbul. Demonstrasi, bantahan-bantahan, manusia pun berjalan di tanah ini.

Tuan Speaker: Ada yang *nda* biasa..

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Jika *carbon monoxide* Datuk Speaker pun menyedut angin *carbon monoxide*, takkan kita lepas itu ah, *you got to get license*, nak sedut angin ke tubuh badannya, *very dangerous you know* dan itu contoh saja seumpama-seumpama itu, maka dengan ini *we have to have a very thorough land clear definition* seperti dalam seksyen empat ini, saya saya ingat ah ,perkara ini cukup penting

Tuan Speaker: Datuk Seri Yong tolong padamkan speaker.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Dan saya juga melihat contohnya, kerajaan buat contoh macam berbagai-bagai *waste rubbish land fill that particular area we dumped all the rubbish, dumped all the waste*, dia *producing* juga karbon toksik yang ada gas-gas *under land* yang ada. Jadi, ini yang akan kita nakkan luas sangat ni, kalau kita tidak ada *specific clear definition of how you regulated that*, kebimbangan saya *there will be tendency of abused of power and there will be a lot of legal implication*, khususnya kepada petani-petani yang ada. Jadi, Datuk Speaker itu yang saya kebimbangan, minta penjelasan kepada Yang Berhormat Pembantu Menteri tentang perkara ini. Terima kasih banyak.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Senallang. Saya jemput Yang Berhormat Kapayan.

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Terima kasih Datuk Speaker atas peluang ini untuk bahas Rang Undang-Undang Enakmen Tanah Pindaan 2023. Saya tidak mempunyai bantahan terhadap Rang Undang-Undang ini dan yang bertujuan menjelaskan terma berkaitan penyimpanan karbon dan spektrum serta mengawal selia tanah yang digunakan untuk penyimpanan karbon. Saya ingin meminta penjelasan sama ada Sabah merancang untuk menggunakan tanah untuk perdagangan karbon dalam masa terdekat dan di manakah kawasan tanah yang dicadangkan untuk digunakan? Saya...

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: ...juga ingin bertanya sama ada *carbon storage* ini adalah juga terangkum lautan ataupun bawah air dalam definisi biasanya definisi tanah ini ermm iya walaupun Datuk Speaker, penyimpanan karbon kebanyakannya mungkin melibatkan sektor minyak dan gas saya percaya sektor yang sama besar adalah dalam pertanian dan perhutanan. Saya khuatir mereka yang terlibat dalam sektor pertanian terutamanya komuniti petani dan usahawan yang mungkin terjejas oleh keperluan penggunaan simpanan karbon di bawah cadangan 23 (b) ini. Ini termasuk usaha memproses biochar dan kompos untuk digunakan sebagai baja.

Mungkin juga terdapat cara lain yang digunakan oleh petani dan usahawan untuk menangkap ataupun mengasingkan, iaitu *capture and circustration of carbon dioxide* ataupun gas rumah hijau atau *green has, green house gases* dalam usaha untuk mengurangkan perubahan iklim adalah penting bagi saya untuk menyokong usaha sebegini untuk petani dan usahawan dan tidak tertakluk kepada proses pelesenan.

Oleh itu, saya ingin membuat cadangan untuk memasukkan satu peruntukan dalam kaedah-kaedah kepada pindaan ini yang akan mengecualikan usaha oleh petani dan pengusaha kecil daripada tertakluk kepada seksyen 23 (b). Sekian terima kasih Datuk Speaker saya mohon menyokong.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kepayan. Sekarang saya menjemput Yang Amat Berhormat Usukan.

Datuk Seri Panglima Dr. Mohd. Salleh Tun Said [Usukan]: Tuan Speaker, saya bangun untuk membahaskan undang-undang ini. Saya memang menyokong penuh Rang Undang-undang ini, pada saya Rang Undang-undang ini tepat sekali kita wujudkan kerana kita kembalikan kuasa kepada kerajaan negeri yang ada kaitan dengan soal-soal yang dibangkitkan.

Memang saya bersetuju banyak penjelasan perlu dibuat dan bagaimana kita kuat kuasakan undang-undang ini. Tetapi pada saya itu adalah perkara kedua. Perkara

pertama ialah di mana kuasa itu ada pada kerajaan negeri kita harus ambil alih balik. Saya tidak menyentuh soal karbon, saya menyentuh soal spektrum, *spektrum* ini penting kita kawal Tuan Speaker, kalau tidak kita biarkan kerajaan pusat melalui agensinya sewenang-wenangnya mengagihkan spektrum ini tanpa mengambil kira hak yang ada pada kita di Sabah. Saya bagi contoh satu saja, sekarang kita berbicara soal 5G. 5G ini memerlukan spektrum, antara spektrumnya ialah 700 spektrum yang dulu di RTM apabila dia berpindah ke digital maka spektrum itu *available*.

Jadi dengan adanya kuasa ini balik kepada kita, kita kena mendesak kepada kerajaan persekutuan agar satu blok spektrum ini haruslah diberi kepada kerajaan negeri kerana spektrum 700 ini amat sesuai bagi kawasan di luar bandar ketika ini mereka tidak kisah ya, mereka hanya bagi kepada syarikat-syarikat telekomunikasi dan juga syarikat-syarikat yang lain sampai masanya dengan adanya Rang Undang-undang ini kita kena bagitahu Kuala Lumpur spektrum itu kita sudah ada kuasa kerana dia melalui kawasan kita, so kita kena kuat kuasakan.

Jadi saya bangun Tuan Speaker, kerana menyokong penuh Rang Undang-undang ini yang penting sekarang bagaimana kita kuat kuasakan kerana sudah tentulah rakyat memerlukan penjelasan begitu juga mana-mana syarikat yang terlibat. Daripada saya petik *spirit* yang semangat yang sekarang ini kuasa itu ada pada kita dan dengan adanya kuasa itu kita harus gunakan sepenuhnya untuk menentukan dalam soal spektrum ini kita kena kuasai. Kita kena ada power, ketika ini kita tidak punya kuasa *nine hundred spectrum, eight hundred spectrum* yang terkini 700 spektrum sekarang ini yang kononnya diwar-warkan melaksanakan 5G. Kita hanya tengok sahaja, mereka yang laksanakan DMB sedangkan ini adalah hak kita kerana melalui kita punya *space* jadi kalau ada kuasa pada kita kena bagitahu mereka jangan pandai-pandai dulu, tengok ini di Sabah ini kita perlu melalui kuasa-kuasa yang ada pada negeri kita. Jadi dengan ini, Tuan Speaker, saya mohon menyokong Rang Undang-undang ini.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Usukan. Yang Berhormat Menteri silakan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker. [suara bertindih]

Tuan Speaker: Air dulu.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Ah

Tuan Speaker: Air ada air.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Terima kasih. Datuk Speaker, terlebih dahulu saya ingin mengucapkan terima kasih kepada Ahli Dewan Undangan Negeri Dilantik, boleh sebut namakah? Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee.

Tuan Speaker: Ada enam diaorang tu kalau hendak sebut nama kita tidak tahu mana satu. [ketawa]

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Oh, ok. Yang Berhormat ADUN Senallang, Yang Berhormat ADUN Kepayan dan Yang Berhormat ADUN Usukan kerana telah mengambil bahagian untuk membahaskan Rang Undang-undang Tanah Pindahan 2023 pada hari ini. Jadi seperti mana yang telah saya bentangkan tadi bahawa tujuan Rang Undang-undang, pindahan Rang Undang-undang ke atas Ordinan Tanah ini adalah untuk...

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: [suara bertindih] Menggulung sudah tu?

Tuan Speaker: Ya, menggulung sudah.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: ...menggulung sudah mengawal selia ke atas penggunaan tanah bagi penyimpanan karbon dan penggunaan spektrum dan yang

berkaitan yang dijumpai dalam kolum ruang udara di atas tanah di samping menambah hasil negeri daripada penggunaannya.

Jadi berkaitan tentang apa ini cadangan ataupun idea yang disampaikan oleh ADUN Dilantik Datuk Seri Panglima Yong yang mencadangkan agar definisi dan begitu juga yang lain-lainlah ada menyentuh tentang definisi spektrum yang berbunyi *the continous range of the electromagnetic wave frequencies up to and including of four hundred twenty teraz*. Sebenarnya, perkara 74 Perlembagaan Persekutuan telahpun menetapkan bidang kuasa membuat undang-undang bagi persekutuan dan negeri masing-masing bidang kuasa ini telah disenaraikan dalam jadual kesembilan Perlembagaan Persekutuan.

Jadi perkara berhubung dengan komunikasi adalah termasuk dalam bidang kuasa Persekutuan. Oleh yang demikian, perkara berhubung dengannya hanya boleh dikawal selia oleh Kerajaan Persekutuan walaupun kita *share* sentimen yang disuarakan oleh ADUN Usukan tadi. Apa-apa peruntukan yang melibatkan perkara Persekutuan adalah menjadi kuasa Kerajaan Persekutuan untuk menetapkan. Justeru, definisi spektrum hendaklah merujuk kepada akta Persekutuan yang sedia ada. Tambahan lagi, sekiranya pada masa hadapan definisi tersebut memerlukan pindaan dan agensi pelaksana, iaitu *implementing agency* memindah definisi tersebut maka, *ordinance* tanah tidak perlu dipindah kerana cadangan definisi dalam cadangan pindaan ordinan tanah hanya merujuk silang atau *cross refer* kepada definisi dalam akta.

Berkaitan tentang apakah kerajaan bercadang mengawal selia *air space* di seluruh Sabah termasuk *aviation* kapal terbang dan *drone* perkara penerbangan, kapal terbang dan *drone* adalah merupakan perkara persekutuan di dalam jadual kesembilan Perlembagaan Persekutuan dan kerajaan negeri tidak mempunyai kuasa untuk membuat undang-undang yang termasuk dalam senarai persekutuan tersebut. Oleh yang demikian, pengawal seliaan berkenaan adalah di bawah undang-undang Persekutuan. Adakah kerajaan bercadang untuk *regulate and control use of spectrum* negeri Sabah hanya mempunyai kuasa mengawal selia bagi perkara yang termasuk dalam senarai negeri dalam Perlembagaan Persekutuan. Cadangan pindaan *ordinance* tanah hanya terhad kepada penggunaan spektrum

dalam kolum ruang udara di atas tanah sahaja kerana tanah adalah perkara negeri. Namun pengawal seliaan...

25/05/2023 - RAKAMAN 25 [2.00 PETANG – 2.10 PETANG] - [ZURINA] - NADIA - HADINIE

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Penggunaan *spectrum* secara menyeluruh adalah diperuntukan di bawah Akta Komunikasi dan Multimedia 1998 (Akta 588), Akta Persekutuan dan Komunikasi termasuk dalam senarai persekutuan dalam Jadual ke-9 Perlembagaan Persekutuan. Mengenai penggunaan *carbon storage* dalam Hutan Simpan...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB Menteri, saya minta penjelasan sedikit saja. *Just a quick one* berkenaan dengan *spectrum* udaralahkan. Walaupun kalau *spectrum* komunikasi di dalam tangan persekutuan, bukankah Kerajaan Negeri kalau kita kawali kita punya udara, bukankah kita boleh charge mereka? You know, penggunaan *spectrum*, penggunaan udara kita. Sebab itu kita, sebab itu kita meminda undang-undang hari ini. So ini *confirm* kan kita akan minta caj mereka. Boleh minta *quantum* dia? Bagaimana kamu mengirakan *quantum* jumlah dia. Terima kasih.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Ya. Nanti kita jawab secara bertulis. Mengenai penggunaan *carbon storage* dalam hutan ini tidak dibenarkan kerana tidak disokong oleh Enakmen Hutan. Walau bagaimanapun, sekiranya ada keperluan, Enakmen Hutan boleh dipinda untuk membenarkan aktiviti ini.

Berkaitan dengan perkara yang disentuh oleh ADUN Senallang, tujuan pindaan adalah untuk mewujudkan satu kategori guna tanah supaya pelepasan gas rumah hijau dapat dibendung melalui proses *capturing storage* dan *land usage*.

Berkaitan tentang perkara yang disentuh oleh ADUN Kapayan, pindaan ini hanya untuk guna tanah dan bukan proses penyerapan gas rumah hijau. Cadangan untuk mengecualikan aktiviti pertanian akan dikaji dan boleh diperhalusi melalui

penggubalan kaedah-kaedah tanah. Jadi saya harap apa yang saya sampaikan pada *in respond of your* anu untuk soalan-soalan yang dibangkitkan dapat di apa ini dimaklumi dan mana-mana yang belum terjawab akan kita jawab secara bertulis. Jadi apa ini pihak kerajaan akan mengambil maklum atas perkara-perkara yang dibahaskan oleh ADUN-ADUN dan saya yakin sokongan ADUN-ADUN dan niat murni ini akan memberikan kebaikan dan juga manfaat kepada rakyat dan pembangunan Negeri Sabah yang tercinta. Jadi, saya rasa itu sahaja. Ada sikit aa macam pantunlah tapi bukan pantun.

YB berbahas... Boleh?

Tuan Speaker: Boleh

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]:

YB berbahas di dalam Dewan,
Membela rakyat menjadi keutamaan;
Terima kasih kawan terima kasih lawan,
Sabah Maju Jaya terus diperjuangkan.

Selamat menyambut Pesta Kaamatan, selamat menyambut Hari Raya Aidiladha dan selamat menunaikan fardhu haji kepada rakan-rakan yang menunaikan fardhu haji. Sekian terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Menteri. Boleh tahan.

Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa rang undang-undang itu dibacakan bagi kali kedua sekarang.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

Timbalan Setiausaha: Rang Undang-undang Tanah Pindaan 2023.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri, peringkat jawatankuasa bila?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, hari ini.

Tuan Speaker: Sila cadang.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbangkan rang undang-undang itu.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalah sekarang ialah bahawa Dewan in hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbangkan rang undang-undang itu.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan ‘bersetuju’,
yang tidak bersetuju katakan ‘tidak’,
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

MAJLIS DALAM PERINGKAT JAWATANKUASA

Pengerusi: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah Fasal nombor satu, dua, tiga, empat, lima dan enam, dijadikan sebahagian daripada rang-undang-undang itu.

Ahli-ahli Yang Berhormat masalahnya ialah Fasal satu, dua , tiga, empat, lima dan enam, dijadikan sebahagian daripada rang undang-undang itu.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan ‘bersetuju’,
yang tidak bersetuju katakan ‘tidak’,
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan.

Rang undang-undang itu hendaklah dilaporkan balik ke Dewan.

MAJLIS BERSIDANG SEMULA

Tuan Speaker: Yang Berhormat Menteri.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon melaporkan bahawa rang undang-undang itu telah dipertimbangkan dalam jawatankuasa dan telah dipersetujui dengan tidak ada pindaan.

Tuan Speaker: Bacaan ketiga bila?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Hari ini Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Sila teruskan.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker, saya mohon mencadangkan supaya rang undang-undang itu dibaca kali yang ketiga sekarang.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa rang undang-undang itu dibacakan bagi kali yang ketiga dan diluluskan sekarang.

Ahli-Ahli yang bersetuju katakan 'bersetuju',
yang tidak bersetuju katakan 'tidak',
lebih suara yang bersetuju,
usul dipersetujukan dan diluluskan.

Timbalan Setiausaha: Enakmen Tanah Pindaan 2023.

RANG UNDANG-UNDANG PERLEMBAGAAN NEGERI SABAH (PINDAAN) 2023

Setiausaha: Rang Undang-undang Perlembagaan Negeri Sabah (Pindaan) 2023 bacaan pertama.

Tuan Speaker: Yang Berhormat , Yang Berhormat, silakan.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tuan Speaker, saya mohon mengemukakan satu rang undang-undang untuk meminda Perlembagaan Negeri Sabah.

Setiausaha: Rang Undang-undang Perlembagaan Negeri Sabah (Pindaan) 2023.

Tuan Speaker: Bacaan yang kedua bila Yang Amat Berhormat?

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Hari ini Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Silakan.

Setiausaha: Rang Undang-undang Perlembagaan Negeri Sabah (Pindaan) 2023 bacaan kedua.

Tuan Speaker: Yang Amat Berhormat Ketua Menteri, silakan.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tuan Speaker, saya mohon mencadangkan, bahawa rang undang-undang itu dibacakan bagi kali kedua sekarang.

Tuan Speaker, rang undang-undang yang saya bentangkan ini bertujuan untuk meminda Pelembagaaan Negeri Sabah bagi mewujudkan peruntukan larangan Ahli Dewan Undangan Negeri bertukar parti. Sepertimana Dewan yang mulia ini sedia maklum, tindakan bertukar parti atau lompat parti, Ahli Dewan Undangan Negeri di negeri ini sering berlaku dan perkara ini menyebabkan ketidakstabilan politik yang seterusnya mengganggu perancangan pembangunan di negeri ini. Kerajaan

memandang serius tindakan bertukar parti atau lompat parti yang telah menimbulkan banyak perdebatan dan polimek dalam kalangan masyarakat umum. Ini kerana ia melibatkan mandat dan kepercayaan rakyat yang memilih wakil rakyat mereka di Dewan Undangan Negeri.

Tuan Speaker, parameter penggubalan rang undang-undang ini antaranya ialah:

1. Peruntukan larangan Ahli Dewan Undangan Negeri bertukar parti ini tidak akan terpakai secara retrospektif. Pelaksanaan enakmen akan bermula dari tarikh kuat kuasa enakmen.
2. Ahli Dewan Undangan Negeri yang keluar daripada parti politik dalam satu parti gabungan dan menyertai parti politik yang lain dalam gabungan yang sama atau berbeza adalah terhenti dari menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri.
3. Keanggotaan seorang Ahli Dewan Undangan Negeri merujuk kepada keanggotaan dalam sebuah parti politik tidak kira sama ada parti politik itu merupakan anggota sesebuah parti gabungan atau tidak. Selain daripada itu, keanggotaan seorang Ahli Dewan Undangan Negeri juga.

25/05/2023- RAKAMAN 26 [2.10 PETANG – 2.20 PETANG] - [JULIAN] - AZYATUL - NORMA

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Merujuk kepada seorang Ahli Dewan Undangan Negeri yang bukan anggota mana-mana parti politik yang membentuk suatu gabungan parti politik tetapi ialah anggota parti gabungan itu ataupun *direct member of the collection party*.

4. Keanggotaan Ahli Dewan Undangan Negeri dalam parti gabungan tidak akan di ambil kira kerana persoalan dasar utama yang menjadi asas dalam penggubalan undang-undang ini adalah keahlian seorang Ahli Dewan Undangan Negeri dalam suatu parti politik;
5. Penggunaan simbol parti politik atau simbol parti gabungan tidak akan diambil kira dalam Rang Undang-Undang berkaitan dengan larangan Ahli Dewan Undangan Negeri bertukar parti;

6. Mana-mana Ahli Dewan Undangan Negeri yang bertukar parti politik atau mana-mana Ahli Dewan Undangan Negeri yang meninggalkan parti politik untuk menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri bebas akan berhenti menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri dan perlu mengosongkan kerusi; dan
7. Pengecualian terhadap larangan Ahli Dewan Undangan Negeri bertukar parti sebagaimana berikut;
 - a) Ahli Dewan Undangan Negeri tidak berhenti menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri sekiranya parti politiknya terbubar atau dibatalkan pendaftarannya;
 - b) Lepasan keanggotaan Ahli Dewan Undangan Negeri daripada parti politik apabila dipilih menjadi Speaker Dewan Undangan Negeri tidak menyebabkan beliau berhenti menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri. Dalam erti kata yang lain, perkara ini tidak akan menyebabkan Speaker kehilangan kerusinya di Dewan Undangan Negeri.

Tuan Speaker: Alhamdulillah. Alhamdulillah.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Dan,

- c) Pemecatan Ahli Dewan Undangan Negeri daripada keanggotaan dalam parti politik tidak akan menyebabkan kekosongan kerusi Ahli Dewan Undangan Negeri itu.

Tuan Speaker,

Selaras dengan perkara ini, Rang Undang-Undang Perlembagaan Negeri Sabah (Pindaan 2023) ini mengandungi lima fasal seperti berikut;

Fasal 1, mengandungi tajuk ringkas dan memberi kuasa kepada Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri untuk menetapkan tarikh permulaan kuat kuasa Rang Undang-Undang.

Fasal 2, bertujuan untuk memotong Fasal (7) Perkara 6 memandangkan Fasal (7) tersebut tidak lagi selaras dengan kehendak dibawah Fasal (3) Perkara 6 berikutan suasana politik semasa.

Fasal 3, bertujuan untuk memotong Fasal (5) Perkara 17. Pemotongan Fasal (5) ini akan membolehkan mana-mana Ahli Dewan Undangan Negeri yang melepaskan keahliannya untuk bertanding semula dalam pilihan raya pada bila-bila masa selepas dia melepaskan keahliannya dalam Dewan Undangan Negeri dan dengan itu, kehilangan keahlian untuk menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri bagi tempoh lima tahun tidak lagi terpakai.

Fasal 4, bertujuan untuk memasukkan Perkara Baharu 17A untuk memperuntukkan bahawa seseorang Ahli Dewan Undangan Negeri hendaklah berhenti menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri dan kerusinya hendaklah menjadi kosong sebaik sahaja suatu tarikh kekosongan luar jangka dipastikan oleh Speaker di bawah Fasal (3) Perkara Baharu 17A.

Jika telah dipilih ke Dewan Undangan Negeri sebagai anggota suatu parti politik, dia melepaskan keanggotaan atau berhenti menjadi anggota parti politik itu. Perkara yang sama juga terpakai bagi calon bebas yang setelah dipilih ke Dewan Undangan Negeri, menyertai suatu parti politik. Perkataan “anggota suatu parti politik” yang disebut dalam Perkara Baharu 17A hendaklah termasuk Ahli Dewan Undangan Negeri yang bukan anggota mana-mana parti politik yang membentuk suatu gabungan politik tetapi ialah anggota gabungan itu.

Seksyen baharu, 17A juga memperuntukkan keadaan apabila seseorang Ahli Dewan Undangan tidak berhenti menjadi Ahli Dewan Undangan. Kekosongan luar jangka di Dewan Undangan Negeri hendaklah dipastikan oleh Speaker apabila menerima notis bertulis daripada mana-mana Ahli Dewan, mengenai berlakunya kekosongan itu dan dia hendaklah memberitahu Suruhanjaya Pilihan Raya tentang kekosongan itu dalam tempoh 21 hari dari tarikh dia menerima notis-notis bertulis itu.

Fasal 5 Bertujuan untuk meminda Fasal (1) Perkara 46 untuk memasukkan takrif-takrif baharu, iaitu takrif “kekosongan luar jangka” dan takrif “parti politik”. Fasal 5 ini

juga bertujuan untuk meminda takrif “Persekutuan” supaya selaras dengan takrif “Persekutuan” di dalam Perlembagaan Persekutuan.

Tuan Speaker, saya ingin menegaskan komitmen Kerajaan Negeri dalam penggubalan Rang Undang-Undang Negeri Sabah (Pindaan 2023) ini. Pindaan ini bertujuan untuk memastikan kestabilan politik dan mengelakkan negeri terus berdepan dengan krisis politik yang tidak berkesudahan. Pindaan undang-undang ini juga akan memberikan mesej yang jelas kepada setiap Ahli Dewan Undangan Negeri supaya berpegang teguh kepada prinsip parti yang diwakili, untuk melindungi mandat rakyat yang telah memberi undi serta kepercayaan tinggi kepada ahli yang dipilih ketika proses pilihan raya. Selain daripada itu, saya yakin Rang Undang-Undang ini juga mampu menghentikan tindakan mana-mana Ahli Dewan Undangan Negeri yang dipilih dan dilantik daripada bertukar parti tanpa sebab kukuh atau alasan yang munasabah. Sekali gus memastikan kestabilan politik di negeri ini untuk suatu jangka masa yang panjang.

Sehubungan dengan itu, sokongan semua Ahli Yang Berhormat kepada Rang Undang-Undang ini amatlah penting, memandangkan keperluan Fasal (2) Perkara 43 menyatakan kehendak di mana suatu Rang Undang-Undang untuk meminda Perlembagaan Negeri hanya dapat diluluskan jika mendapat sokongan kepada bacaan ke-2 dan bacaan kali ke-3, tidak kurang daripada 2/3 daripada jumlah Ahli Dewan. Besarlah harapan saya agar Rang Undang-Undang ini dapat disokong dan diluluskan sebulat suara oleh Ahli Dewan Undangan Negeri sekalian. Sokongan daripada Ahli Yang Berhormat sekalian, saya dahului dengan ucapan setinggi-tinggi penghargaan dan terima kasih. Tuan Speaker, saya mohon mencadang.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali yang kedua dan terbuka untuk dibahas. Dengan itu saya menjemput Yang Berhormat Tanjong Papat untuk berucap. Sebelum itu, saya ingin maklumkan mana-mana Ahli-Ahli Yang Berhormat ingin berucap sila bagi nama secepat mungkin ya kepada setiausaha.

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]: Tuan Speaker, terima kasih kerana kasih, kerana *kasih* peluang saya terutama mengucapkan tentang isu Perlembagaan Sabah pindaan.

Tuan Speaker: 15 minit ya, Yang Berhormat.

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]: Ya, terima kasih. Okay. Tuan Speaker, *the amendment*, Pindaan Perlembagaan Sabah *long over due and this is the right time now to re-sent it and i fully support it*. However, tetapi saya rasa mungkin ada sikit *law fault*, ini memang ada satu *pindaan para (kurang jelas) follow the Federal*. Tapi, macam saya nampaknya ada satu *exception for the appointed assemblyman*. Saya nampak dalam sini memang macam tidak ada pelibatan dengan tentang *appointed*.

25/05/2023 - RAKAMAN 27 [2.20 PETANGI - 2.30 PETANG] - [GRACIA] - SITI JUBAIDAH - NOOZANANI

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]:...as *appliment* atau ADUN Dilantikkan. Sebab...

Tuan Speaker: Bermakna dia boleh pindahlah?

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]: So, I am suggesting, ya? That maybe. Maybe, ah. Instead fitting their pointed as a bit as a first class assembly member, you must be equal and pluck the roll pole supaya dia tidak ada macam pilihan. Why I say that? Under 70 days, saya baca *subject to the progression of this article a member of the assembly legislative to the member of legislative assembly at this is become faken immediately on the date casual vacancy is established*.

But the Speaker under cross 3, if haven't been elected to the legislative assembly, as member of a political party. Sub 1, he resize as a member of the particular party, he resize or 2, he seizes to be a member of the political party. Now I ask if he's not a member of any particular party, what will happen to him? Contohnya, he's appointed and he belongs to the NGO. He have no affiliation to any particular party and assuming the CM is very interested in on it NGO farming part of the six appointed ones.

I know, at the back here under the explanatory notes 5, the last sentence says the words members of a political party refer to in the new Article 78 should include a

member of the legislative assembly, who is not a member of any political party that forms a coalition of political parties but is a member of the coalition.

Well, if you appoint nominee somebody to be appointed as a member of the assembly, he may not necessary be a member of the coalitions. He just only be part of the government.

Secondly, be having been elected to the legislative assembly otherwise than as a member of political party, he joins according to a party as a member. That means, this one applies to an independent candidate who is now elected to be a State Legislative Assembly Man. Now this first part applies to a person a political party from political party and other one applies to a just an individual who is elected because of being a Independent Person.

*Now after that, no more mention about a person who has been appointed or nominated to be appointed as Assembly Man. There seem to be a **Lokuna** there and since we were all there I think we need to plug this hole because the objective and purpose of this amendment is to create stability in the government.*

Now this is sort of things happens and less assure. That if in the next election 6 out of out of 73 seats, 34 is by one side and 39 is 39 is won by their sides at different of 5 seats and assuming that winning winning party, opponent party is appoint 6 by these a member be fought the amendment which I'm proposing if the 6 opponent those who the other side how be going to has stability the government? Because the new government will be formed by the other side.

There is always a compulsory in that manner and the intention of this amendment would not be a chief if you would not amend it. Maybe not now but how's in the future? So, before further do, Datuk Speaker, that is only my proposal. Thank you very much.

Tuan Speaker: Sudah? Sekarang saya jemput Yang Berhormat. Tidak. Yang Berhormat Senallang. Yang Berhormat Senallang, 20 minit ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Datuk Speaker, diberi peluang untuk membahaskan Rang Undang-undang yang cukup penting pada hari ini dan saya ucapkan jutaan terima kasih Yang Amat Berhormat Ketua Menteri setelah membentangkan Rang Undang-undang ini menjelaskan tentang perkara khususnya 17, 17 (a), 17 (b).

Setelah saya mendengar pembentangan yang diutarakan oleh Yang Amat Berhormat, dia tidak selari dengan Rang Undang-undang ini. Pasal dalam Rang Undang-undang ini juga disebutkan di situ Pindaan Perkara 6. Saya nak tahu sama ada itu juga termasuk ataupun tidak? Pasal ini juga perkara 6 membabitkan Pindaan Perlembagaan 6 (7). Tapi kalau dia berdasarkan hanya 17, 17 (a) dan 17 (b), Alhamdulillah, Yang Amat Berhormat memang dari awal lagi saya minat untuk Akta Lompat ini dikemukakan di Dewan Undangan Negeri ini.

Sejarah demi sejarah bukan hanya di Sabah bahkan juga di negara Malaysia. *The last government election* yang ada. Tidak pernah berlaku dalam Sejarah negara Malaysia empat tahun, tiga Perdana Menteri. *I've been very consistent in my stand.* Mandat rakyat! Mandat rakyat! *We must adhere to the* mandat rakyat. Jangan abaikan. Jangan khianati suara rakyat yang ada. Berpeluk tubuh, belanja duit, bantu kita sebagai seorang insan manusia Yang Berhormat, Yang Beramal. Bukan yang berlompat.

Ini yang kita harus sedar. Saya sebagai seorang politik. Saya ingat *I've been long there.* Lantikan Yong Teck Lee pun tahu. Datuk Salleh pun tahu yang *one of the most senior politician.* Dah 30 lebih tahun. Kita bergelanggang politik. Sedih! Datuk Speaker. Malu! Di Dewan Rakyat. Orang-orang lain tanya saya. *What happened to your place?* Daripada 23, sembilan lompat.

Dahulu orang tidak kenal. YB-YB ini orang tidak kenal. Tidak pun diketahui oleh kerana mereka ini tidak dikenal. Ada di antara mereka yang bertanding atas tiket bebas, atas tiket parti, kalah! Tapi bila bertanding atas tiket WARISAN, menang. Saya tak sebut *the detail. I don't want to mention the name.* Tapi perkara ini penting peringatan.

Tuan Speaker: *You are not allowed to mention names.*

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *I know, I know. I know. That's why I don't want to mention the name even the area too.* Tapi yang penting kepada kita peringatan di Dewan yang mulia ini, Rang Undang-undang ini walaupun saya teliti secara dalam, ini *almost* apa yang telah kita luluskan di Dewan Rakyat kandungan dia. Cuma yang ditambah bila saya meneliti tentang keadaan ini seperti apa yang terkandung dalam Dewan Rakyat, saya telah mengamanahkan timbalan presiden untuk masuk dalam *select committee*. Tambahan-tambahan. Saya juga telah bersuara untuk pastikan supaya sedikit sebanyak ada sedikit adunan cuma saya nak tanya yang pokok ini. Ya? Datuk Speaker, pasal Pindaan ini, *page 2* yang dikatakan Pindaan Perlembagaan Sabah yang disebut Pindaan Enakmen Perkara 6.

Kalau ini tidak masuk, Alhamdulillah, Yang Amat Berhormat pasal tadi tidak disebut langsung, ya? Di kurungan tujuh. Jadi, untuk Pindaan seperti yang disebutkan tadi. Banyak perkara setelah saya meneliti apa nama *private bill* yang telah saya kemukakan kepada Dewan yang mulia ini. Cuma ada satu perkara yang saya nak *include*, iaitu *The Private Members Bill include 17 (b) which state that the members shall cease to be a member of his seat shall become vacant if he had been elected to the Legislative Assembly as a member of political parties that political parties lead or assessed for or foresees for any reason whatsoever to be a political party of that coalition of that political parties which contest an election under the same symbol.*

Ini yang juga telah saya kalau dapat itu diterima dalam Pindaan itu *added it*, itu terserah. Ya? Kerana ini merupakan Pindaan Perlembagaan dan kalau dapat itulah. Alhamdulillah. Kalau tidak, kita kena lihat dari segi kerangka mana dengan Pindaan. Cuma yang pokok tadi saya tanya. Sama ada ini enam, enakmen enam Datuk Speaker. Dia termasuk atau tidak? Kalau dia termasuk saya nak bahaskan ini. Ya? Pasal itu *page* pertama itu. *Page* kedua. Jadi kalau termasuk, iaitu kalau kita baca Perlembagaan Negeri itu. Ya? Di mana enam..

25/05/2023 - RAKAMAN 28 [2.30 PETANG -2.40 PETANG] - [NUR NATASHA] - THEODORA - HADINIE

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ...tujuh ini. Tadi Datuk Yang Amat Berhormat Ketua Menteri, tiada langsung menyentuhnya iaitu

berhubung kait dengan Pindaan Perlembagaan-Perlembagaan Negeri Sabah yang disebut Perlembagaan dalam enakmen ini dipindah dalam Perkara 6. Dengan memotong Pasal (7) dalam Perlembagaan 6 di sebutkan di situ. Perkara ini cukup penting bagi kita, contohnya, dari segi sudut apa nama, *where is it ya, for the purpose of clause (3), for the purpose of clause (3)* ini sudah lama. Manakala (7) itu ia merupakan perkara yang baru dimansuhkan oleh *The Late Steven Foo* masa bila mana berlaku keadaan yang tidak menentu di peringkat Negeri Sabah pada tahun 1985. Saya masih ingat waktu itu saya berada di kediaman Allahyarham Tun Mustapha. Pagi, dia angkat sumpah. Balik-balik jam satu pagi, dibukanya *kot* dia bilang *how can I be so in, we don't have the number*. Tapi lantik enam untuk membolehkan dia angkat sumpah, pagi. *So, you just imagine* keadaan itu. Maka dari itu, *The Late Steven Foo* membincangkan perkara ini menghalusi sebagai Peguam Negeri di mana Perkara (7) itu dimasukkan. Perkara (7) itu merupakan, ini Datuk Speaker saya minta izin kalau sekiranya ada kalau tiada saya tidak perlu bahas.

Tuan Speaker: Bahas. Dia masuk itu.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Termasuk? Pasal Yang Amat Berhormat, tidak bentangkan tadi. Jadi, bila dia tak sebut dia cuma sebut (17), (17) saja. Jadi, perkara ini cukup penting. Pasal enam, tujuh ini membabitkan bukannya anti lompat. Ini merupakan Pindaan Perlembagaan Negeri Sabah yang menyatakan di sini ini. Jadi, ini kena dijelaskan. Waima, tadi Yang Amat Berhormat tidak langsung menyentuhnya. Jadi ini kena ada *clarity*. Perkara ini berlaku zaman Tun Mustapha dahulu. Sehingga ia telah menggubal dasar-dasar ini termasuk Yang Berhormat Lantikan Datuk Yong Teck Lee iaitu masa itu untuk memperbetulkan keadaan dia, kerajaan PBS waktu itu telah menggubal Rang Undang-Undang ini pada tahun 1986 kalau tidak silap saya sehingga dia termasuk enam, tujuh supaya TYT *it must be guidance*. Saya tahu Artikel (3) ada di situ. Artikel (3) budi bicara TYT melantik mana-mana Ketua Menteri. Itu tidak ada *clarity* dia. *He can sit down there, he can call the guy in his opinion*. Kalau kita lihat dari segi Artikel (3), Yang di-Pertua Negeri *shall point Chief Minister Member of Legislature of Assembly who in his judgement is likely to command confidence of the majority of the assembly*. Itu Artikel (3). Artikel (3) ini bila saya lihat *his judgement* itu dahulu. Maka dengan *judgement* dia Tun Mustapha dilantiknya. Lepas itu, Tun Mustapha

melantik enam ADUN untuk membolehkan supaya kuasa dia ada. Jadi ini yang saya bimbang Datuk Yang di-Pertua kekeliruan...(rakaman bertindih)

Tuan Speaker: Tungku, *you* ada peluang nanti berucap.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Saya mahu mencelah sikit-sikit saja...(bertindih dengan Datuk Speaker & Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya nak mencelah...(rakaman kurang jelas kerana bertindih)

Tuan Speaker: *You* bahas dalam *you* punya ucapan nanti.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tuan Speaker, pasal nama saya disebut. Kepada Pindaan Perlembagaan 6 (7) ini, sebenarnya bukan tahun 85 ataupun 86. Sebenarnya, pada 25 Mei 1990. Itu musim, dewan ini, dewan yang ini, yang ada hari itu, saya masih lemah. Itu musim. Sekarang kami masih balik sinilah. Perkara juga ini, pada ini yang dinamakan *anti power grade* dimana parti yang menang *majority absolute*, *absolute majority* iaitu PBS pada tahun 1985. Dimana PBS dapat kerusi 25 daripada jumlah 48. Tetapi, kerana nak menggunakan atau menyalahgunakan enam ADUN Dilantik, tambah dengan yang kalah itu USNO dengan BERJAYA itu baru melebihi daripada PBS 26 eh 25. Itu dia punya konteks. Dia punya konteks dimana Artikel 6 (7) ini diwujudkan. Bukan dimana satu parti yang *the biggest minority party*. Itu dia punya konteks. Saya cuma, pasal itu musim cuma saya sama Segama ada bah itu. Yang lain-lain belum ada dalam dewan, jadi saya ingat. Selepas ini di artikel ini dilulus Dewan Undangan Negeri Pindaan Perlembagaan, minggu kemudian Dewan dibubar kerana pada musim itu kerajaan nak menjelaskan kedudukan dimana ada *absolute majority* dicapai. Itu dia punya konteks. Saya tidak, saya tidak kontradik saya tidak apa, cuma apabila saya disebut pasal itu musim saya memang ada. Segama memang ada juga, di mana konteksnya ialah mengelakkan keadaan *power grade* dengan menyalahgunakan enam ADUN Dilantik tanpa minoriti parti melebihi *absolute majority* yang ada di dewan. Itu dia punya konteks. Terima kasih YB Senallang, terima kasih Datuk Speaker. (Bertindih dengan Datuk Speaker)

Tuan Speaker: Okay.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih banyak. Sebenarnya, *you are right, it was 1990 and it was there and you yourself also voted for it. But I think,* saya ingat ini pengajaran kepada kita kerana waktu itu ada beberapa Ahli Dewan Undangan Negeri yang terkeluar. Ya, dan sehingga tahun 1990 itu tidak membolehkan kerajaan dibentuk pagar istana pun. Ya. Saya masih ingat dulu gambar macam-macam berlaku kesian. Kebimbangan kita tercemar. Keadaan sistem demokrasi di Sabah ini. Oleh kerana budaya-budaya seumpama ini. Maka perkara ini jangan dipermainkan. Ini, *this is* kita menggubal undang-undang sama ada di Dewan Rakyat, Dewan Undangan Negeri tujuan dia ialah supaya kita *give guidance to the policy maker* khususnya Tuan Yang Terutama. Supaya *his guided not by his own judgement. Guided by provision of 6.7 that is quite clear the party won the majority that should be rightfully.* Jangan lose kind of content dari segi perlembagaan yang akan melibatkan sehingga demonstrasi rusuhan berlaku. Ya. Keadaan ini membimbangkan saya kalau sekiranya enam, tujuh ini diluluskan. *Well, you can imagine,* kuasa TYT *will be very absolute whoever is wise to the governor.* Singkat sangat pasal saya tiada masa saya 20 minit. *(Bertindih dengan YB Merotai)*

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat, Yang Berhormat Senallang. Terima kasih Yang Berhormat Senallang. Saya mencadangkan Datuk Speaker, sebab tadi semasa pembentangan Rang Undang-Undang oleh Yang Amat Berhormat, tidak disebut enam, tujuh. Jadi kalau tidak disebut enam, tujuh berarti tidak termasuk dalam Rang Undang-Undang yang mahu dibincangkan. Jadi saya minta, kalau boleh diulang semula Datuk Speaker, supaya boleh nampak dalam Handsard bila-bila kita mahu buat rujukan, senang untuk kita buat rujukan. Terima kasih Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Yes, dia sudah masuk dalam RUU kan tapi dia tidak masuk dalam ulasan. *You* boleh bahas, nanti dia akan jawab.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Datuk Speaker, saya faham. Bila membentangkan Rang Undang-Undang ini, *it must be based on that* undang-undang yang telah diedarkan kepada Ahli-Ahli Yang Berhormat. *It cannot be saying that in silent, I will answer that end of the day.* Nanti,

kalau sekiranya itu *silent* kita tidak boleh berbahas *that's why I ask your permission*. *If it is there then* saya bahas, kalau tidak ada, tidak perlu saya bahas sampai saya pun letih daripada pagi ini. Kerana ini yang penting kepada kita untuk membolehkan supaya perbetulkan Rang Undang-Undang yang ada. Ini perbezaan dia. Satu, Pindaan Perlembagaan Negeri, yang satu ini Undang-Undang Anti Lompat. Dia ada beza dia Datuk Speaker. Satu pindaan perlembagaan, satu anti lompat. *Either one need to be seen that interpretation* yang ada ini akan menjejaskan imej kita. *You know* di parlimen perjuangan Pakatan Harapan *sistem must be based on* demokratik yang ada. Jadi ini yang keadaan dia yang kita akan lakukan, *will be back* dalam keadaan kita tidak seimbang dari segi dah sempurna. *The Latin says that*, kalau dah gelas tu tak pecah jangan nak pecahkan dia, kalau artikel enam, tujuh ini tidak jadi masalah jangan di gubal, jangan di *delete*. Ini akan menimbulkan keadaan bukan hanya di Sabah di negara kita. Jadi saya berharap sungguh pindaan perlembagaan ini perlu kita nyatakan, saya tidak ada masalah. 17, Yang Amat Berhormat saya sokong. Tak jadi masalah, pasal ini penting. *Anti-Hop Law* 100%, Dewan Undangan Negeri yang ada. Pasal kita tidak mahu tanggapan masyarakat bahawa kita menolak, ya, *Anti-Hop Law*. Pasal inilah yang menjejaskan paling banyak parti yang keluar parti YB, nya Warisan. *I don't want being suffering alone* dalam mati...

25/05/2023 - RAKAMAN 29 [2.40 PETANG - 2.50 PETANG] - [MOHD. ZULFIKREE] - MOHELENA - NORMA

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ...Jiwa saya. *Spend my times, spend whatever you name it*, tercemar nama bukan pasal apa, bukan pasal saya gila kuasa. Itu bukan gila kuasa, pasal saya nak memperjuangkan hak Sabah, ya. *I tell you* saya tidak pernah melompat dalam mana-mana parti pun, saya menjadi Naib Presiden UMNO, bukan saya lompat. Saya digantung, saya dipecat. *Can you imagine I was jail even because of based on issue for this country. Not for me. I could have been there as a minister.* Dalam keadaan mandat rakyat, pilihan raya ke-14, pilihan raya yang baru-baru ini pun ditawarkan jawatan Timbalan Perdana Menteri, daripada Bersatu daripada ini lillahi ta'ala. Bukan itu. Pangkat yang ditawarkan, jawatan, Timbalan Perdana Menteri lagi tinggi daripada Ketua Menteri. Yang Amat Berhormat, ini saya cakap bukannya reka-reka wallahi wabillahi watallahi sebagai seorang haji, sebagai seorang Islam dengar telinga saya, Timbalan Perdana Menteri, Menteri Hal Ehwal Sabah dan Sarawak tapi bukan itu mandat rakyat. *I was*

given a mandate to lead this party, to lead thousands of people in Sabah. Kalau saya lompat sana nanti besok, ah, tengok inilah kamu punya presiden, mengejar supaya poketnya penuh, supaya projeknya ada, supaya perjuangannya. Saya bukan hanya tercemar nama saya, ahli-ahli yang mengikut itu yang kadang-kadang hikmahnya kita sebagai seorang insan manusia, sebagai imam. Kalau bapa kita imam pun, di depan kita bila dia rukun solatnya tidak betul, tegur dia. Jangan tidak tegur. Berapa kali, kalau tidak ikut lari dari saf itu ya, mahu imam siapa yang menjadi imam itu yang saya sanggup sehingga saya berkali-kali.

Yang Berhormat daripada Silam, tanding dengan adik saya. Saya tumbangkan adik saya dengan majoriti berapa itu. *That is my own blood. My own brother. I don't think of my family. I'm thinking of the Sabah interest.* Saya sanggup tumbangkan adik saya. Saya sanggup tumbangkan parti saya di Semporna, anak-anak dia. *It's not about my family. When you are a leader, you are the leader of the people not the leader of your family.* Pasal itu kadang-kadang kita jangan berfikir oleh kerana ini cukup. Ini perkara-perkara yang penting. Jadi, saya berharap Datuk Speaker, perkara ini cukup penting bagi kita Rang Undang-undang yang ada khususnya 67 ini. Saya bimbang sangat ya. Dalam peraturan-peraturan yang ada, saya akan menyebut tentang perkara-perkara bukan hanya Perlembagaan, *Standing Order* yang ada kerana ini perlu dipatuhi ya sama ada kalau Perlembagaan tidak diikuti, *Standing Order* tidak diikuti, *you have to suspend first. I know the Speakers right* dalam 50 bawah tu muktamad tapi *Standing Order is very important.* Perlembagaan juga penting. Jadi, ini saya berharap sungguh Datuk Speaker tentang Undang-undang Anti Lompat ini, kita laksanakan sebaik mungkin untuk memastikan supaya jangan tercemar. Keadaan kita di peringkat negeri Sabah, semuanya jadi katak. Malu kita ya. Jadi dengan adanya Rang Undang-undang banyak sebenarnya oleh kerana rakan-rakan pun ada, contohnya dalam *private view* yang saya telah kemukakan banyak perbezaan dia. Mungkin contohnya, dari segi Rang Undang-Undang yang saya suarakan kalau sekiranya YB ini dah pun melompat. *Vacate the seat. Vacate the seat. Should not be allowed to contest in this one term but I don't want to become sound punity in nature ya. That's why I don't want to include that.* Pasal bukan kita apa ini bukan kita menyeksa tapi kita galakkan *let the rakyat judge. The next election whether he can contest, he will be accepted or not* tapi ini kadang-kadang kita lompat parti itu, lompat parti ini, tapi ini yang saya bimbang.

Datuk Speaker, di Sabah ini sudahlah banyak parti. Banyak parti lagi. Saya sebutkan, paling banyak partilah di Sabah, daripada bawah tanah ini kita gali namanya “Akar”. Tidak cukup “Akar”, kita perkenalkan Gunung Kinabalu. Banyak parti yang berlambangkan Gunung Kinabalu. Tidak sampai Gunung Kinabalu, kita pergi bintang, “STAR”. Tidak sampai “STAR”, kita mahu naik “Bulan”. Tidak sampai “Bulan” kita gunakan “Roket”. Sampai bila kita ingin melihat perpecahan, perbalahan yang ada di negara kita ini?

Jadi Datuk Speaker, saya berharap.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Datuk Speaker, tidak sampai “Bulan”, pakai “Layar”.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Pakai “Layar”. Tidak sampai bulan, ya terlupa tadi kena ada layar dia, layaran. *No, this one* layar ini sebenarnya “Perikatan” *everybody must be on board*. Nabi Noah menyelamatkan kalau sejarah dia dalam al-Quran dan juga Injil-Nya menyatakan *all human being, mankind* yang ada, tumbuh-tumbuhan, binatang yang ada, manusia di situ diselamatkan oleh kerana *flood* yang ada. Jadi, tujuan saya merangkumkan supaya bukan hanya bajaunya, bukan hanya KDMnya, bukan hanya Cinanya, *everyone of us, the Chinese you have every right on this country the state* yang ada yang ...

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ada Senallang.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ... Jangan berpecah oleh kerana kaum-kaum yang ada.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ada Senallang, cuma hati-hati sekarang laut bergelora kuat.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Itu biasa dalam hidup politik ni, saya sudah biasa bergelombang. Masuk penjara pun sudah dan saya inginkan dalam perjuangan saya walaupun saya masuk penjara masih ada lagi kawan tapi esok kalau mati satu orang (suara bertindih) ...

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Yang Berhormat Senallang.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Perbahasan ini yang penting ialah seperti yang saya nyatakan tadi Rang Undang-Undang yang dibentangkan ini ah, amatlah penting bagi kita untuk anti lompat tapi pindaan Perlembagaan perkara yang berasingan. *I'm not going to vote for that* ya, untuk anti lompat *we're vote for it* tapi 67 saya tidak akan menyokongnya. Terima kasih banyak.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Senallang. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Kadamaian.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Terima kasih, Tuan Speaker.

Tuan Speaker: 15 minit ya.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Terima kasih. Saya fikir ah, rakyat Sabah sudah boleh menarik nafas yang cukup lega apabila Yang Amat Berhormat Ketua Menteri membentangkan pindaan Perlembagaan yang tidak membolehkan pertukaran parti selepas pilihan raya dan ini akan menyediakan ah, ruang untuk ah, pembentukan kerajaan yang lebih stabil. Itu sebab pada pagi ini sepatutnya saya berada di Dewan Rakyat, menjawab soalan tetapi saya wakilkan kepada Timbalan Menteri dan balik ke dewan ini untuk menjadi sebahagian daripada sejarah Sabah kita meluluskan ah pindaan Perlembagaan ini dan ah mahu pandangan saya sendiri direkodkan. Saya sokong dan ucap tahniah kepada rakan-rakan di seberang sana daripada kerajaan di atas pembentangan ini dan saya fikir ini sesuatu yang dinantikan. Banyak yang berlaku daripada saya belum ada, berdiri di sini banyak yang telah berlaku, saya fikir sudah masanya kita lupakan yang telah berlalu. Bermula hari ini dan pilihan raya yang akan datang ini adalah asas utama untuk Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sabah melantik siapa Ketua Menteri. Pindaan ini dan Rang Undang-Undang ini harus menjadi panduan yang cukup jelas kepada Yang di-Pertua Negeri, TYT kita untuk melantik siapa Ketua Menteri dan perundingan-perundingan selepas pilihan raya dengan adanya Rang Undang-Undang ini saya fikir masih dibolehkan dengan syarat ia harus sangat jelas sebagai panduan kepada TYT untuk melantik siapa Ketua Menteri. Saya juga *concern* yang

pernah disebut oleh Yang Berhormat Senallang, saya hadir untuk merekodkan pandangan saya perkara yang kerana ini diedarkan dan di Dewan Rakyat saya berfikir kenapa perlu diletakkan pemansuhan, cadangan pemansuhan, pembatalan perkara enam ah, (tujuh)? Saya fikir pindaan-pindaan yang disebut oleh Yang Amat Berhormat tadi itu boleh diteruskan, boleh disokong tanpa ada keperluan untuk memasukkan ah, dalam perkara dua pindaan perkara enam, iaitu cadangan ah, memotong pasal tujuh sebab dalam ah, pilihan raya yang diadakan secara demokratik, mana-mana parti ataupun mana-mana gabungan yang menang majoriti dalam konteks jumlah sekarang ini 73 ADUN kawasan yang dipertandingkan, kita perlu ada sekurang-kurangnya 37 baru diiktiraf sebagai *a party that won the majority*. Gabungan yang bertanding dan menang, tiga sekurang-kurangnya 37 kerusi itu adalah gabungan ataupun parti yang memenangi majoriti Dewan Undangan ini dan ketua parti itu, ketua gabungan itu harus menjadi Ketua Menteri sebab itulah dia diletakkan di situ sebagai panduan kepada TYT untuk melantik Ketua Menteri.

Sekiranya tidak ada parti yang ...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: ... memenangi ...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Datuk YB.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Saya tak bagi laluan lagi ah, Tuan Speaker.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Ah, *just quickly*...

25/05/2023 - RAKAMAN 30 [2.50 PETANG - 3.00 PETANG] - [NORHAZIRAH] - DARRYL - NOORZANANI

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Saya tak bagi laluan. Minta maaf.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: (ketawa)

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Dalam keadaan tidak ada parti yang memenangi majoriti ini, 37 gabungan atau parti kurang daripada itu maka sudah tentu ada perundingan. Dalam keadaan sedemikian, sudah disediakan panduan itu, ahli yang pada pandangan TYT mendapat sokongan majoriti boleh dilantik sebagai Ketua Menteri. Itu adalah panduan kedua.

Jadi, Datuk Speaker, saya hadir pada hari ini mewakili rakyat Kadamaian dan mewakili parti saya, mewakili rakyat Sabah. Pertama, menyatakan sokongan saya kepada Rang Undang-undang ini. Dalam masa yang sama, saya mencadangkan kepada Yang Amat Berhormat Ketua Menteri dan kerajaan supaya tidak meneruskan pembatalan pindaan Perkara 6(7) itu, kekalkan dia di situ. Ianya sesuatu yang sangat baik sebagai panduan kepada TYT, tak perlu kacau dia, yang selebihnya kita sokong.

Ini sahaja pandangan saya, Datuk Speaker. Saya hadir supaya ini dipertimbangkan. Saya pun menyokong kerajaan hari ini, menjadi sebahagian daripada kerajaan ini tapi saya sangat *concern* apabila dia diletakkan dalam Rang Undang, kertas RUU yang diedarkan ini dan saya mahu pandangan saya ini direkodkan dalam Dewan ini, dalam *Hansard* supaya suatu hari nanti apabila saya turun ke Kadamaian, saya boleh menjelaskan ini pandangan saya dengan harapan yang begitu besar supaya kerajaan yang sangat prihatin kepada keharmonian, kepada kesatuan, kepada apa ini kekukuhan kerajaan kita mempertimbangkan untuk tidak meneruskan pembatalan Perkara 6(7) tersebut. Itu sahaja. Saya memohon menyokong dengan menyatakan cadangan tambahan saya tadi. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kadamaian. Sekarang saya persilakan Yang Berhormat Moyog. Dari tadi tak sabar mahu bercakap.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Terima kasih, Datuk Speaker.

Tuan Speaker: 15 Minit.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Terima kasih, Datuk Speaker.

Tuan Speaker: *You have, you have a neat hairstyle. Very nice.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *I don't cut hair. Anyway, tiada elektrik dia bilang Shahelmey. Anyway, terima kasih. Saya setuju dengan ucapan Senallang dan juga Kadamaian tadi bahawa YB Ketua Menteri tidak membentangi artikel pindaan Perkara 6, iaitu Perlembagaan Negeri Sabah yang disebut Perlembagaan dalam Enakmen ini dipinda Perkara 6 dengan memotong Fasa 7.*

Tuan Speaker: *15 minutes ya.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Ya, 10 minutes or 15 minutes?*

Tuan Speaker: *Okey, 10 minutes.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Ok (ketawa). We must put on record dalam se semua pembentangan ataupun penggubalan undang-undang setiap angka, setiap artikel patut dibentangi oleh mover of the bill in this case, YB Ketua Menteri. So, YB tidak membentangi Perkara 2, Perkara 6 ini dan juga Perkara 46 termasuk juga dengan Perkara apa itu Perkara eh sorry, Perkara 6 lah, berkaitan dengan definisi. Now, Moyog menolak any attempt to remove Article 6(7). Kita sudah dengar penjelasan kenapa Artikel 6(7) ini menjelaskan siapa yang berlayak jadi Ketua Menteri dan datangnya daripada parti yang telah bertanding dalam pilihan raya. Berkaitan dengan Artikel 17A, saya dalam jawatankuasa di Parlimen pada penggubalan undang-undang ini. Saya ingin bertanya adakah kerajaan telah memanggil select committee berbincang dengan undang-undang ini? Atau sama ada kita hanya copy and paste daripada Jadual Kelapan Perlembagaan Persekutuan? There is some uniqueness di Sabah.*

Ini juga telah saya bentangi waktu kita dalam jawatankuasa. Di mana bila seseorang itu keluar parti, saya telah mencadangkan bahawa patutnya seseorang itu bukan sahaja hilang kerusi, dia patut tidak boleh bertanding selama sepenggal. *It may sound punitive tapi in the case of Sabah, we have Datuk Speaker, dalam bahasa Inggeris "Serial Jumpers", yang akan lompat ke sini dan ke sana dan ke situ. They never stop after election dorang tanding kalau menang, if there is an abuse again towards the process, dia akan lompat lagi kepada parti lain sebab dia boleh bertanding. Saya cadang bahawa select committee patutnya ditubuh sebelum*

undang-undang ini digubalkan tetapi kita sudah sampai ke *stage* ini, kita sepatutnya juga mencadang keunikan di Sabah.

We must follow macam Penang maka Penang mereka punya undang-undang di Dewan Undangan Negeri berkaitan dengan Anti-lompat ini berbeza sedikit daripada Perlembagaan Persekutuan. *So in the case of Sabah, because of our experience in Sabah, we should have* satu klausa di mana kita melarang seseorang itu yang keluar parti dan hilang kerusi dia mengikut cadangan penggubalan undang-undang ini. Dia patut tidak boleh bertanding selama sepenggal dalam Pilihan Raya Kecil itu. *We must stop this kind of serial jumper so that we return back our dignity of you know of the status assembly* dan juga kembalikan kepada rakyat *choice* mereka.

Datuk Speaker, saya ingin juga bersentuh berkenaan dengan dan menjelaskan berkenaan dengan Ahli Dewan Dilantik. Okey? *Nominated Assemblyman*. Saya tahu Tanjong Papat sudah membuat pertanyaan dan penjelasan, meminta penjelasan. *What happens in the case of ADUN Dilantik* yang tidak ada parti? *If they come from the minorities*, kalaulah dia dipilih sebagai seorang NGO dan daripada NGO dan dia jadi ADUN Dilantik. *At the end of the day*, dia ikut satu *political party*. Adakah dia kehilangan kerusi dia? *I would think it should apply the same* sebab perenggan 17, perenggan 17(A)(1) hanya menyatakan situasi di mana adanya kehilangan kerusi itu, hanya kalau dia melepaskan keanggotaan parti politik dan tidak lagi menjadi anggota parti politik itu, okey? Ataupun setelah dipilih bukan sebagai ahli par.. suatu politik, dia menyertai suatu parti politik sebagai anggota.

Now, this is, this is something quite unique juga, *we must define Nominated Assemblyman* yang tiada parti, mereka *we can't really say* mereka ini *independent* sebab *the appointment of Nominated YB* sepatutnya dalam polisi atau dalam visi *the writers* ataupun *the people who wrote the Sabah Constitution, were for people who were unrepresented*. So, kalaulah dia ingin memasuki bidang politik, *then at the end the day*, dia ikut parti politik, dia patut hilang kerusi *Nominated* dia juga dan dia tidak lagi ada kelayakan sebagai Ahli Dewan Undangan Negeri.

Saya juga ingin minta penjelasan berkaitan dengan kelayakan seseorang... seseorang itu dalam parti politik. *Cessation of member, we have to make this clear*. Kita tidak mahu ada keadaan seperti yang berlaku selepas Pilihan Raya Umum Ke-

15. Ada beberapa Ahli Dewan Parlimen yang menyatakan mereka telah letak jawatan sebagai ahli parti sebelum tarikh pencalonan. Mereka mewakili lambang tapi walaupun mereka kita tahu *at one time* dan dengan pengetahuan kita ahli parti politik di Malaysia. Bila isu berkaitan dengan kedudukan mereka sebagai Ahli Parlimen disoal, mereka cakap kami tidak, kami sudah melepaskan keahlian kami dari parti itu dua minggukah, dua harikah, sehari sebelum pencalonan. Kami telah menggunakan logo ini. Saya bukan, saya bukan menya... menyoal kuasa Speaker tapi *the Speaker must also make it very clear* dalam *guideline*.

Bilakah kita akan ketahui seseorang itu meletakkan jawatan sebagai ahli parti? *Maybe there must be a record, maybe* parti itu sesiapa sahaja menerima dia punya apa ini *resignation letter*, patut juga menghubungi ROS dengan keahlian dia itu sebelum pencalonan. *At least we are clear, there's clarity when he or she resign* daripada parti itu. Jangannya tiba-tiba kerana ada *change of Government*, mereka pergi sokong kerajaan apa ni kerajaan yang ditubuhkan dan cakap "oh kami tidak pernah ikut parti itu sebelum, kami sudah letak jawatan dari parti itu dan kami pakaikan logo ini".

Now, yang saya faham dalam jawatankuasa, logo gabungan *actually does not matter*, Datuk. *It is the party that nominates you* menggunakan logo itu yang penting. So, *in this case* cubalah kalau ada parti X sebagai gabungan, parti A mencalonkan calon ini macam saya, calonkan saya. Saya punya Presiden meminta *permission, consent* daripada *chairman* gabungan itu menggunakan logo itu sahaja. Keahlian saya masih keahlian parti itu *so only and unless I resign* dari parti itu.

25/05/2023 - RAKAMAN 31 [3:00 PETANG – 3:10 PETANG] - [EVY] - TRESA - HADINIE

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *I will lose my seat but* kalau parti saya keluar daripada gabungan itu saya tidak hilang kerusi saya. *The logo may have been*, Barisan kah, GRS kah, Warisan kah apa saja kalau dia gabungan. Yang pentingnya adalah keahlian partinya dan saya setuju dengan apa ini pindaan ini dia melepaskan keanggotaan parti politik. *Your only using your common logo. Common logo* itu diberikan kepada seseorang calon itu selepas ahli-ahli parti itu memberikan ataupun menyenaraikan siapa jadi calon. *We must make this clear, it is the party that*

you belong to, not the gabungan that you belong to that matters. Mesti kita terangkan ini, if that really matters I just like to quote to di dewan sama ada, ada yang marah pada kita atau pun tidak, they must understand. Kenapakah some of ahli parlimen ini, mereka telah melepaskan keahlian mereka sebelum pencalonan after the change of government in the federal level. We must go back to the premis federal, apanya, federal constitution, apanya pindaan, apanya tujuan pindaan ini? Ini adalah untuk, ahli parti politik sahaja. So, the definiton di sini, I know gabungan maybe define as a politically party. In the first place you are already a members of part of that gabungan, a party in the gabungan. Dalam setiap perlembagaan parti Datuk Speaker, hanya satu keahlian sahaja boleh wujud, you cannot have two membership, dalam ROS dalam perlembagaan parti.

So, kalau saya dari ahli Warisan dan kononnya saya dalam gabungan either Pakatan Harapan kah, Barisan kah, GRS, I can only have one membership iaitu Warisan. Kalau saya ahli direct member BN kah, GRS kah, ataupun Pakatan Harapan, i will lose my Warisan membership, that is in your party constitution. So, we must make this clear. Undang-undang ini akan apa ini, digunakan kepada ahli di mana seseorang itu ahli politik didaftarkan keahlian nya. Only one political party in every political party in Malaysia member, only one, you can only be one member of political party. Yang jadi ahli gabungan itu adalah party. Direct members is another story, that will be another different situasi dan kita patutnya juga menerangkan di sini sama ada orang dalam gabungan, direct member dalam gabungan itu dan dia menang dalam ahli gabungan itu akan juga hilang kerusinya, kalau dia melepasi gabungan itu because YB Menteri, kalau GRS betul-betulnya dipercayai sebagai satu parti seperti didefinisikan dalam Perlembagaan Sabah dalam (67) ini, kenapakah ada perlunya menubuhkan satu lagi parti? Why do you need to install another party if your gabungan is already a party in the sense of the word.

Artikel 67 mendefinisikan parti yang bertanding dalam pilihan raya. Gabungan boleh bertanding dalam pilihan raya, *but I think* kalau Datuk Yong, sorry If ADUN Dilantik boleh menjelaskan, saya baca dalam *hansard* dia tidak dijelaskan, tiada penjelasan berkaitan ini. *If* gabungan itu bertanding ok, dan dia dapat kerusi apa ini lebih daripada majoriti ataupun definisi majoriti 67 itu, *that does count* kah?. *That doesn't mean party* yang bertanding dalam pilihan raya ataupun gabungan yang bertanding dalam pilihan raya. *We to be very clear about 67 as well, so that is why leave to 67*

as this, kita sokong larangan tukar parti, kita sokong artikel 17 ini, tapi kita *tolak any attempt to remove 67* (Dewan bertepuk).

So, YAB Ketua Menteri *must make it clear* bahawa tolong berikan tahu kepada ahli-ahli kerajaan juga dan juga rakan-rakan di seluruh Sabah bahawa parti pihak sini Warisan dan pihak-pihak sini sokong anti lompat, sokong penggubalan undang-undang ini tetapi menolak *any attempt to change and redefine* apa yang telah digubal pada tahun 1990 iaitu Artikel 67 dan berkaitan dengan definisi persekutuan. *I think there's no need to redefine infact* disini dia satu cadangan menggantikan persekutuan dengan takrif yang berikut;. Persekutuan ertinya persekutuan yang pada mulanya ditubuhkan di bawah Perjanjian Persekutuan Tanah Melayu 1957, Tiada kaitan dengan kita ini 57. 57 pun tidak wujud bagi saya selepas tahun 63, sebab di situlah negara dikenali sebagai Persekutuan Malaysia. *We should emphasize* di Sabah bahawa we recognize hanya Perjanjian Malaysia Tahun 63 dan hanya Penubuhan Persekutuan Malaysia Tahun 63, kalau adanya definisi, definisinya patut merangkumi dan juga bermula daripada September 16 Tahun 63. Kotouhadan, Kotobian Tadau Tagazo Do Kaamatan, terima kasih, Saya sokong anti lompat saya tolak *any attempt to change the constitution* berkaitan 67 dan juga definisi persekutuan, terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Moyog. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Kunak.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Bismillahirrahmanirrahim assalamu'alaikum warahmatullahi wabarakatuh dan salam sejahtera. Datuk Speaker..

Tuan Speaker: 15 minit ya.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Pertama sekali terima kasih untuk kesempatan kepada saya dalam membahaskan Rang Undang-Undang memindah Perlembagaan Negeri Sabah iaitu juga Undang-Undang Akta Anti Lompat Parti.

Datuk Speaker, sebagai sebuah negeri di Persekutuan Malaysia, Sabah mengamalkan sistem demokrasi. Demokrasi ialah satu bentuk pemerintahan dengan kuasa menggubal undang-undang dan struktur kerajaan yang ditentukan oleh rakyat. Dalam sistem demokrasi ini undang-undang digubal sama ada oleh rakyat atau wakil

yang dipilih oleh rakyat. Justeru, setelah dipilih oleh rakyat pada pilihan raya segala tanggungjawab membela dan mewakili rakyat terletak di bahu wakil rakyat tersebut.

Datuk Speaker, mari kita kembali ke perbincangan asal kita iaitu isu lompat parti. Isu lompat parti bukanlah perkara yang baharu, malah sering berlaku di Malaysia mahupun di Sabah, malah banyak negara atau negeri yang mengamalkan demokrasi pasti melalui peristiwa yang sama.

Namun kebelakangan ini, isu ini menjadi sangat serius apabila tindakan ini menyebabkan Malaysia melalui satu fasa pemerintahan negara yang terburuk apabila insiden lompat parti ini melalui tindakan mengumpul akuan bersumpah daripada ahli-ahli parlimen telah membawa kita kepada pengalaman memiliki tiga Perdana Menteri dalam tempoh satu penggal. Justeru, Akta Anti Lompat Parti ini telah diluluskan di parlimen sebagai langkah untuk memastikan kestabilan politik negara terjamin dan peristiwa lama tidak berulang. Di Sabah, lompat parti ini juga bukan perkara yang baharu, pada tahun 1994 PBS pernah terpaksa kehilangan kuasa pemerintah apabila beberapa wakil rakyatnya beralih sokongan kepada UMNO ketika itu, manakala..

Tuan Speaker: BN, BN bukan UMNO..

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: BN pada ketika itu. Manakala jika kita renung kembali konflik Sabah pada tahun 2018, walaupun selepas Tan Sri Musa Aman dari gabungan BN mengangkat sumpah sebagai Ketua Menteri Sabah, jawatan tersebut telah diambil oleh YB Senallang dengan penghijrahan kepimpinan UKPO yang asalnya dari tiket gabungan BN berpindah ke gabungan parti Warisan, Pakatan Harapan. Pertembungan berlaku sehinggalah pada November 2018, apabila mahkamah telah mengeluarkan kenyataan bahawa YB Senallang adalah Ketua Menteri yang sah untuk kerajaan. Kesan tindakan berhijrah ini juga akhirnya DUN Sabah terpaksa dibubarkan pada tahun 2020.

Pada pilihan raya tahun 2020, gabungan Warisan *Plus* telah tewas dengan gabungan Rakyat Sabah yang membentuk kerajaan bersama Barisan Nasional. Namun keredaan konflik Sabah berlaku lagi tahun..

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: ...ini usaha mengumpulkan akuan bersumpah ahli-ahli dewan dibuat lagi bagi menjatuhkan kerajaan GRS sedia ada. Mujur langkah Kinabalu yang digembar-gemburkan menemui jalan buntu sebelum sempat menggugat kerajaan sedia ada.

Datuk Speaker selaku Wakil Rakyat dan ahli sebuah parti saya percaya bahawa ketika kita menyertai sesebuah parti maka kita tentulah mempunyai keyakinan bahawa parti tersebut adalah sebuah parti yang kita yakini boleh membawa pembangunan dan mentadbir daerah dan negeri kita dengan baik demi manfaat rakyat sekurang-kurangnya keyakinan itu wujud pada masa itu. Datuk Speaker, saya tidak berniat menegakkan benang yang basah tapi sahabat Rasulullah SAW, Abu Zahar berkata Rasulullah mewasiatkan kepadaku tujuh perkara dan salah satunya adalah baginda menyuruh aku untuk berkata benar walaupun ia pahit. Justeru, saya berdiri di hadapan Dewan Mulia ini kerana saya perlu berkata benar walaupun ianya pahit.

(Ahli Dewan menepuk meja)

Datuk Speaker, saya percaya apa yang saya rasa ketika ini sama seperti beberapa rakan ahli dewan yang lain yang turut bertindak keluar dari parti yang mereka perjuangkan sebelum ini. Semua ahli dewan yang keluar parti yang saya maksudkan bukan hanya merujuk kepada Parti Warisan yang keluar dan memilih GRS sebagai wadah perjuangan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: (Suara tidak jelas) Minta penjelasan, mohon penjelasan.

Tuan Speaker: Ada minta laluan, terima kasih.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Tidak, Datuk Speaker, nanti turun saya punya semangat.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Tidak, bukan. Minta penjelasan pasal isu bukan rampas kuasa. Kita tidak rampas kuasa UMNO Barisan Nasional tarik sokongan pada kerajaan waktu itu.(suara tidak jelas)

Tuan Speaker: Senallang, Yang Berhormat Senallang duduk.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Tetapi juga, tetapi juga Ahli Dewan parti Barisan Nasional di KDM. Datuk Speaker, saya tidak benarkan pencelahan, minta maaf. Datuk Speaker,

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Datuk Speaker, Yang Berhormat Kunak terikut juga sekali dengan pada masa itu ia juga yang menggesa untuk...

Tuan Speaker: Yang Berhormat Merotai, tidak ada diberikan laluan, duduk.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Datuk Speaker, saya ulang, saya tidak benarkan pencelahan. Datuk Speaker, saya tidak benarkan pencelahan.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Merotai, sila duduk, Sekong habiskan dia bercakap.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Terima kasih, saya percaya apa yang saya rasa ketika ini sama seperti rakan-rakan Ahli dewan yang lain yang turut bertindak keluar dari parti yang mereka perjuangkan sebelum ini. Semua Ahli Dewan yang keluar parti yang saya maksudkan bukan hanya merujuk kepada kami dari Warisan keluar memilih GRS tetapi juga Ahli Dewan dari parti BN, PKDM termasuklah Ahli Dewan dari parti DAP yang keluar menyertai Warisan.

(Ahli Dewan Menepuk Meja)

Barangkali situasi dan kondisi yang saya alami mungkin mempunyai jalan cerita yang berbeza dengan rakan-rakan yang lain. Namun, asasnya masih sama, iaitu sudah tidak wujud kesefahaman dan keyakinan terhadap parti yang asal. Justeru, saya berharap agar isu ini tidak dilihat dari sudut yang sempit serta melalui pemikiran yang agak selektif sepatutnya ia perlu dilihat menyeluruh dari pelbagai sisi. Contoh paling mudah lihatlah bagaimana ahli-ahli atau pimpinan parti politik hanya

melenting kalau ada ahli-ahli mereka keluar ke parti lawan sementara apabila parti mereka menerima penghijrahan Ahli Dewan dari parti lain pandangan itu tiba-tiba berubah 180 darjah.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Tuan Speaker...

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Malah diciptakan naratif...

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Tuan Speaker...

Tuan Speaker: Dia tidak bagi laluan, duduk.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Untuk menjadikannya satu tindakan yang suci dan murni.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Yang Berhormat Kunak, sila bagi laluan, Yang Berhormat Kunak.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Tidak lagi kedengaran...

Tuan Speaker: Dia tidak bagi laluan, bagi dia biarkan dia bercakap Sekong.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Dan dengan tegas menolak, malah di canang.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Yang Berhormat Kunak, boleh bagi laluan.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Maaf. Saya tidak bagi laluan, minta maaf ini *floor* saya, anda ada peluang untuk menyatakan pendirian anda di giliran anda nanti, tunggu giliran anda.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Apa Yang Berhormat katakan *out of contacts*, *out of contact*. Saya ingin cerita perkara sebenar

Tuan Speaker: Duduk, duduk, duduk. Yang Berhormat Sekong duduk, Yang Berhormat Sekong duduk, Darau duduk, Tungku *you* ada peluang untuk berucap

nanti. Darau duduk Darau, *you* Tungku *you* ada peluang untuk berucap nanti kalau mahu berucap bagi nama.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Tidak lagi kedengaran nada tegas mereka menolak malah di canang ke seluruh pelusuk negeri kononnya betapa parti mereka kian mendapat sokongan dengan penuh girang dan hati bangga. Datuk Speaker, walaupun pada mata kasar tindakan ini adalah pengkhianatan terhadap parti namun tindakan kami ini sedikit pun tidak melanggar keluhuran perlembagaan. Perlembagaan kita memberikan hak kebebasan berpersatuan kepada rakyat termasuklah Ahli Dewan Undangan Negeri. Datuk Speaker, tidak kurang juga mendakwa bahawa lompat parti adalah tidak sah, tidak demokratik kerana tidak melalui pilihan raya jawapannya mudah terdapat situasi di mana semua pemegang taruh parti.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat, Yang Berhormat sokong lompat partikah tidak ni?

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: pembangkang tidak dapat....

Tuan Speaker: Yang Berhormat Merotai kalau mahu bercakap bagi nama jangan mengganggu orang bercakap.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Saya ulang, tidak kurang yang mendakwa bahawa lompat parti adalah tidak sah tidak demokratik kerana tidak melalui pilihan raya. Jawapan saya mudah terdapat situasi di mana semua pemegang taruh termasuk parti pembangkang tidak dapat menunggu sehingga mandat kerajaan berakhir demi nafsu menukar kabinet dan merampas kedudukan Ketua Menteri.

(Ahli Dewan menepuk meja)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Datuk Speaker.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Jadi kalau lompat parti perlu tunggu pilihan raya kenapa rampasan kuasa juga tidak tunggu pilihan raya? Bukankah rampasan kuasa juga adalah satu bentuk pengkhianatan mandat rakyat?

Datuk Speaker, saya tidak menafikan benar amalan lompat parti ini menyebabkan defisit keyakinan rakyat terhadap amalan demokrasi tapi apa alternatif bagi Ahli Politik seperti kami jika Parti Politiknya pula yang khianat dan berpaling tadah dari janji asal untuk berjuang dan berkorban demi rakyat bila Parti Politiknya memilih berjuang untuk dinasti keluarga dan kemaruk kuasa menteri. Wajarkah Ahli Politik seperti kami menjadi tawanan politik hanya untuk memuaskan nafsu dan cita-cita peribadi kepimpinan parti.

(Ahli Dewan Tepuk Meja)

Datuk Speaker, secara peribadi walaupun parti asal saya tewas pada PRN-16 lalu. Saya dan rakan-rakan masih kekal bertahan selama lebih dua tahun kerana ketika itu kami melihat bahawa asas perjuangan masih kekal dan teguh. Datuk Speaker, saya yakin semua Ahli Dewan Undangan Negeri di Dewan Yang Mulia ini memegang peranan sebagai pemimpin antara sifat pemimpin yang dituntut adalah berani.

Justeru, pada hemat dan pemerhatian saya berlaku perubahan ketara dalam hala tuju perjuangan dan prinsip parti. Saya perlu menjadi pemimpin yang berani mengambil risiko demi membela nasib rakyat yang saya wakili. Lompat parti adalah keputusan yang sangat sukar, saya perlu membuat keputusan yang baik bukan untuk diri saya semata-mata.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, *point of order*.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Tapi untuk kebaikan rakyat yang telah menaruh harapan setelah mengangkat saya sebagai wakil mereka

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker, *point of order*.

Tuan Speaker: *Point of order*, berapa?

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: 43(6)

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: ada ketika dan saat kita perlu membuat pertimbangan yang mungkin sulit dan sukar difahami oleh orang lain.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Seseorang ahli tidak boleh mengeluarkan sangkaan jahat terhadap mana-mana ahli lain. Tadi YB Kunak sebut ada orang apa mahu jadi seolah-olah mahu jadi Ketua Menteri. (suara tidak jelas)

Tuan Speaker: Dia tiada sebut nama juga itu. Teruskan Yang Berhormat Kunak

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Tapi ini adalah satu dakwaan dan perlu diperjelaskan.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Ada ketika dan saat kita perlu membuat pertimbangan yang mungkin sulit sukar difahami oleh orang lain.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Datuk Speaker

Tuan Speaker: Duduk. Dia tidak ada sebut nama.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: *Point of order* Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Dia tiada sebut nama, *you* duduk lah.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Namun.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Tapi dia (suara tidak jelas)

Tuan Speaker: Kalau *you* mahu berucap, kalau *you* mahu bantah dia, *you* buat laman untuk berucap.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Buktinya ada orang di sini?

Tuan Speaker: Tiada dia sebut nama.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Ada ketika dan saat kita perlu membuat pertimbangan yang mungkin sulit dan sukar difahami oleh orang lain. Namun kepentingan rakyat yang saya wakili menjadi keutamaan saya di sini maka selepas berbincang dan mendapat persetujuan pimpinan dan majoriti jentera dan juga penyokong di peringkat akar umbi barulah keputusan ini saya buat. Walaupun ramai menuduh saya keluar kerana sogokan namun saya yakin suatu hari nanti rakyat Kunak akan dapat merasakan niat dan tujuan saya. Namun, di Dewan Yang Mulia ini ingin saya menegaskan seandainya ada bukti yang saya telah menerima sogokan atau rasuah, saya bukan mencabar cuma saya memohon jangan hanya berani bercakap jadi anak jantan buat aduan rasmi ke agensi yang berkaitan bukan semua orang keluar parti hanya kerana habuan wang ringgit.

Tuan Speaker: Sila Gulung, Yang Berhormat.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Datuk Speaker, di Sabah ini terlalu banyak masalah rakyat. Sukar untuk melakukan sebarang perancangan atau pelaksanaan jika ahli politik...

25/05/2023 - RAKAMAN 33 [3.20 PETANG - 3.30 PETANG] - [CHARITY] - NADIA - NOORZANANI

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: ...kita hanya sibuk berpolitik. Kita perlu kerajaan yang stabil. Seperti yang saya jelaskan tadi, saya dan beberapa orang rakan dari parti lama yang bertindak keluar parti adalah untuk membantu menstabilkan kerajaan sedia ada.

(bunyi ketukan meja)

Oleh itu, pastinya akta anti lompat parti ini akan kami sokong kerana ianya bertujuan yang sama. Memastikan kestabilan kerajaan. Namun Datuk Speaker, izinkan saya mengusulkan satu penambahbaikan.

Saya mencadangkan agar mana-mana Ahli Dewan, Dewan Undangan yang mengambil keputusan meninggalkan parti lama perlu diberi ruang untuk menjelaskan alasan mereka. Perlu ada pembentukan jawatankuasa untuk

mendengar sebab dan punca Ahli Dewan itu keluar parti. Dengan adanya jawatankuasa ini, akta ini tidaklah membatasi hak asasi kami sebagai seorang individu dan juga Ahli Dewan.

Seperti saya, dapatlah saya buktikan betapa saya keluar adalah disebabkan tekanan dan ugutan yang saya terima. Jawatankuasa ini juga boleh menjadi penilai jika ada unsur sogokan atau rasuah berlaku.

Datuk Speaker, kita sedang melahirkan pemimpin. Bukan kerbau cucuk hidung atau wakil rakyat “yes boss” saja.

(bunyi ketukan meja)

Datuk Speaker, amanah yang kita pegang sebagai pemimpin amat berat dan sarat dengan tanggungjawab. Saya yakin di akhirat kelak saya tidak akan ditanya sama ada saya setia kepada pimpinan parti tapi saya yakin saya akan ditanya sama ada saya setia membantu dan membela nasib rakyat yang saya wakikan.

Tuan Speaker: Sila gulung.

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Saya rela menjadi khadam kepada keluarga Kunak yang saya kasihi. Saya tahu pasti masih ramai yang marah jika mereka ingin menghindar dan marahkan saya, demi Allah saya iklaskan. Buat kepimpinan parti yang saya yang lama, saya mengambil kesempatan mengucapkan terima kasih atas yang peluang yang diberikan selama ini. Juga mohon maaf kerana tidak lagi boleh bertahan apabila keputusan pasti saya rasa sudah tidak lagi selari dengan aspirasi rakyat dan perjuangan asal kita. Cuma saya mohon, jangan terlalu meludah saya. Saya risau nanti ibarat “meludah ke langit, terkena muka sendiri”.

Datuk Speaker, Kunak mohon menyokong. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kunak. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Tungku.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Alamak.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Terima kasih Datuk Seri Speaker. Saya mahu menarik nafas lega dulu. Macam Kadamaian cakap tadi.

Bismillahirrahmanirrahim, Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Datuk Speaker berapa lama?

Tuan Speaker: 15 minit.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Boleh kasi panjang-panjang sikit?

Tuan Speaker: 15 minit dulu.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Okey. Okey. Kita kasi reda sikit keadaan.

Tuan Speaker: Dia macam beli baju, *you* cuba saiz, nda (tidak) ngam saiz, tukar saiz. Okey? Cakap ja 15 minit. Tidak cukup, kita tambah.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Okey, yang pertama sekali saya nak ucapkan syabas dan tahniah kepada Yang Amat Berhormat Sulaman atas inisiatif pembentangan Rang Undang-undang ini.

Rang Undang-undang ini sudah begitu lama ditunggu. Cuma agak sedikit lewat apabila ianya telah dibentangkan di Parlimen pada 28 Julai telah mendapat sokongan di Ahli Dewan Rakyat. Pada 31 Ogos sudah mendapat perkenan Agong dan pada 6 September 2022 telah diwartakan dan seingat saya selepas perkara ini dibentangkan di Parlimen, Yang Amat Berhormat pernah membuat kenyataan bahawa perkara ini akan dibentangkan segera tahun lepas lagi di Dewan yang mulia ini.

Datuk Seri Speaker, tindakan melompat parti sudah menjadi perkara biasa di Malaysia. Ini terbukti dengan beberapa siri tindakan oleh beberapa wakil rakyat. Bukan sahaja di Sabah malah di Semenanjung dan peringkat Persekutuan. Sebagai contoh, apa yang pernah berlaku di negeri Perak, Melaka, Kedah malah di peringkat Persekutuan di mana selepas PRU yg ke-14, tiga kerajaan dan Perdana Menteri bertukar dalam tempoh masa hanya empat tahun.

Aktiviti melompat parti yang berlaku pada ketika ini adalah suatu yang tidak sihat dan tidak baik kepada sistem bernegara. Ianya turut menggambarkan ketidakmatangan politik dan demokrasi di negara ini. Ada beberapa perkara yang menjadi penyumbang kepada berlakunya tindakan lompat parti ini.

Yang pertama sekali adalah perebutan kuasa dan sokongan daripada satu pihak untuk mendapatkan sokongan wakil-wakil rakyat ataupun ADUN di kalangan parti-parti politik bagi membolehkan mereka mengumpul sokongan majoriti untuk membentuk kerajaan.

Kedua, ada juga di kalangan wakil rakyat yang melompat parti disebabkan tuntutan kewangan dalam bentuk peruntukan. Sudah menjadi amalan di kalangan parti pemerintah di negara ini di mana peruntukan pembangunan kecil, sentuhan kasih hanya diberikan kepada wakil rakyat yang menyokong kerajaan manakala wakil rakyat pembangkang tidak akan menerima sebarang peruntukan daripada parti pemerintah.

Keadaan ini mungkin menyukarkan apa ini, memberikan menyukarkan wakil rakyat tersebut untuk memberikan perkhidmatan di kawasan yang diwakili dan akhirnya memilih untuk melompat bagi tujuan mendapatkan peruntukan bagi kawasan yang diwakilinya.

Tuan Speaker: Ada minta laluan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Yang Berhormat Datuk Speaker dan juga Yang Berhormat Tungku.

Bila kita membaca Perlembagaan ini, adakah Yang Berhormat Tungku setuju atau tidak, pencabulan undang-undang ini bila Kunak bercakap bahawa kita mengikut nafsu? Kita tidak mengikut nafsu, kita berpanduan dengan Rang Undang-undang yang ada disebutkan di sini.

Pertama, peraturan seperti yang saya sebutkan lebih awal, iaitu bila mana Barisan Nasional tarik sokongan kepada Yang Amat Berhormat. Ya. Maka dengan itu, tidak cukup landasan dia.

Artikel 6, 7 ini. Fasal apa nak dibawa ini? Bila saya baca fasal apa nak dibawa ni? *For the purpose of Clause 3 of this article where are political party has won a majority.* Mana parti yang mempunyai majoriti yang telah menang dalam pilihan raya dan pemimpinnya parti itu akan boleh dilantik menjadi Ketua Menteri.

Parti Yang Amat Berhormat tidak pernah bertanding dalam pilihan raya. GRS pun tidak pernah bertanding. *Does it in line with this Constitution?* Mencabul bukan pasal nafsu. Pasal kita kena mematuhi. Apa ertinya perlembagaan ini kalau kita tidak hormati.

Saya dahulu mengakui bahawa saya pun bila pihak UMNO datang jumpa dengan saya, saya bagi tahu, *no no I said this don't follow.* Malahan Yang Amat Berhormat pun datang pergi rumah saya, tanya macam mana. Tapi oleh kerana keadaan itu, saya tak perlu sebutlah saya ingat...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Datuk Speaker.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]:... cuma perlembagaan saja. Saya nak sebutkan perlembagaan yang ada, *a party has won an election.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: 6, 7. 6, 7.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: No 6, 7. *Where..*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: 6, 7.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ...*a political party has won a majority of the elected.* 6, 7.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya penjelasan kepada penjelasan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: bukan *flow* saya...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *No because I have to ask the flow from the Tungku.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Sama ada YB Senallang cakap bahawa lain-lain lalu...

Tuan Speaker: Laluan.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...Presiden Warisan...

Tuan Speaker: Yang Berhormat ADUN Dilantik...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *No, I'm not saying that...*

Tuan Speaker: ...Tungku tidak bagi laluan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Saya tidak menyatakan bahawa, *sorry...*

Tuan Speaker: Tungku tidak bagi laluan kepada...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Beri laluan?

Tuan Speaker: Yang bagi dia bagi laluan kepada Senallang.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya minta dari Senallang.

(bercanggah suara)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *It's not my flow he said. But I think what is important* bukan oleh kerana keadaan. Saya ingat *it's very clear we are, you all how to...*

Tuan Speaker: ADUN Dilantik *you* ada peluang berucap nanti *you* ada... (suara kurang jelas)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *I was a student...*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Selepas tumbuk saya. Habis putuslah tu.

(bercanggah suara)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Jadi saya ingat yang jelasnya, bukan ada saya nak minta supaya Yang Berhormat Tungku menyatakan tentang perkara seperti yang saya sebutkan. 6, 7 ini. Jelas cukup. Apakah ini tidak ada pencabulan, bukan nafsu. Undang-undang yang ada. Terima kasih banyak.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Terima kasih Senallang. Saya mohon ucapan Senallang tadi dimasukkan dalam ucapan saya dalam *Hansard*.

Yang ketiga, antara sebab mengapa berlakunya lompat parti di kalangan wakil-wakil rakyat adalah lompang ataupun *loop host* ataupun kelemahan perlembagaan yang menjadi asas dan rujukan pentadbiran sebuah negeri atau negara. Sebagai contoh, ketiadaan akta yang melarang wakil rakyat melompat parti, kesamaran dalam pengertian definisi sesuatu...

25/05/2023 - RAKAMAN 34 [3.30 PETANG - 3.40 PETANG] - [NABILA] - AZYATUL - HADINIE

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Perlembagaan yang selalu menjadi pertikaian.

Yang keempat. Kuasa-kuasa Badan Perundangan dan Kehakiman dan juga Ketua Negeri ataupun Negara. Dalam sebarang pertikaian Datuk Seri Speaker, Ketua Negeri seperti Tuan Yang Terutama, Peguam Negeri dan juga Hakim-hakim harus mempunyai kuasa untuk dan tampil ke hadapan untuk memberikan pandangan dan keputusan mengenai sesuatu isu dan pertikaian.

Apakah kesan daripada tindakan ahli-ahli parti, wakil-wakil rakyat melompat parti. Bagi saya sedikit masa Datuk Sri Speaker, saya harap inilah pengakhir kepada kemelut apa yang kita hadapi pada masa ini ya. Boleh, ya. Tindakan seorang wakil rakyat yang melompat parti adalah bertentangan dengan nilai dan moral demokrasi yang diamalkan di negara ini. Seorang wakil rakyat yang dipilih oleh pemilihnya untuk mewakili sebuah parti, namun selepas memenangnya meninggalkan parti tersebut adalah merupakan tindakan mengkhianati pilihan yang dibuat oleh pengundinya bagi mewakili parti yang dianggap oleh pengundinya memenuhi aspirasi mereka.

Yang kedua, ianya juga bertentangan dengan Perlembagaan Persekutuan yang telah meluluskan Undang-undang Anti Lompat Parti. Selain daripada bercanggah dengan amalan demokrasi dan perlembagaan, ianya juga melanggar Aku Janji ahli politik, ahli parti yang dipilih untuk mewakili parti tersebut.

Kesan kepada tindakan ahli-ahli parti yang melompat antaranya adalah, kita sudah rasa. Kestabilan politik yang terjejas, hilangnya fokus sebuah kerajaan untuk mentadbir negeri ataupun negara serta ekonomi. Kejatuhan sebuah kerajaan dan pentadbiran dan diganti oleh kerajaan yang lain. Tempoh kerajaan yang pendek, hilangnya keyakinan pelabur, sama ada domestik dalam ataupun luar untuk melabur dalam sebuah negeri disebabkan ketidakstabilan politik dan pentadbiran.

Jadi, pembaziran wang rakyat bagi mengadakan pilihan raya yang kerap. Seterusnya hilangnya rasa hormat dan keyakinan rakyat kepada ahli dan institusi politik dan akhirnya rakyat mengambil sikap untuk tidak ingin terlibat dan mengetahui perkara yang berkaitan politik. Apakah langkah yang harus diambil bagi membendung tindakan melompat parti oleh seseorang wakil rakyat?

Yang pertama sekali, ini yang sedang kita lakukan Datuk Sri Speaker. Ini adalah tindakan yang tepat yang dibuat, merangka dan mewarta undang-undang larangan wakil rakyat daripada melompat parti.

Kedua, sebab ini adalah *root cause* tadi kepada tindakan melompat parti. Memberikan peruntukan yang sama rata kepada semua wakil rakyat bagi mengelakkan wakil rakyat melompat dengan alasan ketiadaan peruntukan untuk membantu dan membangunkan kawasan yang diwakili.

Ketiga, pemerkasaan undang-undang dan perlembagaan dari segi takrifan dan definisi bagi bahagian-bahagian yang wujud kesamaran bagi mengelakkan pertikaian dan takrifan yang berbeza.

Keempat, memperkasa peranan Tuan Yang Terutama sebagai pembuat keputusan. Peguam negeri sebagai sumber rujukan perundangan, serta penglibatan hakim-hakim bagi membantu proses membuat keputusan.

Dan kelima. Pengosongan kerusi terbabit secara automatik dengan mengadakan pilihan raya kecil serta menggantung penglibatan ataupun penyertaan wakil rakyat yang melompat dalam pilihan raya untuk satu tempoh yang ditetapkan.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Yang Amat Berhormat Tungku, boleh mencelah?

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Sila.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Terima kasih, Yang Berhormat Tungku. Terima kasih, Tuan Speaker. Yang Berhormat Tungku, Rang Undang-Undang ini ada memasukkan Fasal, Perkara 6, Fasal 7. Walhal, 6 (7) tidak ada kaitan dengan anti lompat. *But*, adakah YB Tungku bersetuju bahawa Yang Amat Berhormat Sulaman, tidak memenuhi prinsip Perlembagaan Negeri Perkara 6 (7), setelah mereka lompat beramai-ramai keluar dari bersatu yang menjadi polimik kepada landskap politik Sabah beberapa waktu sebelum ini. Terima kasih.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Terima kasih, Sekong. Saya akan sampai ke situ nanti dan saya mohon perkara ini direkodkan dalam ucapan saya. Datuk Seri

Speaker, sebagai *conclusion* kepada apa yang saya nyatakan tadi itu, mengenai Rang Undang-Undang Enakman Negeri Sabah (Pindaan) 2023.

Tuan Speaker: Sekong, matikan *speaker*.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Hah?

Tuan Speaker: *Speaker* matikan, Sekong.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Oh.

Tuan Speaker: Bukan saya. *Mic. Mic. Mic. Sorry, mic.* *Speaker* saya, kalau dimatikan susah. *Mic.*

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Yang pertama. Okey.

Tuan Speaker: Terus kan, terus kan, terus kan.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: *I really enjoy doing this speaker. Bagus* bah, *sporting* bah. Terima kasih. Kita redakan sedikit keadaan lah, Datuk *Speaker*. Macam panas bah kan, tapi selepas ini tidak/nda panas sudah ni. Ok sudah.

Tuan Speaker: *Aircond* cukup kuat, tapi panas.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Ya bah, hairan juga. Malar, balik-balik keluar kencing.

Yang pertama sekali, saya menyatakan pendirian bahawa saya menerima undang-undang anti *hock law* yang dibentangkan Perkara 17A.

Kedua, saya menerima Perkara 46. Tetapi, menolak istilah gabungan pertubuhan kerana tiada dalam istilah parti oleh ROS. Saya ingin merujuk kepada perkara. Mana sudah. Perkara, Akta Pertubuhan 335. Datuk Sri *Speaker*, sebab disini ada dia mahu tambah bah ini. Dia bilang, dan termasuklah gabungan pertubuhan sedemikian yang telah didaftarkan dibawah mana-mana undang persekutuan dan Akta Pertubuhan,

Akta 335, saya lihat disini tidak ada pun perkara tersebut dinyatakan dalam definisi *political party*. Dia cuma ada dua A and B dan tidak ada selebihnya.

Seterusnya Datuk Sri Speaker, saya juga tidak boleh menerima cadangan pindaan mengenai definisi persekutuan dalam buku perlembagaan ini, sebabnya tindakan ini adalah memadam sejarah. Tindakan ini adalah memadam sejarah sebab perkara ini sudah ada dalam perlembagaan kita dan sudah ada dalam Perjanjian Malaysia. Boleh dirujuk. Tugas kita sebagai wakil rakyat haruslah menjaga perlembagaan *not deleting* perlembagaan.

Jadi, saya mohon walaupun saya apa ini, menyokong tadi itu. Tapi perkara mengenai gabungan parti, perkara mengenai definisi persekutuan mestilah tidak dimasukkan dalam pindaan ini dan seterusnya Datuk Sri Speaker, berkaitan dengan Perkara 6(7) iaitu, mana sudah ini? Pindaan Perkara 6 dalam enakmen ini dipindah dalam perenggan 6 dengan memotong **fasal 7**.

Datuk Sri Speaker, **6(7)** ini adalah satu perkara yang penting sebabnya Datuk Sri Speaker, saya rasa mempunyai latar belakang perundangan. Apabila kita membaca **6(3)** perlembagaan ini, ia haruslah dibaca bersama dengan **6(7)**. **6(3)** ini menyatakan kuasa TYT untuk melantik Ketua Menteri pada **khidmat** dia. Now, siapa yang boleh bagi definisi **khidmat**? Siapa yang boleh mengetahui **khidmat** beliau. Kalau tidak dipimpin oleh perlembagaan dan **6(7)** inilah yang memimpin Tuan Yang Terutama Tun dalam membuat keputusan.

Dalam **6(7)**, disebutkan bagi maksud **Fasal 3** perkara ini, dimana suatu parti politik telah menang majoriti kerusi-kerusi dewan undangan yang dipilih dalam satu pilihan raya umum. Ketua parti politik tersebut yang adalah ahli dewan undangan hendaklah menjadi ahli dewan undangan yang mungkin mendapat keputusan.

25/05/2023 - RAKAMAN 35 [3.40 PETANG - 3.50 PETANG] - [THEODORA ROMAN] - SITI JUBAIDAH - NORMA

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]:...kebanyakan majoriti Ahli Dewan ini **6(7)**. sekejap bos *kasih* habis dulu. **6(7)** ini adalah merupakan lanjutan kepada Fasal **6(3)**. Datuk Seri Speaker, Yang di-Pertua Negeri hendaklah melantik menjadi Ketua

Menteri seorang Ahli Dewan Undangan yang pada hematnya mungkin mendapat kepercayaan majoriti Ahli Dewan Undangan dan hendaklah melantik ahli-ahli lain yang disebut dalam Fasal 2 Mengikut nasihat Ketua Menteri dari kalangan Ahli Dewan Undangan dan seterusnya.

Secara ringkasnya Datuk Seri Speaker, Fasal 6(3) dan Fasal 6(7) ini jika dibaca bersama memberikan Tuan Yang Terutama Tun kuasa untuk memilih Ketua Menteri mengikut hematnya dengan syarat, yang pertama, seorang yang hendak dilantik itu haruslah ketua kepada parti politik yang diwakilinya. Kedua, ketua parti politik itu hendaklah menang majoriti semasa pilihan raya parti dan pilihan raya. Ketiga, pada hemat Tuan Yang Terutama Tun, ketua parti politik yang menang majoriti itu mungkin mendapat kepercayaan majoriti Ahli Dewan. Okey. Apakah implikasi perkara ini terhadap perundangan kita?

Datuk Seri Speaker, tanpa Fasal 6(7) pelantikan Ketua Menteri adalah tertakluk sepenuhnya kepada hemat Tuan Yang Terutama Tun. Dia boleh lantik siapa-siapa saja. Kalau saya esok-esok bertanding, ada parti saya satu kerusi saja saya menang di Tungku pada hemat dia. Oh, Assaffal kamu boleh menjadi Ketua Menteri. Maka saya lantik kamu menjadi...pada hemat dia..

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Yang Berhormat, Datuk Speaker. Datuk Speaker, sedar tak Yang Berhormat masa pilihan raya ke-18? 2018? kita dituduh kita rampas kuasa. Kalau mengikut data yang ada dalam pilihan raya ke, 2018, 20 29 Barisan Nasional 29, Warisan *plus* Pakatan Harapan 29. kalau berdasarkan fakta dia UMNO mempunyai sejumlah 17 Dewan Undangan Negeri yang menang. UMNO satu Parti kalau berdasarkan Perlembagaan 6(7) Parti. Parti bukan *coalition*. Parti *Won the Elections*. UMNO dapat 17. Manakala Warisan dapat 21. Maknanya dalam pilihan raya 2018...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tuan Speaker, *No!* itu tidak betul. Pasal Parti yang tanding itu Barisan Nasional.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *No. Its* Barisan Nasional *is...*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *No need! No need!* Tiada. Tiadaa..

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *No, we talk.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Jangan main ini fakta. Itu yang tanding itu Barisan Nasional bukan Parti USNO.

Tuan Speaker: ADUN Dilantik duduk! Senallang. Bagi Senallang dulu. Kita habiskan..

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: kalau berdasarkan itu, macam saya sebut 29/29. *Your 29/29*

Tuan Speaker: kita, kita..

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: itulah saya bilang Barisan Nasional.. (suara bertindih)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: .. how can BN *contested* (suara bertindih)

Tuan Speaker: YB Senallang, kita biarkan Tungku habiskan ucapan dia.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *I respect the Speaker, you speak your turn and we debate after this.* Terima kasih banyak.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...29 Barisan Nasional. 29 yang Warisan *plus*...

Tuan Speaker: ya, ADUN Dilantik sila duduk.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Saya tidak bagi laluan juga.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: fakta ialah fakta *bah*. Jangan tukar-tukar. Saya belum cakap lagi.

Tuan Speaker: ADUN Dilantik sila duduk. Sila duduk. Sila duduk. Sila duduk.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: fakta tidak akan berubah.

Tuan Speaker: sila duduk! *you'll have your turn*, habiskan Senallang, eh.. Senallang. *Sorry, Tungku. You have three minute some more.*

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Okey, implikasi ke atas Undang-Undang tanpa Fasal 6(7) pelantikan Ketua Menteri adalah tertakluk sepenuhnya kepada hemat Tuan Yang Terutama Tun. Tuan Yang Terutama Tun hanya perlu mengambil kira seorang itu merupakan Ahli Dewan Undangan, pertama. Kedua, pada hematnya Ahli Dewan itu mungkin mendapat kepercayaan Ahli Dewan. Dua syarat sahaja yang dia perlukan. Okey. Perbezaannya adalah, kalau tanpa 6(7) tadi tu Datuk Seri Speaker, Ketua Menteri tidak semestinya ketua kepada Parti Politik yang diwakilinya. Okey. Parti Politik yang diwakili Ketua Menteri tidak semestinya memenangi majoriti semasa Pilihan Raya. Okey. Ketiga, Tuan Yang Terutama Tun bergantung penuh kepada undi percaya di Dewan Undangan sebelum boleh boleh berkhidmat semasa melantik Ketua Menteri. Itu.

Jadi, apabila 6(7) ini dibentangkan oleh Tan Seri Joseph Pairin Kitingan pada Mei 90. Tujuan dia adalah untuk mengelak peristiwa subuh 22,1985 berulang. Disebabkan tiadanya 6(7) ini. Di mana orang yang tidak mempunyai kelayakan untuk mengangkat sumpah menjadi Ketua Menteri tetapi ke Istana..

Datuk, *kasih* dia?

Tuan Speaker: Tanjung Aru, *you'll have your turn to speak! You let him finish. He has not much time . You, you have your turn . You have given your name. So, you'll wait until your turn.*

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: saya tidak sedar Datuk.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: (ketawa)

Tuan Speaker: ada.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Okey, bagus, *inda* apa hari terakhir sudahkan. Sampai malam jam lapan pun okey juga ini. (ketawa). Okey. Apakah implikasinya kalau 6(7) ini dibuang daripada perlembagaan kita? Yang pertama sekali, suara rakyat tidak lagi relevan dalam pilihan raya. Kedua, pertubuhan parti politik juga sudah tidak relevan lagi sebab mana-mana parti boleh saja jadi kerajaan. Seterusnya, ialah macam yang sebelum ini berlaku. *Scheme opting* YB-YB, rasuah politik dan sebagainya itu saya tidak mahu sentuhlah. Kesimpulannya, Datuk Seri Speaker, pemansuhan fasal 6(7) akan menyebabkan ketidakstabilan politik kerana Tuan Yang Terutama Tun akan terbuka kepada banyak persoalan kredibiliti semasa menjalankan kuasa hematnya.

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Terima kasih Tungku. Setujukah yang Berhormat Tungku, tapi bila saya katakan bahawa dengan memotong Fasal 7 Perkara 6 ianya akan memberi satu kuasa yang terlalu besar kepada Tuan Yang Terutama di-Pertua Negeri Sabah dalam melantik bukan sahaja Ketua Menteri malahan Kabinet Negeri Sabah? Itu saja.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Betul. Sebab kuasa tu cuma menggunakan dua syarat sahaja. Seperti mana yang saya sebutkan tadi dalam 6(3). Syarat-syarat yang lain dalam 6(7) tidak ada dan mungkin akan berlaku, Darau. Contohnya saya cuma menang dua kerusi tetapi saya banyak duit. Saya banyak duit ini. Mana? Saya beli Liawan, saya beli mana Pantai Manis, saya beli Senallang. Contohnya, contohkan ya, jadi dia, dia, dia (ketawa). Saya teruskan, selain akan menghilangkan keyakinan rakyat terhadap sistem demokrasi pemansuhan ini juga akan menyebabkan kelewatan penubuhan kerajaan. Sebab selepas pilihan raya seterusnya menggugat pula kestabilan negara. Oleh itu, saya mencadangkan agar Fasal 6(7) ini tidak dimansuhkan dalam pindaan ini.

Datuk Seri Speaker, sebabnya kadang-kadang negeri kita ini Sabah ini sebelum kita membentuk Malaysia, kita punya perlembagaan ini sudah cukup cantik. British sudah buat bagus-bagus. Dalam IGC report, dalam MA63 semua yang berkaitan dengan persekutuan, berkaitan dengan *Malaysia Day*. Sudah ada *bah* ini dan Tan Seri Pairin punya niat pada masa itu sudah cukup bagus. Kawan-kawan kita

daripada PBS pada masa itu sudah cukup bagus. Mahu memastikan supaya negeri ini bergerak ke hadapan dengan baik. Tetapi kalau pada hari ini kita mahu lagi buang ini perkara 6(7)...

Tuan Speaker: Sila gulung. Darau, Moyog jangan bercakap *time* orang berucap.

25/05/2023 - RAKAMAN 36 [3:50 PETANG - 4:00 PETANG] - [AMIRUL] - THEODORA - NOORZANANI

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: ...kalaulah kita pada hari ini melakukan sesuatu perkara yang membawa negeri ini mundur ke belakang itu bukanlah satu perkara yang baik dan betul. Kita punya *forefather* Tan Sri Joseph bersama rakan-rakan dia dalam PBS sudah melakukan perkara yang baik dan betul. Bagi mengelakkan *the hunger for power grade* seperti mana yang dicakap oleh ADUN Dilantik tadi dan saya mohon kepada Yang Amat Berhormat Sulaman, tolonglah kita boleh sokong dan kita boleh terima Undang-Undang Anti Lompat tetapi saya tidak boleh menyokong apabila kita mahu memotong Perkara 6(7). Saya tidak boleh menyokong kalau kita mengubah definisi Persekutuan yang sudah ada dalam Buku Perlembangan dan sudah ada dalam Perjanjian Malaysia.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB Tungku, Datuk Speaker...

Tuan Speaker: *He's only one minute left...*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Just a quick one*, setujukah YB Tungku bahawa 25 Mei 1990 adalah tarikh penggubalan Artikel 6(7) ini di Dewan Negeri Sabah ini hari ini 25...

Tuan Speaker: *I give you 15 minutes you only take 10 minutes now you takes other people time.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Well at least I'am try to clarifying my friend, thank you.*

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Macam saya satu yang menarik apa yang kita bincang pada hari ini, 25 Mei 1990, 25 Mei 2023. Jadi ini adalah satu sejarah saya tidak tahu *coincidentally* mungkin ini adalah satu petanda yang baik bagi kita bergerak ke hadapan. Datuk Seri Speaker, sekali lagi saya mohon saya boleh menyokong Rang Undang-Undang yang dibentangkan tapi saya tidak boleh menyokong usaha untuk *Diluting the Constitution* dan mengubah sejarah *Diluting Constitution* dengan memotong enam, tujuh, mengubah sejarah dan mengubah definisi Persekutuan dalam buku ini dan dalam buku ini dan bagi maksud tersebut Datuk Seri Speaker kalaulah kita boleh meneruskan perkara ini dalam bacaan kali kedua nanti ataupun ketiga pengundian ini haruslah dibuat belah bagi, di mana semua orang harus berdiri dan menyatakan pendirian dia biar rakyat tahu biar *Hansard* merekodkan apa yang berlaku pada hari ini. Terima kasih Datuk Seri Speaker.

Tuan Speaker: *We'll cross the bridges when we come to it.* Okey sekarang saya jemput Yang Berhormat ADUN Dilantik Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Terima kasih Tuan Speaker, *finally* sebelum saya mengambil bahagian perbahasan ini saya ingin merakamkan...

Tuan Speaker: *15 minutes* ah, Datuk.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kalau tiada orang kacaulah...

Tuan Speaker: Okey saya kasi lebih sikit kalau orang kacau saya kasi lebih lagi...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...merakamkan ucapan tahniah dan pujian kepada YB Kunak kerana YB Kunak berani berdiri di sini, dia berani kerana dia benar. Saya cakap kerana lama pun saya dalam politik pun kena *out* pasal itu *Election Petition* pun kena balik kena lantik saya boleh cakaplah banyak yang saya sudah saksikan bukan semua yang lompat ini adalah...

Tuan Speaker: Sebentar ya, YB ada usul. Sebentar... sebentar...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...Okey bukan semua yang lompat ini dalam kategori yang...

Tuan Speaker: ADUN Dilantik...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...Oh *sorry sorry*...

Tuan Speaker: Ada usul.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Tuan Speaker, saya mohon mencadangkan bahawa menurut Peraturan Tetap (2)(1)(B) Peraturan Tetap Dewan. Dewan ini tidak ditangguhkan sehingga semua urusan-urusan Dewan yang tertera dalam aturan urusan mesyuarat pada hari ini selesai ditimbang dan diputuskan.

Tuan Speaker: Ada yang menyokong.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Datuk Speaker saya mohon saya menyokong.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya di hadapan majlis adalah bahawa Dewan ini tidak akan ditangguhkan sepertimana yang dicadangkan. Ahli-Ahli yang bersetuju katakan bersetuju (*Dewan setuju*) yang tidak bersetuju katakan tidak, lebih suara yang bersetuju usul dipersetujukan. Teruskan Yang Berhormat ADUN Dilantik.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Terima kasih Tuan Speaker, dalam perbahasan saya ingin menyentuh sebanyak empat perkara satu Artikel 6(7), kedua Artikel 17, iaitu Ahli Dewan Undangan Negeri yang meletakkan jawatan sebagai ADUN boleh tanding semula, ketiga ini lompat. Keempat ini prosedur sekiranya ada seorang Ahli Dewan yang sudah melompat apakah prosedur supaya dia meletakkan juga dia punya kerusi.

Terlebih dahulu enam, tujuh, ini yang balik-balik disebut saya harap Senallang dengar baik-baik ah, sebenarnya ada *Grey Area* pada tahun 2013 sewaktu ini DAP,

PKR ada lagi parti lain itu dalam satu gabungan Pakatan Rakyat. Dulu Pakatan Rakyat dia tanding lambang masing-masing, kami dahulu sama STAR, kami tanding Gabungan Sabah dan ada Barisan Nasional tiga penjur. Walaupun kami guna lambang masing-masing kita satu gabungan, itu musim saya buat kenyataan akhbar bahawa Barisan Nasional dia satu parti, walaupun dia banyak komponen dia tanding atas nama satu parti dia pun didaftarkan sebagai sebuah parti. Pakatan Rakyat itu musim belum didaftar *why*, Pakatan Rakyat kemudian didaftarkan sebagai Pakatan Harapan pada 2018.

Jadi, itu musim saya sudah bangkitkan dalam surat khabar bahawa parti yang paling besar kalau menang Barisan Nasional kalau pun Pakatan Rakyat *combine* lebih daripada BN. Itu satu Pakatan dalam Kerajaan Negeri dalam Dewan Undangan Negeri itu musim dalam rekod pun ada. Saya punya *news* dicabar oleh bekas Peguam Besar Negeri, arwah sekarang arwah Datuk Steward Goh, dia cakap kalau *you* menang majoriti, majoritilah. Saya pun hairan, pada 2018 pendirian *legal opinion* sudah berubah apabila GRS menang majoriti walaupun parti masing-masing walaupun ada lambang Barisan Nasional, lambang Perikatan Nasional, pada musim saya *fact are facts* la. Pada musim itu, Warisan punya lambang lagi banyak pasal DAP tanding atas lambang Warisan dia *member* DAP tapi dia tanding atas nama Warisan. PKR sendiri pembangkang UPKO sendiri, tiada masalah.

Masalah timbul sama ada majoriti parti dalam Dewan di antara YB yang dipilih itu adalah *absolute majority* ataupun *biggest* Parti, ah itu dia punya beza saya ucapkan tahniah dan terima kasihlah kerana hari ini kita dapat lihat taklimat di Istana setiap kali ada pilihan raya. Sama ada majoriti yang disebut Artikel 6(7) ini *absolute majority* seperti PBS pada tahun 1985, 25 *all of 48* ada pun dia *biggest* parti seperti Barisan Nasional pada tahun 2018, *for the record it not 29 vs 29*. Barisan Nasional vs Warisan vs PKR, DAP... ah YB.

Tuan Speaker: Dia bagi laluan silakan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Yang Berhormat Lantikan dan Datuk Speaker, kalau kita baca secara jelasnya Aritkel 6(7), *for the purpose of course (3) of this article where a political party has won a majority of the elected seat of the selected assembly in general election, the*

leader of the party, kalau saya mengimbau sejarah we have been denying a PBS government of the day, we with Barisan Nasional...

25/05/2023 - RAKAMAN 37 [4.00 PETANG – 3.10 PETANG] - [NELLY] - MOHELENA - HADINIE

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: ... *no. I just want to, let me explain since you asked me. You want a clarification so at least, it must be one sided. Your lawyer and I'm a student of law too before. So I think the interpretation of this enactment, Barisan Nasional gabungan parti-parti, who is the leader of Barisan Nasional party? Najib. Who issue the watakah? Najib. Ya, this is quite clear when you look into it the leader of the party, the leader of the party, you cannot say that that's why I said we have been not following pasal itu kita maju ke depan. Saya harap Dewan Undangan Negeri Datuk Speaker we move forward. That's why. Bukan pasal apa. Kita sokong Akta Anti Lompat but please don't bring that can break yang kita katakan glass for nothing. So itu yang saya cadangkan daripada awal tadi bila saya berucap saya tak nak sebut semuanya. You know. Kalau kita sebut sejarah-sejarah ini tidak bagus pasal saya tau ya, ya saya sebutkan bahawa inilah anti lompat yang kita perlu menyokong dan tinggalkan 60.7. Terima kasih.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *Leader of the party* di Undangan Negeri ialah Pengerusi Barisan Nasional Sabah. Dia berdaftar, dia sebagai satu unit Barisan Nasional Negeri Sabah. (kurang jelas) GRS berdaftar, Barisan Nasional Negeri Sabah sebagai satu parti di Sabah. Saya tau pasal saya dulu Pengerusi Barisan Nasional Sabah. Saya ada Setiausaha Agung, saya ada Bendahari, kita tau (kurang jelas) So *pres leader of the party* bagi Barisan Nasional Pakatan ah Pakatan YB, Pakatan punya *Chairman. You have party. If Pakatan Sabah win the majority of seat in Sabah, you are the Chief Minister under 67 lah but not after before 67 no more lah.*

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Minta izin YB, minta izin.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Nah, kasih habis, bebel bebel, tak payah putus-putus bah.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *No, because did you sign the watikah? I mean, minta izin, sorry, I don't want to be seen to be,* pasal watikah ditandatangani oleh ketua parti bukan oleh Presiden SAPP.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tidak semestinya. Watikah ditandatangani oleh orang yang diterima oleh SPR sebagai pihak berkuasa terima watikah. (bunyi ketukan meja) Kalau Presiden sudah tidak ada di sini, kalau Presiden sudah apa, apa sakitkah, gilakah, hilang jawatankah, siapapun diterima oleh SPR, dia punya lambang, dia punya tandatangan, walaupun Setiausaha Agung, walaupun Timbalan Presiden, kalau SPR terima watikah ini, *signature* ini, lambang ini, dialah dikeluarkan watikah. Tidak semestinya ketua parti. Betul?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: 2018 siapa *sign* watikah, BN?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya cakap lambang Barisan Nasional, di seluruh Malaysia itu kau tau bah, kau pun dulu pun BN juga bah.

Tuan Speaker : (Ketawa)

(audien ketawa)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Lambang Barisan Nasional di seluruh Malaysia ditandatangani Presiden Barisan Nasional tapi Ketua Parti untuk Perlembagaan Sabah 67 ialah Pengerusi Barisan Nasional Sabah. *This point is not in this field.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Ada Perlembagaan Datuk Speaker bagi Barisan Nasional Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ah apa tu?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *There are* Perlembagaan *for* Barisan Nasional Sabah. Adakah? Perlembagaan bagi Barisan Nasional Sabah?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Yang saya tau, watahah diterima oleh SPR mengikut SPR punya rekod, siapa yang berkuasa mengeluarkan watahah. Tidak semestinya Ketua Parti. Pada (kurang jelas) Ketua Parti lah. Kalau DAP dia Setiausaha Agung ma, bukan saya *Chairman Party* kan?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Tapi DAP Setiausaha Agung adalah Ketua Parti.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ya lah, Okay. Saya ucapkan Yang Amat Berhormat, Ahli-ahli Yang Berhormat, saya ucapkan terima kasih kerana isu 67 ini sudah ragu-ragu bah. Bukan sekarang, 2013. Kawan saya, *very senior lawyer and most respected* Dato Stephen Foo, *now passed away. He* (kurang jelas) *on different location* different facts.

Maka hari ini, saya mencadangkan selepas 67 ini, di di dimansuhkan, saya mencadangkan kepada Dewan ini, kita wujudkan satu *multiparty committee to relook an another 67*, di antaranya adakah majoriti yang disebut dalam 67 hari ini, *absolute majority* PBS tahun 85, 25 kerusi ataupun *the single biggest party*? Kalau dalam pilihan raya, tiga calon semua ni pun tidak dapat *50 percent of the votes*. Ada yang dapat 40, 41, *less*.

The calon *with the highest number of votes* menang, *first pass the post*. Adakah dalam Dewan ini, *first pass the post* ataupun semestinya *absolute majority*? Untuk memberikan penjelasan ini ulang tahun undang-undang ini bah ni. *In the year 1990 May 25th. Exactly 33 years ago*, Undang-undang 67 diluluskan oleh Dewan Negeri. Saya cakap tadi hanya dua YB ada. Segama sama saya. Saya tengok itu *handsard*, kami dua orang saja ada sini. *What is the interpretation? Interpretation of the law we called is the golden rule. If 67 is not clear enough, we look at the background why we have that law.* Tan Sri Datuk Pairin Kitingan itu musim Ketua Menteri, YB Tungku cakap tadi, dia punya *background* tu 67 ialah kerana kejadian yang tidak diingini berlaku pada subuh 22 April 1985. Di mana ada orang politik yang tidak bertanggungjawab telah cuba-cuba merampas jawatan Ketua Menteri. *This is what*

is called in the media as power grab, 1985. Kemudian dia cakaplah terus pada sejarah hitam yang berlaku di Istana pada subuh 22 April 1985 dahulu. Jadi ini dalam contexts 67 is what happened on the 22nd of April 1985. That contexts is absolute majority. PBS dapat 25, jumlah 48 tapi itu hari konon yang kalah itu USNO 6, ah Berjaya 6, USNO berapa campur plus 6 lantik belum pun dilantik, the majority daripada PBS yang menang 25. Kalau dalam contexts ucapan Tan Sri Pairin Ketua Menteri dulu, dia punya contexts majority bermakna absolute majority ah, more than half, more than half.

Saya bercadang, mencadangkan supaya kita buat satu *multiparty committee relook at this*. Pasal saya setuju dengan YB-YB juga. Kita tidak mau, biar saya habis. Kita tidak mau perkara ini masih diragu-ragu pada pilihan raya umum, pilihan raya negeri yang akan datang. *We must clear this out before the State Election.*

Tuan Speaker : Tungku minta laluan.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Yang Berhormat ADUN Dilantik, adakah Yang Amat Berhormat ADUN Dilantik bersetuju supaya perkara ini tidak dimasukkan dalam anti ...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya tidak. Saya, saya biar, biar jalan dulu. Biar jalan, biar jalan kerana walaupun sekarang pun ada ragu-ragu bah. *Even now 67 you leave it there, still ragu-ragu. Absolute majority kah, simple majority kah, single biggest party kah, ah biar sana, tapi saya mencadangkan kalau Yang Amat Berhormat Ketua Menteri setuju, kita buat satu all party committee, semua party ada, kita bincang ini masalah ini. (bunyi ketukan meja) Saya harap ini dapat dipersetujui di mana mungkin dalam tahun inilah. Sebelum pilihan raya akan datang. We get this clear once and for all. Supaya tidak lagi ragu-ragu. Kalau sekarang pun, single biggest party, pun boleh jadi ...*

Tuan Speaker: Tungku minta laluan mau kasih?

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Atau pun mungkin setujukah Yang Berhormat mungkin kita tangguhkan dululah perkara ini sehingga ... bentuk dulu

jawatankuasa selepas parti-parti ...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ... bagi saya ini, 67 ini ada pun ragu, tidak ada pun ragu, pun sudah ada dalam Rang Undang-undang. Jadi kita lulus dululah, lulus dulu ...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB ADUN Dilantik, Datuk Speaker, *can I get a short moment* sedikit saja. Izinkan saya berbahasa bahasa English.

Tuan Speaker: Jangan berbahas, mencelah saja.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Ya, mencelah dalam bahasa *english*, *would my* ADUN Dilantik setuju bahawa tujuan mungkin *and you were there*, tujuan mereka ...

25/05/2023- RAKAMAN 38 [4.10 PETANG – 4.20 PETANG - [ADRIAN] - DARRYL-NORMA

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Yang *drafters of this amendment* 67 adalah untuk mengenal pasti *singular party* yang dapat majoriti, mungkin tujuan dia, dia menentukan siapa boleh jadi ketua menteri. Ketua parti yang ada majoriti. Bukannya maksud *absolute majority* tetapi ada majoriti. *Maybe* tujuan juga adalah seseorang itu dapat jadi ketua menteri dan boleh memanggil parti-parti lain untuk menubuhkan satu kerajaan yang stabil untuk Sabah. *Maybe that was the case so leave 67 first*, buat jawatankuasa. Saya setuju tangguhkan pindaan 67 ini, buat jawatankuasa *and we define it clearly*. Thank you.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya, saya rasa semua ini, soalan cadangan semua ini bolehlah masuk sekira dipersetujui Jawatankuasa Dewan Undangan Negeri untuk semua parti. Boleh saya teruskan kepada?

Tuan Speaker: Teruskan. Teruskan.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Fasal *six*, *six*.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat Dilantik, boleh bagi laluan?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya dulu. *Ok* tapi biar dulu. 67 cakap ketua parti yang menang jadi ketua menteri. Apabila ketua parti kalah, macam BERJAYA 1985. BERJAYA kalau menang, **Haris** kalah, mati tanam. Itu kena, kena selesai juga.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *and that is why kita must still.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Parti menang, presiden kalah, ada jadi, ada jadi. Jadi Ini kena...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Presiden *resign* terus.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ini kena kita, kena urus juga. Parti menang, presiden kalah. Itu boleh jadi.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Boleh minta.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Jadi semua ini bawa bincang, *once and for all*. TYT kita bingung.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Yang Berhormat, terima kasih, terima kasih Yang Berhormat, terima kasih Datuk Speaker. Saya tertarik dengan hujahan Yang Berhormat tadi, ada menyatakan bahawa keliru. Sebenarnya dalam tahun 1990, Yang Berhormat sendiri nyatakan bahawa Yang Berhormat ada dalam dewan dan mengundi. Rupanya selama 30 tahun Yang Berhormat masih keliru, itulah saya, saya hairan Yang Berhormat. Lepas itu, baru *mau* bentuk jawatankuasa. Kalau begitu, kalau masih keliru Yang Berhormat, kita jangan *delay* dulu *and then* kita buat perbincangan kemudian *and then* baru kita bawa ke sidang dewan akan datang.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *You you* lihat itu huraian. Baca, baca itu huraian. Baca dulu. Baca dulu. Masalah ini timbul tahun 2013, bukan tahun 1990, bukan tahun 2000. Masalah mula timbul 2013 apabila Pakatan Rakyat

tanding. Dulu ini bukan ini macam. Dulu PBSkah USNOkah, itu saja. Senang saja urus. Sekarang baru banyak hal *bah*, itu lagi baca dia punya huraian.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Bolehkah mencelah ini?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Mukadimah Bahasa Malaysia Fasal 2. Rang Undang-Undang ini bertujuan untuk memotong Fasal 76. Memandangkan peruntukan, peruntukan ini tidak lagi relevan dalam keadaan semasa. *This is 33 years ago*, kan? Ini dia ada jangan kau, kaubaca juga, juga *bah* huraian tu.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Bolehkah minta sikit mencelah?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: YB mana itu?

Tuan Speaker: Tanjong Aru.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Boleh?

Tuan Speaker: Tanjong Aru.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Merotaikah itu?

Tuan Speaker: *You are next.*

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: *Okay.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kau, kau baca semua *bah*. Jangan baca sikit-sikit saja itu.

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Dia sebut nama saya, jadi saya bangun lagi ini. Yang Berhormat.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *Okay.*

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Bagi laluan. Terima kasih, terima kasih. Dia suruh saya baca semua, rupanya dia dulu pun tidak baca juga. Jadi Yang Berhormat, tidak disebut tadi, Yang Berhormat sebut tadi, tidak sesuai masa sekarang. Apa maksud yang tidak sesuai masa sekarang? Adakah yang berkaitan dengan pelantikan Ketua Menteri sekarang yang tidak kena dengan Undang-undang Perlembagaan yang ada sekarang atau melanggar perlembagaan atau kita ubah untuk mengabsahkan kedudukan Ketua Menteri sekarang?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kalau Artikel 67 ada dalam perlembagaan, saya boleh tidur. Kalau Artikel 67 tak ada dalam perlembagaan, saya pun boleh tidur. Cuma apabila perkara ini sudah timbul, saya orang tua ini sejak 85 *bah* di dewan ini, siapa ada? Saya berani cakap siapa ada? Saya sudah lihat *bah*. Lompatlah, inilah itu... huuuu, semua sudah, saya bosan sudah. Jadi saya punya nasihat, baca ini huraian 'tidak lagi relevan dalam keadaan semasa'. Jadi biarlah kita mansuhkan, apa boleh buat? Sudah masuk Rang Undang-Undang. Sudah masuk, kita biar *deduct*. Tapi, saya berharap kita dapat mewujudkan satu jawatankuasa kaji semula sebelum Pilihan Raya akan datang.

Ok saya teruskanlah, masa habis sudah ini. Artikel 17 di mana *clause* 5(5) dalam Artikel 17 ini dimansuhkan, ini saya setuju. *Clause* 5 ini menghalang seseorang YB yang letak jawatan sebagai YB daripada tanding semula, ini *nothing to do with* Sabah. Ini pada tahun 80-an di Semenanjung, banyak YB mahu kacau *Prime Minister*. Sharir Samadkah di antaranya. Tiap-tiap bulan satu Ahli Parlimen *resign*. Tiap-tiap bulan dia *resign*. Dia kacau tu *Prime Minister*, Dr. Mahathir Mohammed. PM buat ini Rang Undang-Undang di Parlimen. Siapa yang, yang letak jawatan, tidak boleh tanding lima tahun. Terus berhenti tak ada orang letak jawatan, kita pun ikut. Itulah kaubaca dalam perlembagaan sama ada ADUN Sabah, ADUN lain negeri *tau*.

Di Sabah mana ADUN sini ADUN lain tempat, tak ada. Di Semenanjung, dia ada MP, Johor dia boleh ADUN lain negeri. Di Sabah, tak ada. Jadi kita *copy and paste* juga dulu. Ini bagus kerana YB lain, YB masih boleh lompat. Cuma kalau *you* lompat, kena tanding balik. Boleh lompat.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Tapi *It will never stop*.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ah? Bukan. Kalau, kalau YB, kita banyak YB bebas menang ah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *I know but it has to stop.*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kuamut, Kemabongkan? Dia lompat, dia tanding balik, bebas pun menang. Pasal rakyat setuju dia lompat. Kalau rakyat setuju kita lompat, patut dia lompat supaya dia boleh tolong rakyat. Takkan mati-mati mahu dalam pembangkang.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Yang Berhormat. Minta laluan.

Tuan Speaker: Yang Berhormat ADUN Dilantik, *you* bagi laluan siapa Bugaya ah Kemabong? Kemabong dia bagi. Sila duduk dulu Bugaya.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Pembetulan saja Datuk Speaker, yang saya bertanding bebas itu, saya bukan wakil rakyat. Saya bukan ADUN. Bertanding Bebas saja. Terima kasih.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya tarik balik pasal Kemabong ah. Saya tarik balik. Itu dulu punya hal, dulu-dulu punya hal.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Minta laluan Yang Berhormat. Terima kasih Datuk Speaker. Yang Berhormat, memandangkan tadi Yang Berhormat menyatakan masih lagi boleh lompat walaupun kita sudah buat ini *anti hop* apa, *anti hop party* kan? Jadi bila kita sudah luluskan pun, masih juga kita punya YB-YB boleh melompat. Tapi dia lompat, dia letak jawatan. Jadi masih juga hak rakyat, itu masih boleh di...apa dikhianati, kan? Apa katakan kalau bolehkan, kita buat macam ada contoh macam di negara-negara yang lain. Kalau dia buat pilihan raya, keputusan itu, itulah sampai habis lima tahun tidak bertukar-tukar. Macam contoh.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kadang-kadang Tuan Speaker, YB tidak ubah, parti ubah.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Iya.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Itu parti tidak mahu UMNO, lama-lama dia sama UMNO. Dia tidak setuju, dia lompat.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Ya Yang, Yang Berhormat.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kadang-kadang parti, parti yang, yang tukar jajaran dia. Bukan YB. Jadi dia tidak setuju, itu satu. Kedua, dia kawasan luar bandar, kawasan jauh yang memerlukan bantuan kerajaan. Kalau dia masuk parti kerajaan, kerajaan boleh tolong dia punya rakyat. Tapi dia *resign*, dia tanding balik so apa salah?

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Ya, belum habis saya punya cadangan Yang Berhormat.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Takkan itu satu kali silap, terus kena... kena hukum lima tahun.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Ya, saya punya cadangan.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ini tertakluk kepada YB. Maksud saya itu, dia berhak tanding semula. Sebelum ini tak boleh. Ini saya paling setuju. Siapa melompat, lompatlah tapi tanding balik.

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Cuma cadangan saya Yang Berhormat, kalau bolehkan? Macam orang yang bertanding ini, ya boleh dia berlompat tapi parti yang menang itu di kawasan itu, dia bebas untuk melantik *kasih* ganti itu orang. Jadi kerajaan pun tidak rugi untuk buat ini PRK.

25/05/2023 - RAKAMAN 39 [4:20 PETANG - 4:30 PETANG] - [MARIA] - TRESA - NOORZANANI

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: ... okey, kan? Parti pun tidak juga rugi, dia punya kawasan kena ambil.

Kan, kan, kan itu dia pilih dia (suara bertindih) (tidak pasti suara siapa)

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Cadangan, cadangan. Terpulang kepada Yang Berhormat Datuk untuk menerima atau tidak. Itu saya punya cadangan saja.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Itu, itu, itu lain-lainlah itu.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB Datuk...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Maksud saya itu...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB Speaker.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ahli Yang Berhormat, sekarang berhak bertanding semula...

Tuan Speaker: ADUN Yang Dilantik, mahu beri laluan lagi? Mahu habis sudah masa ni.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Sedikit saja. YB Datuk Dilantik. Saya dengar tadi ah, dia lompat kerana peruntukanlah? Itu maksud YB? So, kalau dia lompat kerana peruntukan, bukannya...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Eh, tidak.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Saya kecewa sikit sebab bekas Ketua Menteri... *segmenting that way...*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tidak, tidak semestinya.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Because peruntukan belong to the constituency*, bukan...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tidak, tidak semestinya peruntukan, dia mahu jumpa dia punya daerah. (Suara bertindih) Dia mahu lantik Ketua Kampung. Dia mahu lantik JPKK, bukan?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: ...pasal peruntukan, pasal peruntukan, seumpama, seumpama dia satu umpan.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Tidak! Tidak semestinya peruntukan. Dia sebagai wakil Kerajaan...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Setujukah, setujukah YB bahawa peruntukan patut diberikan kepada kita semua?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: YB! Saya, saya pembangkang 12 tahun. Okey?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Okey.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *Federalkah State*, saya 12 tahun! Saya tahu! Apa itu pembangkang.

(ketukan meja)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya sudah pernah Ketua Menteri.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Tapi kau Kerajaan Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya tahu apa itu Kerajaan.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Saya tahu kau Kerajaan Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *You don't lecture me on what is* pembangkang!

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *But you* Kerajaan Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *You jangan lecture saya pasal apa itu pembangkang!*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Kau Kerajaan Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ah, jangan *lecture me! Don't lecture me! I'm not for you to lecture me.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Pembangkang pusat tapi Kerajaan Negeri Sabah.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Ah, kalau...

Tuan Speaker: Moyog...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya, saya...

Tuan Speaker: Kasi dia habis cakap.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Saya tidak mengalakkan Ahli Yang Berhormat lompat. Tapi kalau keadaan yang dia rakyat mahu, dia pergi Kerajaan ataupun dia dari Kerajaan dia pergi pembangkang. Siapa itu? Saya punya parti. Barisan Nasional Kerajaan keluar pergi pembangkang. Ada juga. Tidak semestinya, pembangkang pergi Kerajaan. Saya punya parti dari Kerajaan pergi pembangkang! Kan?

(Suara ketawa dan bisikan)

Ah, kami tiga orang. Tiga YB dari Kerajaan pergi pembangkang. Ada dua YB, Tanjong Papat ah, dulu dia mantan ah, dia bilang, keluar BN! Kami keluar BN, dia lompat pergi GERAKAN! (Suara ketawa).

YB, mana YB Senallang? Kau sajakah rasa sakit? Saya pun pernah rasa mah.

(Suara ketawa)

Ah, kan? Inilah yang saya kasi cerita.

(Suara ketawa dan ketukan meja)

Saya kasih ceritalah. Sebenarnya, saya tidak mengalakkan lompat-melompat tapi kalau dia ada sebab partikah? Rakyatkah? Dia berhak melompat. Tapi dia kena tanding balik. Itu *Article*...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Memang tiada sebab...

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: *Article 17*lah. Saya teruskan, Tuan Speaker. Seterusnya, ini ah, ini anti-lompat punya 17A, saya setuju. Ah, saya setuju cuma jangan bandingkan dengan PBS punya anti-lompat. PBS punya undang-undang anti-lompat, calon yang menggunakan lambang parti itu, tidak semestinya ahli parti. Dia gunakan lambang PBS, dia gunakan lambang PKR, *you* tanding, *you* gunakan lambang Warisan, *you* tanding, menang, *you* tak boleh keluar dari parti itu. Itu sebenarnya, Pindaan Anti-Lompat PBS dulu. Ini tidak. Ini ikut parti. *You* tanding atas lambang Warisan, ahli DAP *you* boleh lompat. Ah, janganlah, tapi *you* boleh. Itu dia punya cara, *expulsion membership on the party*. Dilucutkan daripada parti. Sekarang tadi kena buang daripada parti, *you* kacaulah dalam parti! Parti buang sama kamu, tidak payah letak jawatan. Kalau dalam PBS punya undang-undang yang dulu, ingatkah dulu YB Bongawan? Dengan izin saya sebut nama Karim Ghani. *And* Undang-undang Anti-Lompat yang telah diguna pakai di Sabah ialah Bongawan. Di mana, dia dilucut daripada Parti USNO sehingga ada Pilihan Raya Kecil di Bongawan. Menang PBS Karim Ghani, kan? Ingat? Orang Beaufort tahulah. Ini, tidak. Jadi, saya harap prosedur ini ah prosedur ini tidak disalahgunakan.

Last, saya cerita pasal bezanya dalam prosedur, iaitu Artikel 17(A) 3 itu. Ini penting Tuan Speaker, Tuan Speaker punya peranan amat penting ini. Speaker mendapat notis daripada Ahli Dewan bahawa ada YB sudah lompat. Ah, tapi kalau tak ada YB *complain*, macam mana? Mesti seorang YB dalam Dewan ini, tulis surat sama Speaker ah, bahawa si anu sudah lompat tapi macam dulu Jimmy Wong, Tawau itu, dia satu orang saja, bah. Dia satu orang saja bah pembangkang lompat pergi Barisan Nasional. Siapa mahu *complain*? Jadi, Speaker kena ambil perhatian dalam

perkara ini. Kalau dulu! (suara ketawa) Ah, misalnya, semua Warisan lompat. Ini Warisan, semua ini semua lompat pergi sini. Siapa mahu complain? Siapa mahu complain? Semua ADUN setuju dia lompat! 73...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *en bloc party*

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: ...tambah enam, semua dia setuju.

(Umpama - suara bisikan)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Prosedut untuk kasi melucutkan jawatan dia sebagai ADUN. Tidak kena pakai. Ini yang dalam undang-undang ini, bukan yang saya punya ini. Dibandingkan dengan undang-undang dulu, di mana Speaker dimaklumkan oleh parti. Bukan oleh ADUN. Saya ulang balik lagi, Bongawan, YB Datuk Karim Ghani, USNO mahu bawa UMNO masuk. Dia kena buang dari USNO. Surat kepada Speaker bahawa Bongawan punya YB sudah bukan Ahli USNO. Bukan daripada YB, dia daripada Setiausaha Agung USNO. Setiausaha Agung USNO tulis surat kepada Speaker bahawa YB Datuk Karim Ghani bukan lagi Ahli USNO. Dia kena buang. Pilihan Raya Kecil terus dijalankan. Jadi ini prosedur yang, ini cuma prosedurlah untuk masa akan datang, kita kena kaji balik bagaimana kalau satu hari 73 YB tambah lagi enam ADUN yang Dilantik, semua setuju. Kita semua pun setuju, biarlah dia pergi, pergi sanakah pergi sinikah, semua setuju ah? Kita pandai-pandai ah. Jangan cerita ah. Speaker tidak boleh buat apa-apa, tahu.

Tuan Speaker: Kena runding.

(suara ketawa)

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Kita semualah, kita duduk di *pre council* setuju, si anu pergi sana, si anu pergi sana, si anu kita tukar, semua diam-diam. Speaker tak boleh buat apa-apa pasal prosedur ialah YB yang buat surat sama Speaker. Dibandingkan dengan dulu, parti yang buat surat. Ah, itu satu. Akhir sekali, Tuan Speaker, terima kasih saya ulangi cadangan saya supaya

parti-parti yang ada dalam Dewan ini kaji semula, Artikel 67, bagaimana mengelakkan sebarang keraguan sebelum Pilihan Raya Negeri akan datang. Sekian, terima kasih. Saya menyokong Rang Undang-undang ini.

Tuan Speaker: Terima kasih, ADUN yang Dilantik, Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee. Sekarang, saya menjemput Yang Berhormat Seri Tanjong. Eh, Sri... Tanjong Aru. Sri Tanjong, Tanjong Aru, Tanjong Aru. *You* salah bagi nama, *you* salah bagi nama.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Eh, tidak, dia yang bagi nama tu, sebenarnya.

Tuan Speaker: Tak ada, tak ada, saya tidak terima. Tanjong Aru ada nama sini.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Sri Tanjong tu, Datuk Sri, Datuk Speaker, kita sebenarnya. Itulah saya mahu mencelah. Saya tiada dalam senarai itu. Jadi, saya bagilah bahagian kepada Sri Tanjonglah. Terima kasih.

Tuan Speaker: Okay, *you* mahu mencelah, *you* celahlah.

Tuan Justin Wong Yun Bin [Sri Tanjong]: Terima kasih kepada Datuk Speaker kerana memberikan saya peluang untuk mengambil bahagian dalam perbahasan Rang Undang-undang yang bernama Enakmen untuk meminda Perlembagaan Negeri Sabah...

Tuan Speaker: 15 minit, ya.

Tuan Justin Wong Yun Bin [Sri Tanjong]: Yang merupakan satu pindaan bagi memasukkan Perkara 17A dan sebagainya. Datuk Speaker, saya rasa hari ini, *we have to cut the chase* sebab Ahli-ahli Yang Berhormat yang hadir di dalam sidang Dewan ini, sudah tentu mereka akan menyokong Perkara 17A. Tetapi ada juga kekeliruan...

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: ...apakah artikel 6(7) ini, dibatalkan dalam Rang Undang-undang yang sama. Dan untuk makluman kepada umum saya rasa, masih ramai tidak faham ataupun tahu apa itu 6(7). Di sini saya ingin membaca bagi maksud perkara 6(7) adalah bagi maksud fasal, 6(7) perkara ini, di mana suatu parti politik telah menang majoriti kerusi-kerusi Dewan Undangan yang dipilih dalam satu Pilihan Raya Umum. Ketua Parti, Politik tersebut yang adalah Ahli Dewan Undangan. Hendaklah menjadi Ahli Dewan Undangan yang mungkin mendapat kepercayaan majoriti Ahli Dewan.

Maksud klausa ini, kalau saya boleh kasih pendekkan dan singkatkan adalah, Tuan Yang Terutama Tun semasa beliau memilih Ketua Menteri. Walaupun Tuan Yang Terutama Tun mempunyai hemat, untuk memilih Ketua Menteri tetapi ada syarat iaitu seseorang yang hendak dilantik itu harus menjadi Ketua Parti Politik yang diwakili.

Kedua, Ketua Parti Politik itu mesti mahu menang majoriti semasa Pilihan Raya Umum. Dan ketiga, pada hemat Yang Terutama Tun. Ketua Parti Politik yang menang majoriti itu mungkin, mendapat kepercayaan majoriti Ahli Dewan. Bagi saya, walaupun saya merupakan Ahli Dewan Undangan Negeri Penggal Pertama tetapi kalau saya mengikut *experience* saya. Waktu Pilihan Raya Umum, Pilihan Raya Kecil...Negeri 2020. Waktu itu saya dicalonkan menggunakan tiket Warisan bertanding di Sri Tanjong.

Waktu itu, kami memasang satu hasrat di mana rakyat di Sabah ni. Mereka ada dua (2) pilihan. Sama ada kami memilih semula YB Senallang untuk menjadi Ketua Menteri ataupun Perikatan Nasional. Yang waktu itu diwakili oleh Yang Amat Berhormat Sulaman. Jadi bagi saya, salah satu kepentingan untuk mengekalkan 6(7) itu adalah kerana masa kempen Pilihan Raya, sudah tentu rakyat mereka akan berfikir sesiapa pemimpin yang mereka ingin pilih. Untuk menerajui Negeri Sabah ini, dan pada ketika itu walaupun Parti Warisan Plus...Warisan Plus telahpun kalah dalam Pilihan Raya, tapi kami masih menerima hakikat itu dan terus menjadi pembangkang yang bertanggungjawab. Dan itulah kerana saya rasa, arrr...

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Sri Tanjong. Bagi laluan sekejap. Boleh Yang Berhormat. Arr...setujukah Yang Berhormat Sri Tanjong bila saya katakan bahawa perkara 6 fasal 7 tidak ada kena mengena dengan anti-HOP dan perlu dikekalkan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Saya rasa ini, arr...tidak payah sudah dipertikaikan sebab...sebab di Ahli-ahli Yang Berhormat yang telahpun berbahas tadi, pun saya rasa setuju bahawa 6(7) ini, tidak kena mengena dengan pindaan untuk memasukkan anti-HOP ini, Akta anti-HOP ini. So, bagi saya, saya memang keliru dan rakyat juga keliru mengapakah satu kali kerajaan ingin membawa Rang Undang-undang, dengan memasuki pembatalan fasal 6(7) ini tanpa sebarang notis pun. Kami masih dalam *we were in a shock. When be so clause 6(7) was inserted to be abolished in this* Rang Undang-undang *together with the anti-HOP, which is article 17(a).*

So, Datuk Speaker, saya rasalah apa yang dihuraikan tadi....

Tuan Speaker: Tanjung Aru, mahu mencelah.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Ya, boleh, terima kasih. Terima kasih Datuk Speaker. Terima kasih YB daripada Sri Tanjong. Itulah saya pun cadanglah kalau setuju. Mungkin kita buat satu cadangan kita asingkanlah sebab asingkan ini isu ini. Sebab bila saya baca ini anti-HOP, kita *excited* pada pagi ini. *We know anti-HOP is going to be tabled. Kita excited* lah datang sini dan kita baca. Bila kita baca semua ini *bill* arr...pasal anti-HOP, Datuk Speaker. Tapi bila semua yang ambil bahagian untuk perbahasan daripada Senallang tadi, semualah sampai ADUN Dilantik tadi.

Semua bincang fasal 6(7). *Interesting, very interesting topic honestly.* Saya pun belajar banyaklah hari inilah. *Epecially history* daripada ADUN Dilantik tadi. Kita baru belajar. *Very interesting topic. I think is one topic* arr...tak ada berkaitan dengan anti-HOP. *And most of the* bahagian...bahagian yang sudah ambil bahagian untuk membahas di sini. Tak ada, semuapun sokong anti-HOP. Kebanyakan perbahasan dia orang adalah mengenai dengan 6(7). *Article 6(7), so is very bad* lah. *Datuk Speaker is very bad. When be want discuss anti-HOP but most of our* bahas *here is about 6(7). Why and how do we elect a CM is nothing to do* anti-HOP. So I

think, kalau boleh lah kita cadangkan ini mungkin buat satu usul lagi yang baru. Supaya kita boleh tubuh satu *community* yang baharu. Yang seperti dicadangkan oleh ADUN Dilantik. Saya setuju penuh kita buat satu *community* semua Parti dijemput. Kita bincang baik-baik, kita buat satu usul baharu dan kita bawa lagi ke Dewan di sini.

Supaya kita buat betul-betullah. So hari ini, biarlah kita bincang pasal anti-HOP saja. *Because anti-HOP we* bersetuju, tiada masalah. *We* betul-betul setuju.

(ADUN-ADUN tepuk meja)

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: *We are very exited. For most speech here* sekarang tiada. Tiada banyaklah sentuh pasal anti-HOP. Semua sentuh pasal 6(7), macam mana kita pilih CM, so adakah YB Sri Tanjong dan Datuk Speaker jugalah, setuju bahawa kita buat lagi satu usul tentang 6(7) supaya kita bincang. Bawa lagi ke Dewan untuk kita bincang semula lagi. Supaya semuapun *ready*. Terima kasih Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Okey, Sri Tanjong teruskan.

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Ya, Datuk Speaker saya benarkan Tanjong Aru punya hujahan dimasukkan dalam *hansard* saya.

Datuk Speaker, izinkan saya untuk sambung ucapan saya tentang fasal 6(7) ini. Mengapakah harus kami *fix it it's not broken seperti apa yang* dicakap oleh ADUN Dilantik tadi kasi *pass* dulu baru kami tubuhkan jawatankuasa. Lepas tu, kami *review* balik 6(7). Bah bagi saya, saya rasa 6(7) ini. Kalau dia tidak ada sebarang keburukan ataupun *it doesn't bring any harm to our constitution why should be abolished, in the legal judgement days long term don't fix it, it's not broken*. So bagi saya, saya rasa fasal 6(7), fasal 6(7) itu harus dikekalkan. Dan juga Datuk Speaker, saya ingin mengingatkan Ahli-ahli Yang Berhormat yang berada di dalam Dewan yang Mulia ini. Bahawa sebagai wakil rakyat, kita semua sudah angkat sumpah iaitu *to preserved, protect and defend the constitution of the state of Sabah*.

Jadi bagi saya, ini adalah satu arr...*is we are add cross road, di mana sama ada for the next 2030 years our political arr...situation will remain a good or it will become worse after the amendment constitution it is remain to be seen. But for me I think it doesn't bring any harm to our constitution on the other hand actually it bring hearty to our law and also it provide guidance to the Tuan Yang Terutama Tun. To select who ever that he thinks that no any command majority but also has to be represented by the majority Parti.*

So di sini, ingin sekali lagi sebut, bahawa saya memang sokong penuh dengan pindaan perkara 17(a), iaitu sesiapa yang melompat dia akan dikosongkan tetapi saya rasa Yang Amat Berhormat...

25/05/2023 - RAKAMAN 41 [4.40 PETANG - 4.50 PETANG] - [ANNETY] - NADIA - NORMA

Tuan Justin Wong Yung bin [Sri Tanjong]: ...Ketua Menteri harus mempertimbangkan Pindaan 6(7) itu tidak dimasukkan dalam Rang Undang-Undang kali ini. Sekian, terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Sri Tanjong. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Sindumin.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Bismillahirrahmanirahim.

Tuan Speaker: 15 minit juga ya.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin] : Ya terima kasih Datuk Speaker. Tahniah kepada Yang Amat Berhormat yang telah membentang pindaan perlembagaan ini. Saya ingat Yang Berhormat tidak perlu takut dan telah membuat keputusan yang betul. Rata-rata yang ada di dewan ini menyokong untuk kebaikan negeri ini walaupun Senallang, Moyog dan juga Tungku dan juga tadi Sri Tanjong menyatakan bahawa ada perubahan.

Tapi sebenarnya mereka setuju. Cuma untuk mengelirukan rakyat sahaja dan mereka terlibat untuk membahas. Sebenarnya perkara ini dalam yang dibentang ini

sudah cukup jelas dan dimasukkan dan kalau mereka membaca awal apa yang ada di sini, sepatutnya mereka beri notis untuk pindaan awal kepada Speaker supaya boleh ditimbang. Cadangan untuk timbang bentuk jawatankuasa baharu saya ingat itu tidak relevan pada hari ini. Jadi, ini yang kita ingin jelaskan mengenai dengan perkara yang disebutkan sini Perkara 6, iaitu Fasal 7 dimansuhkan. Sebenarnya Perkara 6 Fasal 3 sudah memadai. Pelantikan Ketua Menteri adalah atas budi bicara TYT. Jelas pada hemat beliau yang mana mendapat majoriti daripada ahli-ahli Dewan Undangan Negeri. Kenapa pula mengelirukan menyukarkan TYT?

Tuan Speaker: Tuan Yang Terutama. Jangan TYT. Tuan Yang Terutama.

Datuk Dr. Yusof Bin Yacob [Sindumin]: Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri. Kenapa pula kita menyukarkan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri sedangkan ini adalah kuasa beliau, atas *jurisdiction*, pertimbangan beliau. Tuan Yang Terutama itu adalah orang yang waras dan sebagai Ketua Negeri yang boleh memutuskan. Kita tidak perlu pertikaikan kuasa Yang di-Pertua Negeri.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Moyog minta laluan. Mahu bagi?

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Sebab *mention* nama saya, saya ingin memberi penjelasan. Tetapi YB Sindumin faham tak. Saya faham dari apa YB Sindumin cakap bahawa kuasa Tuan Yang Terutama ada. *So why do you want to abolished 6(7)? Don't fix what is not broken.*

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya kata pasal Perkara 6, Fasal 3 sudah memadai. Sekarang dia tidak relevan lagi dalam keadaan sekarang ini kerana contohnya baru-baru ini Warisan mahu bentuk Kerajaan Negeri. Dia cari juga orang lain bergabung tapi tidak berjaya. Jadi apa boleh buat. Ah, itu sahajalah ringkasnya. Jadi saya tidak mahu panjangkan. Ini sudah bercakap terlampau banyak. Tapi apa yang penting Datuk Speaker...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: BN yang tarik dirilah.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya. Bagilah saya bercakap. Saya tadi saya tak kacau pun bila kamu bercakap. Saya menyokong pindaan perlembagaan ini dan ingin menyentuh Perkara 17 yang kita ingin rakyat di luar sana faham ialah bahawa undang-undang ini menghalang Ahli Dewan Undangan Negeri setelah dipilih, hilang kelayakan ataupun mengosongkan kerusi apabila dalam tiga keadaan, iaitu ia melepaskan keanggotaan parti politiknya. Ertinya dia letak jawatan ataupun dia lari. Perkara A2 tidak lagi menjadi anggota parti. Yang ini kurang terang. Kurang jelas. Tidak lagi menjadi anggota parti itu maksudnya apa? Sama ada dia lari, sama ada dia letak jawatan ataupun ah, atas melanggar perlembagaan parti. Jadi ini barangkali ada kelabu sedikit di sini dan Perkara D yang ADUN yang bukannya anggota parti, yang ini sama ada dia sudah menyertai sebuah parti yang lain.

Maknanya, dia ada parti asal dia lari kepada parti lain. Itu jelas. Kemudian, ada tiga pula keadaan yang dia atau ADUN itu tidak hilang ataupun tidak kosong kerusi. Yang pertama, iaitu 2(A) pembubaran ataupun pembatalan parti. Kalau parti itu dibubar batal dia jadi dia tidak berparti. Yang B terpaksa lepaskan kerana tadi jadi Speaker, itu jelas. Ini yang C ini pemecatan keanggotaan yang ini. Ini ada ah, kalau dipecat dia jelas. Tapi ada parti yang tidak mahu memecat ahlinya oleh kerana dia takut kehilangan tapi dalam masa yang sama Presiden parti barangkali Majlis Tertinggi takut orang ini mencabar mereka. Jadi, ada satu istilah digantung Datuk Speaker. Digantung tanpa tali. Bila kita digantung dia tidak boleh aktif dalam partinya dan tergantung-gantung macam hantu raya di luar. Jadi apakah keadaan ini? Bagi saya ia adalah diiktirafkan juga sebagai dipecat dan dia boleh dia tidak boleh memegang jawatan, tidak boleh aktif. Dia sebagai dipecat. Jadi, ini juga mungkin dikategorikan orang yang tidak hilang kerusi bila dia digantung Seperti juga dia dipecat daripada ah, keahlian.

Datuk Speaker, ramai yang faham akibat daripada ADUN yang berpindah parti. Untuk ahli individu biasa tiada halangan untuk pindah parti. Tetapi bila mereka sudah menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri barulah undang-undang ini terpakai kerana ia adalah Ahli Dewan Undangan Negeri. Apa yang umum tidak tahu adalah sebab seseorang itu berhenti atau keluar parti. Mereka menganggap itu suatu perkara yang cukup keji cukup berbagai-bagai tuduhan. Saya sendiri dituduh

sebagai tadi Senallang pun tuduh ada katak. Maksudnya kamilah itu. Ada pengkhianat. Ada dibeli. Ada tamak jawatan. Tadi Yang Berhormat Kunak telah pun menyatakan bahawa kita ini orang yang boleh juga berfikir. Yang Berhormat adalah peguam, saya seorang doktor. Bukanlah kita ini bodoh sangat. Bukanlah kita ini taasub kepada pemimpin. Semua ikut macam kerbau dicucuk hidung. Apakah kita tidak boleh menegur pemimpin kita bila pemimpin itu buat salah?

Apa kita tidak boleh memberi nasihat apabila perjuangan parti itu sudah terkeluar dari perjuangan asal? Jadi, apa pun gelaran saya hadapi boleh terima. *It's okey*. Tidak ada masalah. Katakakah, pengkhianatkah. Tapi yang penting bagi saya ialah sebelum saya keluar parti, saya buat *consultation* kepada pengundi-pengundi saya. Kepada pemimpin AJK bahagian saya, meminta pandangan dan majoriti bersetuju cuma ada satu dua kerat sahaja tidak bersetuju. Apakah saya itu atas keputusan saya? Ini adalah keputusan AJK bahagian saya. Masa saya di Warisan AJK bahagian. Majoriti setuju. AJK Pemuda, AJK Wanita Warisan, wira wirawati setuju.

Apa yang berlaku dulu itu sejarah. Saya tidak perlu ungkit kisah dalaman tetapi janganlah dikatakan bahawa kami yang keluar dulu itu kita memikirkan keadaan rakyat dan kami sahaja yang salah. Macam ADUN Dilantik tadi kata, bila kita keluar daripada parti sana, katak, pengkhianat. Tapi kalau orang masuk ke sana oh, *very good*. Kita terima dengan hati terbuka. *We should be fair*. Kita bersikap adil...

25/05/2023 - RAKAMAN 42 [4.50 PETANG - 5.00 PETANG] - [ADIBAH] - AZYATUL - NOORZANANI

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Macam-macam tuduhan dibagi kepada orang yang lari, kerana kita lari atas prinsip ini. Atas perjuangan, demi rakyat yang kita perjuangkan. Saya berada di pembangkang, saya tahu Yang Berhormat Senallang kata dia berpolitik sudah lebih 30 tahun. Saya pun lebih 30 tahun. Saya masuk politik 1987, masa itu jadi ahli USNO. Saya lagi dulu daripada Senallang, untuk menyertai USNO. Tahun 90, saya Ketua Penerangan USNO pusat, saya juga yang membawa UMNO masuk.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Datuk Speaker, minta izin.

Tuan Speaker: Silakan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Dia sebut nama saya banyak kali ini. Sebab saya ahli USNO, saya tidak pernah masuk gelanggang politik. Dengan makluman, *the first party I join was UMNO, I was USNO sympathizer. I was severe servant*, tahun 80, ya. Untuk makluman Yang Berhormat, jangan salah pula (Suara bertindih) *I was not a USNO member*.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya tidak cakap Yang Berhormat masuk USNO. Saya tidak bercakap Yang Berhormat masuk USNO. Saya yang masuk USNO. Tahun 1997 dan 90 saya menyertai UMNO, dan 90, 91 menjadi Ketua Penerangan USNO Pusat. Ini lama juga berpolitik ini, bukanlah seperti yang dikatakan. Sebenarnya kita ADUN Yang Berhormat juga waras dan menimbang kita punya pendirian sendiri tidak mahu lompat-lompat parti sebenarnya. Kita ada prinsip.

Tapi, bila keadaan, kita melihat keadaan rakyat, Yang Berhormat ADUN Dilantik kata, yang di luar bandar berkata bukan kerana apa, bila kita dalam parti kerajaan dahulu, tidak ada perancangan untuk kawasan kita. Tapi bila kita di pembangkang, saya sudah berumur masa tidak terhad, orang muda bolehlah tunggu, berjuanglah saya kata, berjuanglah kamu. Warisan, wira-wirawati, silalah berjuang.

Tapi bagi saya, saya perlu, masa saya sudah singkat. Saya perlu gunakan yang baki ini untuk rakyat saya. Apa yang saya rancang, saya perlu teruskan dan tempat saya meneruskan ialah Parti Kerajaan. Bukan kerana habuan, tapi kerana untuk rakyat, demi rakyat saya, ya. Tidak kisah, apa yang dituduh. Demi rakyat, demi rakyat. Tapi saya membela rakyat saya yang saya wakili. Kalau tidak macam mana boleh menang lima kali tanding pilihan raya. Yalah, saya hormatlah Senallang. Tujuh kali tanding menang. Dia jaga rakyat dialah. Tapi, ada benda lain.

Tapi, bagaimana, bagaimana parti bila sudah parti yang dipunyai itu, perjuangannya lain. Ia sudah bersifat hak milik sendiri. Tidak ditegur, tidak dengar. Tidak menerima pandangan akar umbi, bila pemimpin ditegur, tidak diterima. Jadi, ini masalah yang kita. Datuk speaker, ADUN atau ahli mempunyai kuasa juga. Kalau sudah ditindas, kalau sudah dikotak-katikkan, kita mempunyai pilihan. Sekarang ini banyak pilihan. Gabungan-gabungan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Saya.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Sindumin, ada pencerahan?

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Cukuplah Yang Berhormat, saya mahu habiskan ini.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: No. Cuma.

Tuan Speaker: Ah, dia tidak berikan. Cukup.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Dia mendengar tidak ini, mengikut cakap, tidak mengikut nasihat. Adakah itu, saya minta izin *u mean me?*

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Tidak, saya cakap umum.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Okey, Terima kasih. Terima kasih banyak.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya cakap umum. Dalam UMNO pun begitu juga, pemimpin atasan. Banyak kali saya jumpa, saya kata buat yang bagus. Buat, tapi, tidak juga dengar nasihat. Saya kata, tiap-tiap pemilihan bahagian UMNO, selepas pemilihan bahagian, mesti adakan majlis perdamaian. Bersalam-salaman, serah tugas, yang bergaduh pemilihan bahagian adalah berbaik semula. Tetapi, tidak dibuat. Bila sudah pemilihan bahagian yang menang, menang habis. Yang kalah, kalau boleh mati dipijak-pijak. Ini, ini saya. Ini yang...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Minta penjelasan. Kalau boleh. Sikit saja.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Okey.

Tuan Speaker: Silakan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Masa dalam Warisan, Yang Berhormat menjadi Ketua Penerangan dan selalu saya tanya, adakah ini benar? Contohnya, calon di Lumadan. Saya tidak pernah campur, adakah pandangan saya minta *respect* Ketua Penerangan, *always listen to my members*. Bukannya, kita katakan bahawa adakah ini benar ataupun tidak. *You suggested that name*, saya tidak persoalkan pun, *I* bagi panduan itu saja. *I respect you as a* Ketua Penerangan waktu itu. Saya tak mahu nanti tomahan, orang bilang kita ini tukul besi. *No*.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Okey, yang lalu biarlah berlalu. Tapi, oleh kerana disebut, saya kata kalau letak calon, saudara Samli, kalah. Saya, tidak. Kami di Lumadan, tidak mahu Samli. Tapi, Presiden kata, okey. Bagi calon Samli. Kita sudah bagi tahu, nasihat, tapi tidak juga. Saya kata di Luma, di Kimanis. Jangan bagi Datuk Karim kalah. Tapi, letak juga Datuk Karim. Jadi, contohnya, kita bagi pandangan. Tapi itu sudah berlalu, tidak kisah. Apa yang penting ialah, ke hadapan.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Ini yang kadang-kadang. Ini yang kadang-kadang, bila tanya. (Suara Bertindih)

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Apa yang berlaku? Apa yang berlaku?(Suara Bertindih)

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *I listen to* Kimanis punya *voice*. Bahagian. Begitu juga, suara point order 36. Saya ingat ini, Datuk Speaker, *better move on* Akta Anti-Lompat. *Better move* Akta Lompat punya. (Suara Bertindih)

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Semua sudah jadi Sejarah. (Suara Bertindih)

Tuan Speaker: Yang Berhormat. Yang Berhormat Senallang. Dia minta berikan laluan. (Suara Bertindih)

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya menerangkan, kenapa berlaku begitu. Kenapa melompat. Apa yang berlaku sebagai pengajaran kepada pemimpin.

Pengajaran kepada Yang Amat Berhormat, semua presiden parti, semua pemimpin. Saya setuju pandangan ini, sudah sampai masa kita ada undang-undang ini. Saya ingat semua setuju kerana untuk kestabilan sudah saya sebut tadi. Saya ulang lagi balik, untuk kestabilan politik dan Kerajaan Negeri Sabah. Ini penting, supaya stabil dan kita maju ke hadapan, supaya keyakinan pelaburan.

Yang kedua, untuk sasaran kepada pemimpin-pemimpin parti politik supaya berubah. Presiden-presiden parti berubah. Jangan sombong, terima juga teguran dari akar umbi. Yang ketiga, kesedaran kepada generasi muda juga. Generasi muda yang mahu masuk politik, jangan main tangkap muat, ambil politik-politik tertentu. Mesti pilih politik yang ada kredibiliti kerana bila kalau sudah masuk, kalau sudah jadi calon, tidak boleh lari lagi. Jadi, ini untuk penilaian, pengajaran kepada kitalah. Sekarang, kita ada Kerajaan GRS, kita ada gabungan parti.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Sindumin, saya berikan lima minit lagi oleh kerana banyak.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Kurang daripada lima minit.

Tuan Speaker: Kacau-bilau. Tidak, tadi banyak kena ganggu.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Saya kurang lima minit. Di bawah.

Tuan Speaker: Saya kasi lima minit kerana banyak gangguan tadi.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Okey, ya. Terima kasih. Saya di bawah Kerajaan GRS, di bawah pimpinan Yang Amat Berhormat Datuk Seri, Sulabayan, Sulaman. Sulabayan, Sulaman dekat-dekat. Sulaman. Saya bukan **ampuh**, saya pernah bekerja beberapa Presiden parti, berapa rakan-rakan. Tapi bukan **ampuh** yang ini. Tapi, realiti, Ketua Menteri yang ada ini rasional, terbuka dan terima teguran dan cadangan, dan ini yang kita mahu di bawah. Saya ingat yang lain pun setuju. Kalau mahu jumpa, *anytime* jumpa. Bukan, *appointment* enam bulan baru boleh jumpa. Ya.

Ahli Dewan: Betul. Di rumah lagi. Sebulat suara bersuara.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Bila-bila saja boleh datang. Malamkah boleh datang, boleh jumpa. Tapi, saya nasihatkan Yang Berhormat jangan layan sampai pukul dua pagi, kena rehat juga, nanti penat. Besoknya mahu kerja. Bagilah limit. Yang Amat Berhormat mendapat kepercayaan daripada rakan-rakan dan semua komponen. Ramalan saya, ramalan sayalah, Kerajaan GRS akan bertahan lama dan kita akan *progress* dengan sifat pemimpin yang terbuka.

GRS adalah terbaik untuk Sabah pada masa ini. *This is the best*. Kalau yang lain mahu *join, please come. Join. No, we want the state to developed. We want the state to progress*. Kita perlu ada acuan kita sendiri, orang kata ikut acuan Sarawakkah, Sarawak biasa. Tapi, kita perlu ada acuan Sabah sendiri. *We are unik, we are Sabahan*. Ini adalah negeri kita. Kita kena bersatu padu, untuk majukan negeri kita ini.

Datuk Speaker, mungkin bila sudah ini Anti-Lompat. *This is my last parties, definitely*. Kecuali barangkali, kalau sudah jadi tidak ADUN, keluar cari parti lain itu, kita tidak boleh cakap. Tapi rasanyalah, rasanya umur sudah meningkat, *I think* kita perjuangkanlah GRS ini sebagai parti untuk Negeri Sabah dan untuk rakyat, generasi muda yang akan mereka warisi yang akan datang. Datuk Speaker, saya mohon menyokong.

25/05/2023 - RAKAMAN 43 [5.00 PETANG – 5.10 PETANG] - [FARHANNA] - SITI JUBAIDAH - HADINIE

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Sindumin. Sekarang saya menjemput Yang Berhormat dari Sekong. Silakan. Aik, ada nama di sini. Macam terperanjat pula. Silakan Sekong.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Terima kasih Tuan Speaker.

Bismillahi Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh.

Robbisrohli Sodri Wa Yassirli Amri Wah Lul Uqdatan Min Lisani Yafqohu Qouli.

Tuan Speaker dan rakan-rakan sidang DUN yang dimuliakan. Saya ingin menyertai perbahasan Rang Undang-undang (RUU) Anti-Lompat ini dengan mengikat perbahasan saya kepada dua perkara utama.

Perkara yang pertama, sebagaimana yang digazetkan di dalam Al-Quran, Allah pernah berfirman,

Audhu Billahi Minashaitanir Rajeem. Yā ayyuhallażīna āmanu lā takhūnullāha war-rasūla wa takhūnū amānātikum wa antum ta'lamūn.

Itu yang pertama.

Sadaqa Allaah al-'Azeem.

Yang kedua, tidak akan mencium bau syurga. (HR. Bukhari). Tidak akan mencium bau syurga siapa-siapa yang ada di sini. Presiden parti, Naib Presiden, Ketua Menteri atau Menteri-menteri bahkan saya yang berdiri di sini jika kami mengkhianati kepercayaan rakyat yang memberi kepercayaan kepada kami.

Berdasarkan kepada dua perkara ini, maka Sekong ingin membawa hasrat dan harapan rakyat Sekong Sandakan dan juga umumnya Sabah bahawa inilah yang dinanti-nantikan. Rang Undang-undang (RUU) Anti-Lompat yang menjadi impian kepada semua pencinta demokrasi tulen di negeri Sabah ini. Jadi Sekong dengan sepenuh hati, sepenuh jiwa membawa suara rakyat ke mari yang memilih, saya mendokong penuh Rang Undang-undang (RUU) Anti-Lompat ini.

Namun Tuan Speaker, izinkan saya berkongsi pandangan terhadap cadangan pemansuhan Perlembagaan Negeri Perkara 6(7). Jika Dewan yang mulia ini meluluskan pemansuhan 6 (7), maka saya berpendapat. Ini pendapat saya. Masing-masing ada pendapat. Saya berpendapat kerajaan yang tertubuh mungkin bukan kerajaan yang datang daripada rakyat. Ianya kerajaan datang daripada YB. Dalam konteks sebelum ini, YB-YB lompat parti. Mereka ada alasan mereka sendiri sebagaimana yang telah diterangkan tadi. Masing-masing ada alasan yang lompat dan yang kekal pun masing-masing ada alasan.

Tapi jangan lupa bahawa Rasulullah SAW dulu pernah ditawarkan bulan bintang bukan tiga juta bukan UPPN. Bulan bintang Rasulullah ditawarkan tapi Rasul bilang “aku tidak akan tinggalkan perjuangan benar ini”.

Adalah salah kepada Ahli Dewan Undangan Negeri yang saya hormati ini bila memberi mesej kepada rakyat yang memperhatikan kita bahawa seolah-olah lompat parti budaya orang Sabah boleh kita terima lompat parti. Seolah-olah tuntutan agama boleh terima pengkhianatan mandat rakyat.

Jika YB daripada Yang Berhormat Kunak mengatakan [HR Abu Dzar Al-Ghifari]. Itu betul, benar cakap benar walau pahit tapi dalam hal yang tidak mengkhianati. Tidak ada cakap benar dan pahit dalam perkara pengkhianatan. Itu satu perkara.

Tuan Speaker dan rakan-rakan DUN yang dimuliakan, Sekong berpendapat bahawa tindakan Yang Amat Berhormat Ketua Menteri dalam mengusulkan Rang Undang-undang (RUU) ini merupakan satu perkara yang diterima oleh semua pihak dan diharapkan selepas ini kita ada kerajaan yang stabil yang tidak ada lagi yang berpolitik lompat sana lompat sini dari parti ini parti itu. Ini yang berpolitik ini selalu yang lompat-lompat ini. Bukan orang yang kekal ini. Yang membaca hadis tentang itu hadis ini, ini yang berpolitik ini.

Tuan Speaker, saya ingin tutup perkara perbahasan pada petang ini kerana sebenarnya saya tidak bersedia tetapi kerana nama sudah disebut, walaupun sudah ada senarai nama di situ. Saya ingin berkongsi suatu hadis juga Riwayat Bukhari. Kalau kita mahu tahu pemimpin munafik tulen.

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Minta laluan Datuk Speaker. Minta laluan.

Tuan Speaker: Boleh berikan laluan?

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Saya tidak beri laluan.

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Tolonglah minta laluan.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Jika kita ingin.

Tuan Speaker: Dia tidak berikan.

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Kalau sebentar tadi.

Tuan Speaker: Sila duduk.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Jika kita ingin.

Tuan Speaker: Dia tidak beri.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Jika kita ingin mengetahui pemimpin atau orang islam yang munafik tulen. Satu, dia gunakan lidahnya untuk berdusta. Kedua.

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Jangan menghukum.

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Ya, jangan berbohong. Yang kedua, bila berjanji dia ingkari. Yang ketiga, bila dipercayai dia khianati. Tuan Speaker saya berdoa semoga rakan-rakan yang ada di sini sama ada di sebelah kerajaan dan yang di sebelah sini, mudah-mudahan Allah lindungi daripada sifat-sifat yang seperti ini. Tuan Speaker, Sekong menyokong Anti-Lompat namun menolak Pindaan 6(7). Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Sekong. Sekarang saya menjemput Yang Berhormat dari Kuamut. Silakan Yang Berhormat.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Terima kasih Datuk Speaker. Hari ini kita berada dalam Dewan yang mulia ini untuk membahaskan satu usul yang penting. Bukan sahaja dituntut oleh pembangkang malahan kerajaan juga menuntut supaya ini dapat disegerakan. Malah, rakyat juga meminta kita supaya Rang Undang-undang (RUU) ini dipercepatkan.

Datuk Speaker, saya telah mengamati, membaca, menelaah Rang Undang-undang (RUU) ini dan saya boleh simpulkan kepada empat. Yang pertamanya, soal amanah rakyat. Yang kedua, demokrasi. Yang ketiganya, mengembalikan imej wakil rakyat

dan juga institusi politik dan yang terakhir, kenapa saya berdiri Datuk Speaker, kalau rakan-rakan yang lain menyatakan bahawa mereka melompat, sebenarnya sayalah paling banyak melompat sejak 2002-2018. Sebab itu saya ambil kesempatan ini sekurang-kurangnya walaupun orang di luar atau pun di dalam Dewan ini tidak boleh terima tetapi saya ambil peluang ini untuk membersihkan dengan menceritakan kronologi kenapa harus kita berpindah parti dan sebagainya.

Datuk Speaker, amanat rakyat dan demokrasi. Kita bersyukur pada hari ini kerana rata-rata kita di sini rakyat Sabah telah dihindarkan dalam satu Rang Undang-undang (RUU) di mana kita sebenarnya telah ke hadapan dalam soal memelihara amanat rakyat dan juga sistem demokrasi berpelembagaan di Malaysia ini.

Kita masih ingat pada tarikh 1985, kerajaan Parti Bersatu Sabah (PBS) pada masa itu telah berjaya membentuk kerajaan berdasarkan kepada amanat rakyat dan juga sistem demokrasi. Tetapi alangkah malangnya amanat rakyat dinodai. Sistem demokrasi juga dinodai kerana perkara-perkara yang tidak dapat kita sangkal.

Sebab itu pada masa itu atas kesedaran itu, Parti Bersatu Sabah (PBS) dalam membuat satu Rang Undang-undang (RUU). Ertinya rakyat Sabah lebih ke hadapan. Sedar bahawa perkara sebegitu tidak baik. Tetapi alangkah malangnya apabila dibawa ke persekutuan tidak diterima. Kita tidak tahu ada muslihat atau tiada tapi sekurang-kurangnya hari ini kita ada kesedaran bahawa kita ada di negeri Sabah pemimpin-pemimpin di negeri Sabah ini harus bersatu hati dalam hal memelihara kepentingan di negeri Sabah kita ini.

Datuk Speaker, selepas itu Datuk Speaker, pada 1994, sekali lagi Parti Bersatu Sabah (PBS) telah memenangi pilihan raya tersebut. Sama ada...

25/05/2023- RAKAMAN 44 [5.10 PETANG – 5.20 PETANG] - [KHAIRUL] - THEODORA - NORMA

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: ...tiada usaha daripada orang luar atau tidak sekali lagi amanat, amanah rakyat dinafikan dan sistem demokrasi dimatikan.

Datuk Speaker, siapa yang mematikan sistem demokrasi dan siapa mematikan amanat rakyat ini, kita tidak boleh persalahkan wakil rakyat semata-mata, ada banyak faktor lain yang mempengaruhi keputusan-keputusan wakil rakyat untuk berpindah parti dan kita juga jangan nafikan bahawa ada pemimpin-pemimpin ataupun parti-parti politik tertentu yang tidak menghormati mandat rakyat, tidak menghormati demo sistem demokrasi mengganggu gugat dan sebagainya kerana mungkin faktor-faktor lain yang kita tidak ketahui. Maka Datuk Speaker, berlakulah penghijrahan wakil-wakil rakyat dan pada tahun 2018, saya sendiri terlibat secara langsung. Pada tahun 2018 Datuk Speaker, semua orang tahu bahawa Barisan Nasional mendapat majoriti dan sudah pun mengangkat sumpah Yang Berbahagia Tan Sri Musa Aman sudah pun mengangkat sebagai Ketua Menteri, dan pada itu syukurlah, Datuk Speaker, walaupun dua hari menteri saya salah satu dalam kabinet sudah mengangkat sumpah di hadapan Tuan Yang Terutama.

Tetapi Datuk Speaker, seperti yang saya katakan tadi sekali lagi ada parti-parti politik tertentu menggunakan parti untuk menodai sistem demokrasi dan menodai amanat rakyat, kenapa saya bercakap begitu Datuk Speaker? apabila kerajaan berubah saya mempertahankan amanat rakyat dalam Barisan Nasional pada masa itu, saya mempertahankan sistem demokrasi kerana rakyat sudah memilih saya sebagai wakil rakyat dan rakyat sudah memilih Barisan Nasional pada masa itu, so kita itu pertahankan amanat rakyat, kita mempertahankan demokrasi tetapi adakah dalam Rang Undang-Undang ini ketika wakil rakyat mempertahankan amanat rakyat dan sistem demokrasi presiden parti atau parti itu meninggalkan gabungan itu apakah itu wakil rakyat dipanggil pengkhianat kepada mandat rakyat. Maka Datuk Speaker, oleh kerana kerajaan Warisan campur UPKO dibentuk dan Pakatan Harapan, kita bukan lagi jadi Menteri kawasan saya seperti yang dikatakan oleh Sindumin tadi memerlukan pembangunan, memerlukan dana dan sebagainya. Bagi saya jelaskan apa yang saya harus buat sebagai wakil rakyat pada masa itu dan pada masa yang sama Datuk Speaker, ADUN-ADUN apa ini ADUN-ADUN rakan-rakan daripada Warisan juga sedang berkomunikasi dengan kita, membawa kita bersama-sama dengan kerajaan dan itu satu idea yang baik, mereka mengatakan bahawa harus berada dalam kerajaan demi untuk kesinambungan pembangunan di kawasan Kuamut. Itu pun Datuk Speaker, saya telah mengambil masa yang agak lama enam bulan dan pilihan yang saya ada, saya terpaksa masuk Warisan kerana

apa? Kerana mungkin ada ataupun ada sedikit perselisihan dalam pimpinan parti yang saya wakil.

Datuk Speaker, di kesempatan saya mohon maaf atas apa yang berlaku...

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: ...Datuk Speaker boleh mencelah...

Datuk Speaker : Kuamut bagi laluan?

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Yang Berhormat Kuamut, adakah Yang Berhormat bersetuju sepertimana Yang Berhormat sebutkan tadi sebutkan tadi ada usaha daripada pihak Warisan untuk berbincang dengan ADUN Kuamut untuk menyokong kerajaan? Adakah ADUN Kuamut bersetuju perkara yang sama yang dilakukan umpamanya demi kebaikan dan kestabilan kerajaan dan juga demi kepentingan rakyat maka sokongan yang kami berikan itu juga merupakan satu usaha yang baik? Terima kasih.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Setuju dan masukkan dalam ucapan saya. Datuk Speaker, di kesempatan ini bagi pihak rakyat Kuamut dan secara peribadi, saya memohon maaf kepada Presiden UPKO yang juga ADUN Kedamaian saya mengambil kesempatan juga untuk mengucapkan terima kasih kepada UPKO kerana memberikan peluang untuk saya menjadi calon dan juga menjadi wakil rakyat tetapi itu situasi dia. Apabila Datuk Speaker saya masuk Warisan daripada UPKO seperti biasa tohmahan ada sudah dibeli, ada imbuhan, sudah berjuta-juta diberi. ADUN Senallang di mana sebagai saksi ADUN Senallang tidak ada menawarkan apa-apa pun jawatan tidak ada apa pun menawarkan duit untuk saya berpindah daripada UPKO ke Warisan, cuma kita terpanggil bersama-sama dengan kerajaan kerana apa? Kita mahu kesinambungan pembangunan yang di kawasan Kuamut itu saja. Selepas itu Datuk Speaker, saya bersama-sama dengan ADUN Warisan Yang Amat Berhormat Mantan Ketua Menteri ADUN Senallang, mentadbir kerajaan negeri dengan baik, entah ke mana tiada ribut, tiada angin ada lagi usaha ketidaktentuan politik, jatuhlah kerajaan Warisan dan juga saya terlibat sama saya pun terikut juga, kenapa? Kerana untuk kestabilan politik dan mahu kesinambungan pembangunan di kawasan DUN Kuamut. Sekali lagi tohmahan yang bertubi-tubi konon kita ini sudah jutawan, konon kita ini beribu-ribu tanah ditawarkan projek dan

sebagainya. Sekali lagi saya ingatkan kepada ADUN Senallang seperti yang ADUN Senallang nyatakan, seperti ADUN Senallang lakukan apabila saya masuk Warisan tidak menawarkan apa-apa duit, projek, harta bagi begitulah juga ketika saya meninggalkan Warisan tidak ada apa-apa sogokkan diberikan oleh sesiapa juga untuk meninggalkan Warisan.

So Datuk Speaker, dengan sedikit kronologi cerita yang saya ceritakan tadi, saya mengharapkan agar apa juga tohmahan, fitnah, yang dilemparkan bukan saja kepada saya tetapi rakan-rakan yang berniat berpindah parti sama ada sudah berpindah parti ataupun yang sedang menilik-nilik kerana merasakan bahawa kerajaan GRS ini semakin kuat dan ada hati untuk berpindah itulah hakikatnya tidak akan ada tawaran, tidak ada janji dan sebagainya. Jadi Datuk Speaker, saya percaya dan yakin hasil daripada Rang Undang-Undang ini, kalau kita luluskan sekurang-kurangnya sekarang ini imej wakil rakyat dan institusi politik itu dapat dipulihkan selama ini, sebab kenapa hasil penjelasan daripada wakil-wakil rakyat yang telah berpindah parti, rakyat di luar sana mengetahui bahawa apa yang isu apa tuduhan atau fitnah yang diumumkan selama ini yang konon-konon kami ini tiada nilai, tiada harga diri, tiada prinsip kerana ketamakan kuasa dan ketamakan harta, itu tidak betul kita mengharapkanlah rakyat di luar sana memaafkan kami dan kami terus boleh menyumbang kepada masyarakat yang kami wakili.

Datuk Speaker, cuma saya kurang jelas sebab saya ada baca ini Rang Undang-Undang Datuk Speaker, cuma kautahu la ni kita ini bukan peguam, jadi bahasa-bahasanya pun banyak kepada peguam-peguam, saya tidak berapa fasih dalam ini undang-undang. Datuk Speaker...

25/05/2023 - RAKAMAN 45 [5.20 PETANG - 5.30 PETANG] - [NURIAHTIKA] - MOHELENA - NOORZANANI

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: ... yang saya mahu tanya di sini. Minta penjelasan kerana ini saya alami.

Pada 2018, apabila apa ni 2020 apabila Dewan dibubar, oleh kerana musim itu empat kali saya lompat, tidak ada parti yang mahu terima saya. (audien ketawa) Saya jumpa sana dia bilang kaki lompat. Saya jumpa sini minta kaki lompat. Saya

jumpa sini kaki lompat. *Last-last* tiada kerusi. So, saya buat keputusan Datuk Speaker tidak mahu bertanding. Kalau bertanding pun *confirm* kena panggang sebab itu musim saya punya apa ini, badan pun banyak itu di *Facebook*, di apa ini di *Whatsapp* sudah kena panggang ini. Tukang katak ini. Katak. Banyak raja kataklah. Katak purulah. Macam-macam. Jadi saya tidak ambil keputusan untuk bertanding. Tetapi yang mendorong saya bertanding ialah seluruh pemimpin-pemimpin masyarakat di Kuamut berkampung di rumah saya di Kota Kinabalu tiga hari. (bunyi ketukan meja) Meminta saya bertanding. Saya be, saya cakap macam mana boleh bertanding? Sana sini sudah diumumkan. Barisan Nasional bertanding. Barisan Nasional sama Perikatan Nasional berkawan masa itu. Tidak dia bilang bertanding. Bertanding apa? Ada juga komponen-komponen tapi sudah dibuat persefahaman bahawa jangan ah, langgar, langgar-melanggar.

Jadi Datuk Speaker, apa pilihan kita? Berani makan ubi? Berani makan jagung? 2018 kita pilihan raya. 2020 pilihan raya lagi mana ada masa *merambat*. Cari ikan. Tanam ubi pun belum cukup lagi masak. Kalau kamu berani makan ubi, makan sawit, okey saya tanding. Dengan izin Tuan Speaker, mohon maaf. Syukur alhamdulillah kerana semangat rakyat. Saya sekali lagi, diberi peluang oleh rakyat Kuamut untuk berada di sini bukan sahaja menyampaikan aspirasi keinginan mereka, tetapi saya juga masih di sini sama-sama meluluskan nanti Rang Undang-undang Anti-Lompat ini. (bunyi ketukan meja) Tapi sekarang Datuk Speaker, saya bukan bebas lagi. Saya ada Presiden sudah. Yang Amat Berhormat ADUN Sulaman.

Tuan Speaker: Baik jangan lompat lagilah, ah.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ah, jadi saya ucap, dikesempatan ini saya juga ucap berbanyak terima kasih.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: *Buli*, sempat balik UPKO tu Datuk Speaker.

(ketawa)

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Saya ucap terima kasih kepada ADUN Sulaman yang juga Presiden dan Ketua Menteri, kerana walaupun empat kali saya melompat, masih lagi saya diterima sebagai apa ini, anggota Parti Gagasan Rakyat dan diberi

pula jawatan Naib Presiden. (bunyi ketukan meja) Cuma kerusi, Datuk Speaker, saya merayulah. Dulu saya duduk bebas di sebelah sana. Bila sudah naik Presiden duduk di belakang. (audien ketawa) Kalau ada peluanglah.

Tuan Speaker: Pemimpin jaga ...

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Tapi tidak apa. Itu, itu kuasa Speaker.

Tuan Speaker: Pemimpin jaga rakyat. Pemimpin jaga rakyat dia di depan.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Ya. Ya.

Tuan Speaker: Pemimpin jaga rakyat dia di depan. Dia di belakang jaga rakyat di depan.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Okey.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Jadi Datuk Speaker itulah kalau Datuk Speaker, dua tahun yang lalu Datuk Speaker nampak saya punya rambut macam Korea. Kuning. Jadi ramai kawan-kawan “kenapa kasi kuning rambut?” Saya bilang saya presiden sendiri. Saya bebas. Tapi saya sudah janji. Kalau saya ada presiden ada tanda-tanda rambut saya hitam ertinya saya sudah ada presiden. Jadi hari ini Datuk Speaker, kalau nampak ada hitam sikit itu menunjukkan bahawa saya ada sudah presiden, dan prinsip saya, saya memang setia kepada ketua dan dia saya akan tinggalkan orang yang, tinggalkan dia saya adalah orang yang terakhir. Ah, itu prinsip saya Datuk Speaker. Ah? Rambut tuakah ni? Ya. Jadi Datuk Speaker, ah ...

Tuan Speaker: Gulunglah.

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Maksud saya tu Datuk Speaker, saya terlupa tadi banyak kacau. Apabila saya apa ini bertanding bebas, nampak tiada parti. Tapi bertanding bebas kemudian menang. Lepas itu, masuk parti kerajaan ataupun masuk parti pembangkang.

Apakah saya kehilangan? Hak. Ataupun ter, terlucut jawatan saya sebagai Ahli Dewan Undangan Negeri. Itu yang pertama. Yang kedua, ADUN Dilantik menyatakan bahawa kita keluar parti sebagai contoh, kemudian kita terlucut sebagai ADUN dan kita boleh bertanding balik. Saya sokong. Saya sokong tu Datuk Speaker tetapi bukan niat saya mahu keluar daripada Parti Gagasan ataupun GRS. Bukan maksud saya itu. Cuma berdasarkan kepada pengalaman-pengalaman, mana tahu ada orang yang buat tindakan sebegitu.

Jadi Datuk Speaker, saya tidak mahulah berucap lebih panjang, sekurang-kurangnya peluang ini saya dapat mencitrakan pengalaman saya dalam ah, lompat-melompat ini. Mudah-mudahan ini kita diberkati semua dan saya **sok**, dan apa ini mohon menyokong. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Kuamut. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Telupid. Selepas itu Yang Berhormat Segama, ya. Sedia. Okey silakan Yang Berhormat Telupid.

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Terima kasih, Datuk Speaker. Saya juga ingin berkongsi dengan keadaan politik.

Tuan Speaker: 15 minit.

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Okey, terima kasih Speaker. Mengenai dengan senario politik sejak ah, mengikuti ah, berjinak, berjinak-jinak dengan politik. Dulu saya, melihat dengan situasi waktu masa Parti Bersatu Sabah dan sehinggalah pada hari ini. Selaku wakil rakyat yang kira masih muda dan baru menyertai di Dewan yang mulia ini, inilah sebenarnya yang ditunggu-tunggu oleh generasi kita, iaitu penyelesaian kepada ketidakstabilan politik. Jadi saya mengucapkan tahniah yang se, setinggi-tinggi tahniah kepada Yang Amat Berhormat kerana beliau adalah yang satu-satunya merealisasikan hasrat kita untuk membuat pindaan kepada Anti-Lompat ini.

Jadi, Datuk Speaker, kita sangat ah, merasa perkara ini sangat penting dan belum didesak untuk diluluskan sebagai undang-undang bagi negeri kita yang kita cintai ini. Undang-undang ini merupakan kunci untuk mengukuhkan struktur demokrasi sistem

politik kita. Memastikan kestabilan dan melindungi kehendak rakyat. Dalam beberapa tahun terakhir, kita telah menyaksikan satu *trend* yang mengkhawatirkan di mana-mana, di mana wakil-wakil yang dipilih bertukar parti politik sering kali mengabaikan mandat yang diberikan oleh pengundi. Fenomena yang malang ini merosakkan hakikat demokrasi itu sendiri, mencurigakan keyakinan yang rakyat tempatkan kepada pemimpin yang mereka pilih. Ini disebabkan pada hakikatnya pada tahun 1988, Undang-undang Anti-Lompat Parti Politik diluluskan oleh Dewan ketika Parti Bersatu Sabah berkuasa.

Walau bagaimanapun, ia diisytiharkan *ultra vires* terhadap Perlembagaan Persekutuan dan dianggap tidak sah. Parti Bersatu Sabah tetap berazam dalam menyokong cadangan Akta *Anti-Party Hopping* ini dan mendesak sokongan yang tidak berbahagi dari semua pihak termasuk parti-parti pembangkang. Kita tidak boleh mengabaikan, akibat-akibat penggantungan parti seperti ini. Ia menggugat ketenteraman kerajaan, menghalang pentadbiran yang berkesan dan mengikis kepercayaan awam kepada institusi demokrasi kita. Adalah menjadi tugas kita sebagai wakil-wakil rakyat untuk mengambil tindakan tegas dan mengambil dan mengembalikan integriti sistem politik kita. Dengan meluluskan Undang-Undang Anti-Lompat ini, kita dapat ...

25/05/2023 - RAKAMAN 46 [5.30 PETANG - 5.40 PETANG - [ABDUL WAFIY] - DARRYL - HADINIE

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Memupuk kestabilan politik di dalam negeri kita. Undang-undang ini akan berfungsi sebagai peringatan menghalang wakil-wakil yang telah dipilih daripada terlibat dalam pertukaran parti demi keuntungan peribadi, ia akan memastikan bahawa ahli politik tetap setia kepada parti dan prinsip-prinsip yang menjamin pilihan mereka dan, dan tetap setia kepada prinsip-prinsip yang menjamin pilihan mereka, menghormati kepercayaan yang diberikan oleh pengundi.

Selain itu, undang-undang ini akan mempromosikan disiplin parti, memperkuat kohesi dan persatuan dalam parti-parti politik. Ia akan mendorong suasana perdebatan yang sihat, di mana idea-idea dipertukarkan dan dasar-dasar diformulasikan berdasarkan nilai dan objektif bersama. Persatuan ini membawa pada pentadbiran yang berkesan dan sistem politik yang lebih *responsive*. Undang-

undang Anti Lompat Parti yang menegakkan mandat demokratik yang diberikan kepada kita oleh rakyat. Apabila rakyat mengundi, mereka berharap wakil-wakil yang dipilih akan tetap setia kepada parti dan prinsip-prinsipnya.

Pertukaran parti menggugat pada prinsip asas dan melemahkan suara pengundi. Dengan meluluskan undang-undang ini, kita mengesahkan komitmen kita untuk menghormati dan memelihara kehendak demokrasi rakyat. Selain itu, Undang-Undang Anti Lompat Parti meningkatkan kejelasan dan akauntabiliti dalam landskap politik kita. Ia membolehkan rakyat membuat pilihan yang berinformasi kepada pilihanraya dengan mengetahui bahawa wakil-wakil yang mereka pilih, terikat dengan etika yang mencegah mereka daripada dengan mudah bertukar parti. Ini membawa kepada kejelasan dan kepercayaan yang lebih besar mengembalikan keyakinan awam terhadap sistem politik kita.

Datuk Speaker, saya menggesa setiap Ahli Dewan yang dihormati ini untuk mempertimbangkan implikasi yang lebih luas jika meluluskan Undang-undang Anti Lompat Parti. Mari kita melampaui sempadan parti dan menyedari bahawa undang-undang ini, melayani kepentingan terbaik pengundi kita dan nilai-nilai demokratik yang kita sayangi. Dengan berbuat demikian, kita akan membuka jalan bagi sistem politik yang stabil, yang lebih stabil, bertanggungjawab dan teguh yang benar-benar mewakili aspirasi rakyat yang kita banggakan. Bersama-sama mari lah kita tunjukkan komitmen kita yang teguh terhadap demokrasi kestabilan politik dan kehendak rakyat. Mari kita luluskan undang-undang yang penting ini dengan menetapkan contoh untuk negeri-negeri lain, dan mengukuhkan dedikasi kita dalam menegakkan prinsip-prinsip demokratik yang membentuk negara kita yang sebenar.

Datuk Speaker, inilah kemuncaknya sistem demokrasi kita, yang akan terus memelihara integriti sebagai wakil rakyat dan inilah yang sebenarnya rakyat kita kehendaki supaya ada kestabilan politik. Kita lupakanlah sejarah yang lama kerana ia sangat merugikan kita. Tiada yang menang, tiada yang kalah, tiada yang salah, tiada yang benar. Mari kita ubah persepsi kita sekarang iaitu melihat ke hadapan. Kestabilan politik ini adalah satu kunci kepada kita untuk membangunkan negeri kita, rakyat kita. Politik yang tidak stabil, kita telah melihat sejarahnya. Bagaimana Negara Malaysia dalam satu penggal bertukar empat kali. Di negeri kita Sabah, bertukar tiga kali yang menjadi mangsa adalah rakyat. Siapa pun yang menang

waktu itu, ada pilihan waktu itu. Yang menjadi mangsa adalah rakyat kerana apa yang dibincang dalam Dewan, yang dirancang dalam dewan, diluluskan bajet dalam dewan.

Lepas lulus, kemudian itu bertukar kerajaan dan inilah yang membantutkan pembangunan kita di Negeri Sabah. Sejarah inilah yang patut kita padam dan kita mahu supaya kestabilan politik ini. Cukup-cukuplah kita berpolitik, kesian rakyat kita. Siapa yang menjadi jagoh pun, yang menjadi *popular* pun, kalau ketidakstabilan politik, tiada guna juga. Jangan sekarang ini ada orang menunjukkan dia punya kelebihan tetapi bila diberi peluang masa yang lalu, tidak menggunakan kesempatan itu, menggunakan peluang itu dengan lebih baik. Sekarang ini kita diberi peluang dan Rang Undang-undang inilah, pindaan inilah yang akan mengikat kita supaya kesedaran kita untuk bersama-sama memastikan kestabilan politik kita di Negeri Sabah ini, kita dapat jaga.

Dengan adanya kestabilan politik, kita mudah-mudahan dapat melaksanakan apa jua yang sudah kita rancang demi kebaikan Negeri Sabah kita dan juga rakyat yang kita dukung di kawasan kita masing-masing. Justeru itu, Datuk Speaker, saya menyokong kepada pindaan Rang Undang-undang ini. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Telupid. Sekarang saya jemput Yang Berhormat Segama.

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Bismillahirrahmanirrahim. Assalamu'alaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Tuan Speaker, *I follow seriously the line of this argument atau debate* yang ada pada petang ini. Nombor satu, tentang anti lompat. Kali kedua saya di dalam dewan menghadapi atau menyokong anti lompat yang terdapat pada hari ini. Kawan saya Yang Berhormat Ahli Yang Dilantik YB Yong Teck Lee. Kita memang daripada dahulu mengharap anti lompat ada tetapi oleh kerana bertentangan dengan Dasar Undang-undang Kerajaan Persekutuan pada waktu itu. Maka Anti Lompat Negeri Sabah tidak dapat diteruskan. *Okay, its fair now. Now* pada saya, melompat ini atau *it's a sarcastic words*, melompat. Sebaik-baiknya beralih parti.

Beralih parti ini pada saya, saya *im not implicating any anybody*, saya. Saya tidak memandang serong atau hina kepada orang yang beralih parti. Malahan saya mengucapkan ribuan terima kasih. Pujian kepada orang-orang yang beralih parti, oleh kerana hasil daripada beralih parti ini, ada yang menjadi Menteri, ada yang menjadi Ketua Menteri, ada yang jadi Pembantu Menteri, saya anggap ini baik. Adakah perkara yang baik ini, ini pula yang kita anggap tidak baik pada hari ini tetapi saya ini Tuan Speaker, walaupun saya beranggapan bahawanya beralih parti itu baik. Kalau ada lagi yang baik untuk kita luluskan peruntukan Undang-undang Anti Lompat ini saya bersedia untuk memberi undi kelulusan.

25/05/2023 - RAKAMAN 47 [5.40 PETANG - 5.50 PETANG] - [RUPIKA] - TRESA - NORMA

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]:....kelulusan kepada anti lompat. Sabah ini yang sebetulnya satu negeri atau wilayah sekarang di Malaysia ini yang lebih terdahulu daripada negeri lain *or Malaysia is a home* yang mempunyai hakikat bahawanya anti lompat ini perlu diadakan. So, bermakna *we are advance in the way of thinking about* anti lompat ni.

Tuan Speaker, saya tidak ragu-ragu menyokong ini anti lompat ini kerana saya menganggap ini lebih baik daripada yang sudah beralih parti, beralih parti itu baik, oleh kerana kenapa dia baik? Pada hari ini saya...*I'm not implicating anybody* tapi kita di dalam kerajaan pada hari ini pun, iaitu daripada hasil beralih parti dan menjadi kerajaan. Memimpin sebuah negeri dikatakan wilayah sekarang dan balik juga kepada rakyat untuk rakyat. Bermakna maksud perkataan saya ini kita ini tidak bolehlah dituduh kalaulah kita beralih parti, kita ini mengkhianati rakyat, tidak kerana apabila kita beralih parti kita memegang kuasa, kita menjadi kerajaan, kita balik kepada rakyat.

Jadi kita ini tidaklah boleh *to be branded as* pengkhianat, saya hanya berpendapat seperti Yang Berhormat yang dilantik, Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee, kalau boleh Perkara 6 (7) perlu di bincang balik, diperhalusi kalau mahu dibawa balik pergi dewan, bawa balik, kalau tidak, tidak perlu. *That's the only article to me* yang menampakkan bahawanya kita ini di Sabah ini, *real* demokrasi, *democratic country*. Tidak kita main pungut orang satu dua orang *just because he is*

a YB, then he will be the Chief Minister, that's not the case. Saya menyokong penuh, balik-balik saya cakap menyokong penuh saya anti lompat ini, tetapi saya mohon perkara 6 (7) di bincang balik, diperhalusi kalau perlu dibawa balik ke dewan insya-Allah kita bawa kita runding, kalau tidak perlu, tidak perlu.

Saya dalam hal ini Tuan Speaker, tidak mahu saya mahu panjang lebar lagi untuk ini apa ini mahu *debate* ini, kalau boleh sekarang kita bagus undilah ini kasih lulus ini yang *anu* ini anti lompat ini (bunyi tepuk meja) yang lain itu saya mohon persetujuan 6 (7) runding balik, sebaik-baiknya untuk kita semua. Saya menyokong penuh, tidaklah bermakna saya menyokong anti lompat dan minta Perkara 6 (7) itu memberi undi setengah, undi setengah Tuan Speaker menyokong itu anti lompat tapi itu yang satu itu kita kaji semula (suara ketawa). *Now, I'm seriously here* menyokong..

Tuan Speaker: Itu undi rosak.

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: *It's okey* tuan (ketawa) so itu saja Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Yang Berhormat ini bukan main bola 1-0 menang, 1 sama *draw*

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: (Ketawa) Ini sejuk-sejuk begini, mahu ketawa-ketawa sikit baru panas *bah* ini Tuan Speaker. *Sorry about that* Speaker, *I'm just a*

Tuan Speaker: *Carry on, carry on*

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Ya, so dengan itu saya menyokong anti lompat ini, kalau boleh adakan itu undi sekarang jangan lama-lama lagi (suara ketawa) buat apa kita mahu *debate-debate* panjang sampai jauh malam.

Tuan Speaker: Mahu pulangkah, mahu pulang?

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Perkara yang ya..

Tuan Speaker: Mahu pulang sudah?

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Tidak, kalau sejuak ini balik-balik pi kencing bah ini Tuan Speaker (suara ketawa). Terima kasih Tuan Speaker, *thank you*.

Tuan Speaker: Okay, terima kasih Yang Berhormat Segama. Itulah saja senarai nama yang telah dikemukakan kepada saya untuk berucap pada RUU Pindaan Perlembagaan ini. Maka dengan itu saya minta Yang Berhormat, Yang Amat Berhormat Ketua Menteri untuk menjawab. Silakan.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Terima kasih Datuk Speaker, pertama saya ingin mengucapkan berbanyak-banyak terima kasih kepada semua Ahli-ahli yang telah mengambil bahagian, membahas Rang Undang-Undang Pindaan Perlembagaan pada hari ini. Semuanya cukup hebat, hebat betul-betul. Saya akan ambil maklum kepada semua saranan dan cadangan Ahli-ahli Yang Berhormat yang turut membahas Pindaan Perlembagaan ini, tetapi sebelum saya memberi ulasan lanjut, saya ingin memperbetulkan kenyataan Ahli daripada Senallang yang menyatakan saya tidak ada sentuh dalam ucapan saya Perkara 6 Fasal 7 ini.

Saya ada sentuh Tuan Speaker, saya ulang balik Fasal 2 bertujuan memotong Fasal 7 Perkara 6, memandangkan Fasal 7 tersebut tidak lagi selaras dengan kehendak di bawah Fasal 3 Perkara 6, berikutan situasi politik semasa. Maknanya saya ada sentuh di sini tetapi ADUN Senallang cakap saya tidak ada sentuh. Itu kita kena perbetulkan. Jadi Tuan Speaker, kenapa Perkara 6 Fasal 7 ini dicadangkan untuk dipotong kerana tidak lagi selaras dengan kehendak Fasal 3 berikutan situasi politik semasa.

Untuk makluman, dewan yang mulia ini Fasal 7 ini dimasukkan ke dalam Perlembagaan Negeri Sabah pada tahun 1990 rentetan daripada kejadian yang berlaku pada 22 April 1985 agar kejadian seumpamanya dapat dielakkan. Walau bagaimanapun, keadaan politik semasa pada masa ini sama ada di peringkat persekutuan mahupun di peringkat negeri keadaannya kerajaan hanya boleh

dibentuk apabila parti-parti mencapai kesepakatan untuk membentuk suatu gabungan. Saya ingin jelaskan ini, oleh itu Perkara 6 Fasal 7 ini tidak lagi relevan.

**25/05/2023 - RAKAMAN 48 [5.50 PETANG - 6.00 PETANG - [JOHARI] -
RAMENAH - NOORZANANI**

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: ...Malah menimbulkan kekeliruan dan perbahasan dalam kalangan Ahli-ahli Yang Berhormat dan juga rakyat. Kehendak Fasal 3 yang memperuntukkan bahawa Yang Dipertua Negeri hendaklah melantik seseorang Ketua Menteri dari kalangan Ahli Dewan Undangan Negeri yang pada hematnya mungkin mendapat kepercayaan majoriti Ahli Dewan Undangan sudah memadai bagi pelantikan seseorang Ketua Menteri, saya bagi...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Saya.. [suara bertindih]

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Contoh sekejap Datuk, ya. Saya bagi contoh misalannya, misalannya perkara 6(7) hanya terpakai dalam suasana atau situasi seperti berikut. Ini contoh, parti A daripada 73 sebagai contoh memenangi 40 kerusi daripada jumlah keseluruhan 73 yang ada di Sabah. Ketua parti A memenuhi perkara 6(7) untuk dilantik sebagai Ketua Menteri. Itu satu situasi yang berlaku ianya boleh terpakai tetapi perkara 6(7) tidak terpakai atau tidak sesuai dalam situasi berikut. Contoh, parti A memenangi 26 kerusi, parti B memenangi 29 kerusi, parti C memenangi 15 kerusi dan parti D memenangi tiga kerusi masing-masing daripada keseluruhan 73 kerusi. Dalam situasi ini tidak ada mana-mana parti yang memenangi kerusi majoriti untuk membentuk kerajaan dan kerajaan menjadi kerajaan tergantung *hung government* seperti yang berlaku di negeri ini sejak tahun 2018.

Seperti mana Dewan Yang Mulia ini sedia maklum kerajaan yang dibentuk sejak tahun 2018 adalah melalui kerajaan gabungan dan jika merujuk kepada perkara 6(7) tidak ada ketua parti yang memenuhi kehendak perkara 6(7) berkenaan. Oleh yang demikian, perkara 6(7) ini hendaklah dipotong bagi memastikan pelantikan Ketua Menteri tidak melanggar peruntukan perkara 6(7) perlembagaan negeri yang ada

sekarang dan ini juga untuk membolehkan dan menyenangkan Tuan Yang Terutama Yang Dipertua Negeri kerana perlembagaan sekarang kalau kita ikut perkara 6(7) disebut bahawa parti yang mendapat majoriti walaupun ketua parti...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Ketua Parti..

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Mendapat majoriti walaupun tidak sampai 50% bilangannya dan ini menimbulkan kekeliruan. Jadi kita permudahkan Tuan Yang Terutama untuk membuat keputusan mengikut hemat dan budi bicara beliau siapa yang mendapat majoriti sekongon daripada Ahli Dewan. Ya sila.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Terima kasih Yang Berhormat ruang yang diberikan yang telah menjelaskan oleh kerana Artikel 3, sudah ada maka Artikel 6(7) tidak perlu kalau dibaca secara teliti Yang Amat Berhormat Artikel 3, ini yang mana Yang Di-pertuan Negeri *shall appoint a chief minister, member of Legislative Assembly who is in his command likely to command the confidence in his judgement not all of the majority of the members of the assembly* itu. Mana YB yang mempunyai *confidence majority* yang ada, artikel tetapi disempurnakan, dilengkapi dengan Artikel 7 yang menyebutkan 6(7) *for the purpose of* Klausula 3 *of this article where a political party has own the majority* maknanya parti yang telah bertanding bukan parti yang tidak boleh bertanding macam Gagasan tidak pernah bertanding, macam GRS tidak pernah bertanding, GRS hanya diwujudkan pada tahun 2022.

Jadi mana mungkin kalau dari segi perundangan ini sebuah parti beralih dari Bersatu lepas itu masuk GRS lepas itu masuk Gagasan satu landasan yang tidak pernah bertanding di dalam pilihan raya boleh memerintah negeri *this is the tafsiran for the purpose of Clause Three. The late Stephen Foo I sit down with him, he was my advisor, legal advisor* saya tanya *why do you want to put this is to the complete* supaya *guidance* panduan kepada TYT jangan TYT salah guna kuasa kejadian yang berlaku masa PBS sampai kasihan orang di pagar itu menangis, di pagar sudah ditutup. Tapi lepas itu dilantik Tun Mustapha tapi Tun Mustapha untuk membentuk kerajaan lantik, lantikan mana mungkin orang yang tidak cukup majoriti boleh lantik untuk mencukupkan dia sebagai Ketua Menteri.

Dengan itu kalau kita lihat *but the essential part article* menyatakan *a political party who contested in the election who won* maknanya *who won* dia *contest how can it be?* So, ini sebenarnya untuk melengkapkan Yang Amat Berhormat sebenarnya ini untuk masa depan negeri Sabah kita tidak mahu kekeliruannya apa nama keadaan ini sehingga boleh menjejaskan persoalan-persoalan ketidakstabilan akan timbul ketidakstabilan kalau sekiranya perundangan seumpama ini 6(7) sesiapa saja *good friend of the TYT who ever is the* apa ini TYT besok-besok boleh *team* bahaya ini. Terima kasih banyak.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Terima kasih pandangan daripada ahli daripada Sinallang. Itu pandangan beliau. Tetapi, pandangan kita di pihak kerajaan ini juga mempunyai satu pandangan yang agak berbeza tujuan pindaan perlembagaan ini ialah untuk memberi ruang kepada TYT untuk memikirkan kalau parti-parti utama itu tidak melimpasi bilangan 50% kedudukannya dalam DUN maka sekarang ini dia terdiri daripada gabungan-gabungan ataupun *support* daripada wakil-wakil rakyat itu pada pandangan TYT. Begitu. Saya tidak mahu mengungkit perkara ini tetapi itu yang berlaku apabila keadaan baru-baru ini kerana Warisan dia tidak melimpasi 50% daripada 73 tetapi ada usaha menasihati TYT pada waktu itu untuk melantik ketua parti daripada Warisan kerana dia mempunyai bilangan kerusi yang banyak dalam DUN sedangkan walaupun waktu itu Gabungan GRS ini tidak secara *official* tetapi sudah disebut bahawa kerjasama di antara siaorang itu begitu dan kerana itulah TYT walaupun diberi pandangan dan nasihat pada waktu itu sedemikian tetapi masih memilih kita yang bukan secara *official* ini tetapi mendapat sokongan majoriti Ahli-ahli Dewan.

Ini dia punya semangat pindaan perlembagaan ini bukan tujuan menghakis apa nama dia itu kuasa TYT ataupun saya ingat TYT sesiapa pun dilantik mempunyai apa namanya itu kebijaksanaan mengikut Undang-undang Perlembagaan Negeri...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Datuk Speaker sebenarnya saya tidak pernah mempersoalkan bila Yang Amat Berhormat menjadi Ketua Menteri di bawah Bersatu saya anggap diri saya sebagai pembangkang, saya terima dengan baik, kerana Bersatu bertanding parti itu dalam pilihan raya tapi bila keluar daripada Bersatu lepas itu GRS ditubuhkan 22 di situlah

timbul dari segi perundangan tafsiran ini. Parti yang bertanding dia ketua dia, lagi pula daripada GRS tubuh satu parti, iaitu Gagasan ini yang perundangan bukan pandangan saya *the clear in the interpretation* dalam perundangan ini menepati yang menang dalam pilihan raya maknanya mana parti yang telah bertanding dalam pilihan raya *how can we appoint president party* yang tidak pernah bertanding parti dia.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB berikan sedikit peluang. Terima kasih YB dan Datuk Speaker.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Erm.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Minta penjelasan Yang Amat Berhormat...

25/05/2023 - RAKAMAN 49 [6.00 PETANG – 6.10 PETANG] - [ZURINA] - NADIA-HADINIE

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Minta Penjelasan.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Seperti yang kita soalkan tadi ucapkan tadi, 6(7) ini masih boleh digunakan sebab dia adalah *guide* kepada Artikel 3. *Sorry, 6(3).* Kenapakah kita taidak boleh tarik pindaan ini, tubuhkan satu jawatankuasa juga seperti ucapan saya dan kita perhalusi dengan dengan baik. *There is nothing broken here.* Kita *continue* dengan ini *there's no implication* dengan kedudukan Ketua Menteri *at the moment.* Terima kasih.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Kalau, saya ingat ini kita boleh kita teruskan. Kalau ada sokongan daripada pihak Warisan, kita luluskan *and then* kita boleh kaji balik peruntukan ini.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Tapi undang-undang ini mesti dikekalkan dulu YB, mesti dikekalkan dan kita perhalusikan supaya kita boleh pindaan.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Saya ingat kita teruskan untuk meluluskan undang-undang ini. Kita sudah bawa.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Penjelasan Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Ya, silakan Datuk Yong.

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Untuk makluman Ahli Dewan, Artikel 6(3), mengikut hemat TYT, Tuan yang Terutama *the Article 6(7)*, mengikut majoriti, hanya digunakan sekali selepas pilihan raya dewan negeri. Itu saja. Lepas kerajaan dibentuk, Artikel 6(3), 6(7) tidak pakai. Jadi soal daripada Perikatan Nasional, Bersatu ke GRS, tidak timbul. Ini yang jelas.

Tuan Speaker: Teruskan Yang Berhormat.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Ya Datuk Speaker, saya teruskan. Saya ingat saya sudah memberi pandangan saya mengenai Perkara 6(7) ini. Jadi saya beralih kepada satu lagi isu yang ditimbulkan iaitu sama ada apa nama dia tu, Ahli-ahli Dewan Undangan Negeri Yang Dilantik, terlibat dalam undang-undang anti-lompat ini.

Saya ingin menyatakan disini bahawa Ahli-ahli ataupun ADUN Yang Dilantik tidak terlibat dengan pindaan ini kerana mereka bukan dipilih dalam pilihan raya. Mereka tidak mempunyai kawasan. Jadi tujuan anti-lompat ini ialah untuk ahli-ahli yang dipilih oleh rakyat di kawasan masing-masing tetapi soal ADUN Dilantik diorang tidak terlibat di dalam undang-undang ini.

Tuan Speaker: Adakah dia boleh melompat?

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Jadi...

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB, YB, minta penjelasan sedikit YB. Minta maaf.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Sekejap ar, saya baca dulu sikit ini. Perkara 17(a), hanya mengawal selia anggota parti politik yang dipilih, *elected*, menjadi Ahli Dewan Undangan Negeri

Tuan Speaker: Moyog duduk.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: ...tetapi tidak merangkumi Ahli Dilantik, *nominated members*. Memandangkan hasrat Perkara 17(a) adalah bagi menetapkan keadaan-keadaan yang boleh menyebabkan sesuatu kerusi seseorang ADUN menjadi kosong dan sebaliknya. Jadi bagi apa nama itu Ahli-ahli Yang Dilantik, mereka tidak terlibat dalam anti-lompat ini. Jadi diaorang ada anu lah.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Yang Amat Berhormat, kalau kita lihat Perlembagaan, saya balik kepada Perlembagaan ya. Kalau di Parlimen saya faham, kalau ada Perlembagaan ataupun ada pindaan undang-undang yang ada, Senator tidak terlibat dalam keputusan ini. Itu amalan Parlimen ya. Undang-undang Federal Constitution tapi State Constitution ini cukup jelas. Artikel 43(2) *subject to Clause 3*.

“A bill for making amendment to this Constitution shall not be pass by the Legislative Assembly unless it has been supported on the 2, 3rd reading by the votes of not less than 2, 3rd of the total number, of the total number members.”

Maknanya jumlah keseluruhan ahli di Dewan termasuk lantikan. Pasal dia ahli. Dia tidak ada *stipulate*. *There's not stipulation*. Ini tidak termasuk lantikan. *If you read carely* Artikel 4(3) ini. Ini zaman British lagi ni ya. Jadi ini yang jelas dia itu termasuk.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Datuk Speaker, ini sekali lagi ADUN daripada Senallang, saya mahu jelaskan. Ahli-ahli Dewan Undangan Negeri Yang Dilantik mereka terlibat dalam meluluskan rang undang-undang ini tetapi maksud saya, mereka tidak terlibat dalam anti-lompat ini kerana mereka tidak ada kawasan yang hanya ada kerusi ini yang mengkhianati apa yang disebut melanggar apa nama dia tu aspirasi pengundi di kawasan masing-masing. Tetapi mereka terlibat untuk membuat keputusan dalam pindaan Perlembagaan ini sebagai Ahli Dewan Undangan Negeri.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Terima kasih. Pada jawatankuasa menggubalkan larangan anti tukar parti di Persekutuan, kita telah bincang dengan

teliti. Dewan Negara dan Dewan Rakyat berbeza. Soalnya digubal untuk Dewan Rakyat. Sebab Dewan Negara ini mereka dilantik. *Now in our case* seperti Ketua Menteri, YB Ketua Menteri telah menjelaskan, *they can vote*. Mereka boleh mengundi dalam keadaan ini. Mereka juga ada *privilage* yang sama. *Nominated YB* ini hak yang sama, gaji elaun yang sama, pencen yang sama. *They make up the number as well*. So, kalau undang-undang yang mereka gubal tiada *effect* kepada mereka, *then I believe* mereka patut tidak dapat mengundi dalam proses ini. *That should be the case*. Baru undang-undang dihormati. Terima kasih.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tapi untuk makluman ahli daripada Moyog, mereka adalah ahli-ahli di dalam Dewan ini. Mereka terlibat untuk membuatkan keputusan.

(Suara bertindih di antara YB Sulaman dan YB Moyog)

Tetapi yang kita sebut anti-lompat ini adalah bagi mereka yang ada kerusi yang boleh dia lompat ada kosong. Kalau Ahli Dewan Undangan yang, yang Dilantik ini diorang tiada kerusi. Apa yang kita kasih kosong sama diorang? Paling-paling kita minta diorang letak jawatanlah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: YB Datuk, satu ideanya kenapa anti-lompat ini digubal adalah untuk menghalang ketidakstabilan dan kalau enam ini satu, tiga ataupun empat daripada ini enam ini keluar dan tidak hilang kerusi kerana mereka merangkumi penubuhan kerajaan, akan jadi masalah dengan stabiliti kerajaan juga. Kalau mereka tidak hilang kerusi. Terima kasih.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Terima kasihlah Datuk Speaker. Kalau kita, saya ingat semua tadi sudah berbahas kita pun faham. Jadi saya ambil perhatian apa yang dicadangkan ini. Kita ada ruang lagi yang lain tetapi kerajaan sudah memutuskan untuk *table* pindaan Perlembagaan ini pada hari ini dan kita kena apa nama ini teruskan.

Kalaulah satu hari bahawa pindaan ini tidak berapa baik sebagai contoh Perkara 6(7) itu, kita boleh buat satu jawatankuasa khas seperti mana yang dicadang oleh Datuk Yong dan boleh kita bawa kepada mesyuarat Dewan Undangan Negeri di masa

akan datang. Saya tiada masalah tetapi hari ini kita kena bawa kerana inilah yang difikirkan oleh kerajaan yang sesuai dalam keadaan politik semasa hari ini. Di peringkat *federal* pun tidak ada yang satu parti yang melimpasi separuh bilangan kerusi Parlimen. Semua pun memerlukan gabungan dan sebagainya. Jadi ini dia punya, dia punya niat untuk kita table ini bukan mengurangkan kuasa ataupun meruntuhkan apa nama dia itu mengubah dengan sewenang-wenangnya Perlembagaan Negeri. Tidak ada niat begitu.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Yang Amat Berhormat, bila mempersoalkan tentang lantikan dan berbagai-bagai ni saya ingat kita perlu seperti yang saya nyatakan langkah daripada hari Isnin sampai Khamis. Dewan ini cukup mesra keadaan dia. *As I been look at it.* Dari segi keadaan bagaimana menyatukan umatnya...

25/05/2023- RAKAMAN 50 [6.10 PETANG – 6.20 PETANG] - [JULIAN] - AZZYATUL - NORMA

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Yang, yang Artikel 6 (7) ini, ini yang saya katakan tadi daripada awal. Saya sudah suarakan, saya bersuara sebelum ini pun. *Please bring* Akta Anti Lompat di Sabah, pasal negeri-negeri lain sudah pun melakukannya. Jadi, saya ingat perkara ini kalau boleh dari segi 6 (7) ini nak akan supaya tunggu dulu, batalkan dulu, mansuhkan dia dulu. Perlu apa kita mansuhkan kalau kita tahu tadi, Yang Amat Berhormat kita sepakat, jangan bimbang sangat, ya.

Dari, kita sepakat dari segi, kalau contohnya kita dapati perlu ada jawatankuasa tapi kekalkan Akta 6 (7) ini, dan kita halusi bagaimana untuk mempas, memperkasakannya. *Next* sidangkah, esok, lusa, *next month can have the* sidang, *we don't mind.* Lantik orang yang macam Yang Berhormat Moyog pun banyak pengalaman, dalam *select committee* di peringkat nasional dan boleh menghalusi keadaan perlembagaan, untuk memastikan, tetapi nak mansuhkan ini, kerana ini sudah pun kita katakan yang, Yang Amat Berhormat, ya, nak katakan *this is not the moment*lah kalau boleh, ya. Terima kasih banyak.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Terima kasih Datuk Speaker, saya, pandangan daripada Senallang. Jadi, saya itu saja yang saya boleh ulas dalam ini, saya serahkan kepada Ahli-ahli dewan untuk menentukan Akta Perlembagaan ini. Terima kasih, Datuk Speaker.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Boleh minta penjelasan YB, pengundian ini (menyampuk: Gulung dan undi) pengundian ini macam mana, adakah kita mengundi klausa *by* klausa ataupun satu *one lump* pengundian?

Tuan Speaker: *One lump.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: So, kami *reject* 6 (7), minta penjelasan Datuk Speaker. Kalau saya tolak 6 (7) tapi sokong Pindaan larangan Anti Parti macam mana?

Tuan Speaker: *Extendlah. Extendlah jadi dia.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *That's not fair, not fair to the people,* Datuk Speaker. *Because* anti lompat kita sokong, 6 (7) kita patut kekalkan.

Tuan Speaker: (Suara tidak jelas) *but they did. This is not fair if majority* sokong the 6 (7) punya *amendment*.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Then let's go on* belah bagi.

(Kedengaran suara tapi tidak jelas)

Tuan Speaker: *Lump.*

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Speaker. Datuk Speaker, amalan biasa kalau di parlimen. Kalau sekiranya ada akta yang dikemukakan, contohnya 6 (7), 17A, 17B, kalau sekiranya ada peraturan untuk belah bagi, dalam *Standing Order* ada belah bagi ya, yang dibolehkan sehingga 57 kalau tidak silap saya. Yang penting klausa itu terpaksa disebut, siapa setuju bab ini, siapa setuju bab ini. *It's not the total kind of thing.* Terima kasih banyak.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali yang kedua sekarang. Menurut Artikel 43(2) Perlembagaan Negeri Sabah, suatu Rang Undang-Undang bagi membuat pindaan kepada perlembagaan ini tidaklah boleh diluluskan oleh Dewan Undangan. Melainkan jika Rang Undang-Undang itu telah disokong, pada bacaan kali kedua dengan undi tidak kurang daripada 2/3 jumlah bilangan ahlinya. Oleh yang demikian, satu belah bahagian di bawah Peraturan-Peraturan Tetap 56 dan 57 perlu diadakan. Saya meminta salah seorang ahli, supaya mengemukakan permintaan belah bahagian.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Datuk.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffery G. Datuk Kitingan]: Saya turut menyokong.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Datuk Speaker.

Tuan Speaker: Ada mencadang? Siapa mencadang belah bahagian?

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Tuan Speaker. Saya cadang. Saya cadang belah bahagian.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Saya.

Tuan Speaker: Dia belah bahagian mengikut klausa.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Baik, terima kasih.

Tuan Speaker: Tetapi, tetapi masih mengikut majoriti yang klausa setiap klausa.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Two thirds*. Tapi, *two third* kan.

Tuan Speaker: Ya, *two third*, ya.

[Ahli Dewan menepuk meja]

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Of the house, member, member of the house.*

Tuan Speaker: Dia *by* klausa tapi *each* klausa *must be won by two third*lah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *The house.* Minta penjelasan Datuk Speaker, terima kasih. *Of the house* erti itu 79.

Tuan Speaker: Yes.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: 2/3 daripada 79. Terima kasih.

Tuan Speaker: Siapa ada mencadang yang, *anu*.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Tuan Speaker, saya cadang belah bahagian. Terima kasih.

Tuan Speaker: Terima kasih, Yang Berhormat Sindumin. Setiausaha sila bunyikan loceng selama dua minit.

(loceng dibunyikan)

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, proses belah bahagian akan dimulakan sekarang. Oleh itu, sila nyatakan bersetuju, tidak bersetuju atau berkecuali apabila membuat undian. Nama-nama ahli yang mengundi akan dicatat dalam undi-undi dan perjalanan-perjalanan acara mesyuarat. Setiausaha, sila jalankan pengundian.

Timbalan Setiausaha: Undi belah bahagian. Bacaan kedua. YB Tuan Mohammad Mohamarin.

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Harun bin Durabi.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Ini klausa apa?

Tuan Speaker: Klausa 6 (7).

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: oh, ini 6(7).
Okay.

Tuan Speaker: Ahli Yang Berhormat, pengundian kali ini adalah untuk bacaan yang ketiga. Pada bacaan ketiga, kita akan membuat pengundian mengikut klausa. Ini hanya untuk melepasi bacaan ketiga. *Okay.* Belah bagi jugalah. Setuju semua? Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalah sekarang ialah bahawa dewan ini hendaklah, *kejap* ya. Masalah di hadapan dewan ialah bahawa Rang Undang-Undang itu telah dibacakan bagi kali kedua, dan telah dipersetujui dengan sebulat suara

25/05/2023 - RAKAMAN 51 [6.20 PETANG - 6.30 PETANG - [GRACIA] - SITI JUBAIDAH - NOORZANANI

Tuan Speaker: Ya? Setuju? Sebulat suara?

Ahli-ahli Dewan: Setuju.

Tuan Speaker: Maka saya isytiharkan bahawa keputusan belah bahagian yang dijalankan melebihi 2/3 undi daripada jumlah bilangan Ahli-ahli Dewan.

Setiausaha Dewan: Rang Undang-undang Perlembagaan Negeri Sabah Pindaan 2023.

Tuan Speaker: Yang Berhormat Ketua Menteri peringkat jawatankuasa bila?

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Hari ini, Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Sila cadang.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tuan Speaker, saya mohon mencadang bahawa Dewan ini hendaklah dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbang Rang Undang-undang itu.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalah sekarang ialah bahawa Dewan ini hendaklah segera dengan segera dijadikan sebuah jawatankuasa bagi menimbang Rang Undang-undang itu. Ahli-ahli yang bersetuju, katakan bersetuju. Yang tidak bersetuju katakan tidak. Lebih suara yang bersetuju. Usul dipersetujukan.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Yang YB Speaker, belah bahagi sekarang.

Tuan Speaker: Ya, belah bahagi. Saya minta satu Ahli untuk mencadang undian secara belah bahagi.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Datuk Speaker, mengikut Peraturan 5(7), saya dengan ini mencadangkan supaya kita belah bahagi mengikut klausa-klausa yang ada dalam Pindaan Perlembagaan ini.

Tuan Speaker: Setiausaha, sila bunyikan loceng.

(bunyi loceng)

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah Fasal 1, 3, 4 dan 5 dijadikan sebagai Rang Undang-undang itu dan Fasal 2, diundi mengikut belah bahagian. Ahli-ahli yang bersetuju katakan bersetuju. Yang tidak bersetuju katakan tidak.

Ahli-ahli Dewan: Setuju.

Tuan Speaker: Lebih suara yang bersetuju. Usul dipersetujukan belah bahagian untuk Fasal 2.

Timbalan Setiausaha: Undi belah bahagian. Yang Berhormat Tuan Mohammad...

Tuan Speaker: Undi. Sebentar, Undi belah bahagian untuk Fasal 2.

Timbalan Setiausaha: Undi belah bahagian untuk Fasal Dua. Yang Berhormat Tuan Mohammad Mohamarin?

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Harun bin Durabi?

Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Harun bin Durabi]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Dato' Sri Ruddy bin Awah?

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Dato' Sri Dr. Ruddy bin Awah]: Setuju

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Chong Chen Bin?

Tuan Chong Chen Bin [Tanjong Kapor]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Julita Mojungki?

Pembantu Menteri Kewangan [Datuk Julita Mojungki]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Wetrom bin Bahanda?

Tuan Speaker: Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Hendrus Anding?

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Fairuz bin Renddan?

Pembantu Menteri Belia dan Sukan [Datuk Fairuz bin Renddan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Mohammad Arsad bin Bistari?

Datuk Mohd Arsad bin Bistari [Tempasuk]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Dr. Mohammad Salleh bin Tun Said?

Datuk Seri Panglima Dr. Mohd. Salleh Tun Said [Usukan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Ewon Benedick?

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Setelah mendengar penjelasan Berhormat Yang Amat Berhormat Datuk Seri dalam penggulungan beliau, saya setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Amat Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor?

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jasnih bin Daya?

Datuk Jasnih bin Daya [Pantai Dalit]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jahid Jahim?

Menteri Pembangunan Luar Bandar [Datuk Jahid bin Jahim @Nordin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Joniston Bangkuai?

Pembantu Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar [Datuk Joniston bin Lumai @Bangkuai]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Yakubah Khan?

Datuk Haji Yakubah Khan [Karambunai]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Azhar bin Datuk Haji Matusin?

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Peto Galim?

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Peto Galim]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Tan Lee Fatt?

Pembantu Menteri Kewangan [Tuan Tan Lee Fatt]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Liew Chin Jin @ Christina Liew?

Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar [Datuk Liew Chin Jin @Christina Liew]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Phoong Jin Zhe?

Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan [Tuan Phoong Jin Zhe]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Wong Hong Jun. Yang Berhormat Datuk Wong Hong Jun?

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Ini Fasal 2, 6.7 bah, kan?

Tuan Speaker: Ah?

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: 6.7 lah, kan? Untuk buat penjelasan. Oh, tak setuju. Terima kasih.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Awang Ahmad Sah bin Datuk Haji Sahari?

Datuk Awang Ahmad Sah bin Datuk Haji Sahari [Petagas]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya?

Timbalan Ketua Menteri III / Menteri Kerja Raya [Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Puan Jannie Lasimbang?

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Ignatius Dorell Leiking?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Tolak Pindaan 6(7), tidak setuju.

Tuan Speaker: Apa dia?

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Dengan Undang-undang 6(17) 5 (sebutan kurang jelas)

Tuan Speaker: Yalah. Fasal 2 lah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Fasal 2, Perkara 6.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Juil bin Nuatim?

Datuk Juil bin Nuatim [Limbahau]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Ghulamhaidar@Yusof bin Khan Bahadar?

Datuk Haji Ghulamhaidar @Yusof bin Khan Bahadar [Kawang]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Mohammad Tamin@Tamin bin Zainal?

Tuan Mohd. Tamin @Tamin bin Zainal [Pantai Manis]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Dr. Daud bin Yusof?

Tuan Dr. Daud bin Yusof [Bongawan]: Tidak.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd Arif?

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Isnin bin Haji Aliasnih@Liasnih?

Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Isnin bin Haji Aliasnih @Liasnih]: *Confirm* setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Limus bin Jury?

Pembantu Menteri Kerja Raya [Datuk Limus bin Jury]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Ruslan bin Muharam?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Ruslan bin Muharam]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Dr. Yusof bin Yacob?

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Setuju.

25/05/2023 - RAKAMAN 52 [6.30 PETANG - 6.40 PETANG] - [NUR NATASHA] - THEODORA - HADINIE

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam?

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Masidi bin Manjun?

Menteri Kewangan [Datuk Seri Panglima Haji Masidi bin Manjun]: Setuju, Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Abidin bin Madingkir?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Abidin bin Madingkir]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Kitingan?

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Robert Tawib @ Nordin?

Pembantu Menteri Kerja Raya [Datuk Robert Tawik @Nordin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Anwar Ayuub @ Annuar Ayub?

Datuk Anwar Ayuub @Annuar Ayub [Liawan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Peter Anthony?
(Tidak hadir)

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Rubin bin Balang?

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Flovia Ng?

Pembantu Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat [Datuk Flovia Ng]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Ellron bin Angin?

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin?

Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin [Nabawan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Jonnybone J. Kurum?

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk James bin Ratib?

Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat [Datuk James bin Ratib]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Samad bin Jambri @ Jamri?

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Arunarnsin bin Taib?

Tuan Speaker: Gum-Gum, *mic* tolong pasang *mic*.

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Mokrani Inkat?

Tuan Mokran Inkat [Sungai Manila]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Mohamad Hamsani bin Awang Supain?

Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Mohamad Hamsan bin Awang Supain]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Alias bin Sani?

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Hiew Vun Zin?

Tuan Hiew Vun Zin [Karamunting]: Setuju

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Calvin Chong Ket Kiun?

Tuan Calvin Chong Ket Kiun [Elopura]: Saya tidak setuju, Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Poon Ming Fung @ Frankie?

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]: Saya *agree*. Ya, *agree*.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Masiung Banah?

Datuk Masiung Banah [Kuamut]: Setuju Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Moktar bin Radin?

Tuan Speaker: Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jafry bin Ariffin?

Datuk Jafry bin Ariffin [Sukau]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Apa dia?

Datuk Jafry bin Ariffin [Sukau]: Setuju, setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Assaffal bin P. Alian?

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Mohammadin bin Ketapi?

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Dumi bin Pg. Masdal?

Tuan Dumi bin Pg. Masdal [Silam]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Puan Norazlinah binti Arif?

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong?

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Mohd Shafie bin Haji Apdal?

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Haji Jamil bin Datuk Hamzah?

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Hamild @ Hamid bin Awang?

Datuk Hamild @Hamid bin Awang [Balung]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Saya setuju.

Tuan Speaker: Susah juga mahu cakap.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Saya mahu tu saya punya muka di sana.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Justin Wong Yung Bin?

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Saya tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Puan Rina binti Haji Jainal?

Puan Rina binti Haji Jainal [Kukusan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Andi Muhammad Suryady bin Bandy?

Pembantu Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan [Datuk Andi Muhammad Suryady bin Bandy]: Setuju. Ah.. setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Sarifuddin bin Hata?

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Tidak setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Hassan A. Gani Pg. Amir?

Datuk Hassan A Gani Pg Amir [Sebatik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Raimie Unggi?

Datuk Raimie bin Unggi [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Amisah binti Yassin?

Datuk Amisah binti Yassin [ADUN Dilantik]: Setuju Datuk Speaker

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jaffari Waliam?

Datuk Jaffari bin Waliam [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Suhaimi bin Nasir?

Tuan Speaker : Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Dr. Aliakbar bin Gunsalam?

Tuan Dr. Aliakbar bin Gunsalam [ADUN Dilantik]: Setuju.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, setelah diundi melalui belah bahagian untuk Fasal (2) untuk dijadikan sebagai Rang Undang-Undang itu. Pengundian telah dijalankan dan keputusannya ialah tidak hadir 4, berkecuali 0, tidak bersetuju 14, bersetuju 61. Maka Fasal (2), telah di persetujui dengan undi majoriti yang melebihi dua pertiga. Rang Undang-Undang itu hendaklah dilaporkan balik ke Dewan. Yang Amat Berhormat Ketua Menteri. Yang Berhormat Ketua Menteri.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tuan Speaker, saya mohon melaporkan bahawa Rang Undang-Undang itu telah dipertimbangkan dalam jawatankuasa dan telah dipersetujui dengan tidak ada pindaan. Bacaan

Tuan Speaker: Bacaan ketiga hari apa?

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Hari ini Tuan Speaker.

Tuan Speaker: Sila jalankan.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Tuan Speaker, saya mohon mencadangkan supaya Rang Undang-Undang itu dibacakan kali yang ketiga. Sekarang.

Tuan Speaker: Ahli-Ahli Yang Berhormat, masalahnya ialah bahawa Rang Undang-Undang itu dibacakan bagi kali ketiga sekarang. Menurut Artikel 43 (2) Perlembagaan Negeri Sabah, suatu Rang Undang-Undang bagi membuat Pindaan Perlembagaan itu tidaklah boleh diluluskan oleh Dewan Undangan melainkan Rang Undang-Undang itu telah disokong pada bacaan kali ketiga dengan undi tidak kurang daripada dua pertiga jumlah bilangan ahlinya. Oleh yang demikian, satu belah bahagian...

25/05/2023 - RAKAMAN 53 [6.40 PETANG - 6.50 PETANG] - [MOHD. ZULFIKREE] - MOHELENA - NORMA

Tuan Speaker: ... Di bawah Peraturan Tetap 56/57 perlu diadakan. Saya meminta salah seorang ahli mengemukakan pertanyaan belah bahagian.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Tuan Speaker saya cadang, belah bahagian.

Tuan Speaker: Setiausaha sila bunyikan loceng.

(Bunyi lonceng)

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, **pengundian** Bacaan Kali Kedua sila nyatakan bersetuju, tidak bersetuju atau berkecuali apabila membuat pengundian

nama-nama ahli yang mengundi akan dicatat dalam undi dan perjalanan acara mesyuarat.

Setiausaha, sila jalankan pengundian.

Timbalan Setiausaha: Undi belah bahagian Bacaan Ketiga. YB Tuan Mohammed Mohamarin.

Tuan Mohammad bin Mohamarin [Banggi]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Harun bin Durabi.

Pembantu Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Harun bin Durabi]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Dato' Sri Dr. Ruddy bin Awah.

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Dato' Sri Dr. Ruddy bin Awah]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Chong Chen Bin.

Tuan Chong Chen Bin [Tanjong Kapor]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Julita Mojungki.

Pembantu Menteri Kewangan [Datuk Julita Mojungki]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Wetrom bin Bahanda.

Tuan Speaker: Tidak hadir, tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Hendrus Anding.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Hendrus Anding]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Fairuz bin Renddan.

Pembantu Menteri Belia dan Sukan [Datuk Fairuz bin Renddan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Mohd. Arsad bin Bistari.

Datuk Mohd Arsad bin Bistari [Tempasuk]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Seri Panglima Dr. Mohd Salleh bin Tun Said.

Datuk Seri Panglima Dr. Mohd. Salleh Tun Said [Usukan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Ewon Benedick.

Datuk Ewon Benedick [Kadamaian]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Amat Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor.

Ketua Menteri [Datuk Seri Panglima Haji Hajiji bin Haji Noor]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jasnih bin Daya.

Datuk Jasnih bin Daya [Pantai Dalit]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jahid Jahim.

Menteri Pembangunan Luar Bandar [Datuk Jahid bin Jahim @Nordin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Joniston Bangkuai.

Pembantu Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar [Datuk Joniston bin Lumai @Bangkuai]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Yakubah Khan.

Datuk Haji Yakubah Khan [Karambunai]: Ya.

Tuan Speaker: Apa ya?

Datuk Haji Yakubah Khan [Karambunai]: Ya, setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin.

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Tuan Speaker, ini *anti hop* kan?

Tuan Speaker: Lump sum tu anti hop.

Tuan Azhar bin Datuk Haji Matussin [Darau]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Peto Galim.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Peto Galim]: Setuju.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Kalau boleh? Yes.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Tan Lee Fatt.

Tuan Speaker: Eh, apa dia?

Pembantu Menteri Kewangan [Tuan Tan Lee Fatt]: Setuju.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Ah, Datuk Speaker, tadi kita sepakat untuk fasa *by* fasa.

Tuan Speaker: Ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Kita kena *recorded*, kita kena sebutkan bahawa fasal untuk 6, 7, iaitu fasal 2 eh, fasa...

Tuan Speaker: Tadi kita setuju fasal 2 kita belah bahagian.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Kita tolak belah bahagian.

Tuan Speaker: Ya.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Fasa untuk ...

Tuan Speaker: Tapi yang ...

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Anti lompat ...

Tuan Speaker: Untuk Anti *Hop* ini kita sudah setuju tadikan?

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Anti *hop* yang kita setuju, *okey but it's not recorded just now but you ask it or did you ask for* adakah setuju untuk Anti *Hop Law*?

Tuan Speaker: *No, I did ask yang* fasal 1, 3, 4, 5. Ahli-ahli yang bersetuju katakan setuju, yang tidak setuju katakan tidak. Semua kata setuju.

Datuk Seri Panglima Haji Mohd. Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: *Anti Hop Law* is bersetuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Tan Lee Fatt.

Tuan Speaker: Nanti yang YB Peto Galim?

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Peto Galim.

Pembantu Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Tuan Peto Galim]: Setuju, sudah katakan tadi.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Tan Lee Fatt.

Pembantu Menteri Kewangan [Tuan Tan Lee Fatt]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Liew Chin Jin @Christina Liew.

Menteri Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar [Datuk Liew Chin Jin @Christina Liew]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Phoong Jin Zhe.

Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan [Tuan Phoong Jin Zhe]: Luyang setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Wong Hong Jun.

Datuk Wong Hong Jun [Tanjong Aru]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Ahmad Awang Ahmad Shah bin Datuk Haji Sahari.

Datuk Awang Ahmad Sah bin Datuk Haji Sahari [Petagas]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya.

Timbalan Ketua Menteri III / Menteri Kerja Raya [Datuk Ir. Shahelmey bin Yahya]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Puan Jannie Lasimbang.

Puan Jannie Lasimbang [Kapayan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Ignatius Dorell Leiking.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Setuju dengan Pindaan 17 dan 17 (A). Terima kasih.

Tuan Speaker: 17 (A) itu yang sudah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Setuju dengan Anti, Anti Larangan Lompat Parti.

Tuan Speaker: Ini setuju Bacaan Ketiga *bah* ini.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Ya setuju.

Tuan Speaker: Ah.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Dengan 17 dan 17 (A).

Tuan Speaker: Sudah *recorded* itu, pasal *you voted no for* fasal 2.

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *I hope it's recorded.*

Tuan Speaker: *It's recorded, it's recorded.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: Ini adalah untuk larangan tukar parti.

Tuan Speaker: Ah, *it's recorded.*

Datuk Ignatius Dorell Leiking [Moyog]: *Thank you.*

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Juil bin Nuatim.

Datuk Juil bin Nuatim [Limbahau]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Haji Ghulamhaidar @Yusof bin Khan Bahadar.

Datuk Haji Ghulamhaidar @Yusof bin Khan Bahadar [Kawang]: Setuju. Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Mohd Tamin @ Tamin bin Zainal.

Tuan Mohd. Tamin @Tamin bin Zainal [Pantai Manis]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Tuan Dr. Daud bin Yusof.

Tuan Dr. Daud bin Yusof [Bongawan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Dr. Haji Mohd Arifin bin Datuk Haji Mohd Arif.

Menteri Sains, Teknologi dan Inovasi [Datuk Dr. Haji Mohd. Arifin bin Datuk Haji Mohd. Arif]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Isnin bin Haji Aliasnih @Liasnih.

Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Isnin bin Haji Aliasnih @Liasnih]: Klias, setuju. Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Limus bin Jury.

Pembantu Menteri Kerja Raya [Datuk Limus bin Jury]: Setuju Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Haji Ruslan bin Muharam.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Ruslan bin Muharam]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: YB Datuk Dr. Yusof bin Yacob.

Datuk Dr. Yusof bin Yacob [Sindumin]: Setuju Yang Berhormat.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam.

Timbalan Ketua Menteri II / Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Seri Panglima Dr. Joachim Gunsalam]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Masidi bin Manjun.

Menteri Kewangan [Datuk Seri Panglima Haji Masidi bin Manjun]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Abidin bin Madingkir.

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Abidin bin Madingkir]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan.

Timbalan Ketua Menteri I / Menteri Pertanian, Perikanan dan Industri Makanan [Datuk Seri Panglima Dr. Jeffrey G. Datuk Kitingan]: Ya setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Robert Tawik @Nordin.

Pembantu Menteri Kerja Raya [Datuk Robert Tawik @Nordin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Anwar Ayuub @ Annuar Ayub.

Datuk Anwar Ayuub @Annuar Ayub [Liawan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Peter Anthony.

Tuan Speaker: Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Rubin bin Balang.

Datuk Rubin bin Balang [Kemabong]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Flovia Ng.

Pembantu Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat [Datuk Flovia Ng]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Ellron Angin.

Menteri Belia dan Sukan [Datuk Ellron bin Angin]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin.

Datuk Abdul Ghani bin Mohamed Yassin [Nabawan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Jonnybone J Kurum.

Tuan Jonnybone J Kurum [Telupid]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk James bin Ratib.

Menteri Pembangunan Masyarakat dan Kesejahteraan Rakyat [Datuk James bin Ratib]: Setuju.

Tuan Speaker: Lama lagi fikir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Sama ...

25/05/2023 - RAKAMAN 54 [6.50 PETANG - 7.00 MALAM] - [NORHAZIRAH] - DARRYL - NOORZANANI

Timbalan Setiausaha: Samad bin Jambri @ Jamri?

Pembantu Menteri Pembangunan Luar Bandar [Tuan Samad bin Jambri @Jamri]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Arunarnsin bin Taib?

Tuan Arunarnsin bin Taib [Gum-Gum]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Mokran Ingkat?

Tuan Mokran Ingkat [Sungai Manila]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Mohamad Hamsan bin Awang Supain?

Pembantu Menteri Kerajaan Tempatan dan Perumahan [Datuk Mohamad Hamsan bin Awang Supain]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Alias bin Sani?

Tuan Alias bin Sani [Sekong]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Hiew Vun Zin?

Tuan Hiew Vun Zin [Karamunting]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Calvin Chong Ket Kiun?

Tuan Calvin Chong Ket Kiun [Elopura]: Setuju, Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Poon Ming Fung @ Frankie?

Datuk Poon Ming Fung @Frankie [Tanjong Papat]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Masiung Banah?

Datuk Masiung Banah [Kuamat]: Setuju, Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Moktar bin Radin?

Tuan Speaker: Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jafry bin Ariffin?

Datuk Jafry bin Ariffin [Sukau]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Assaffal bin P. Alian?

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Sekali lagi Datuk Speaker, mohon. Ini 17(A) bah kan?

Tuan Speaker: Tidak, dia keseluruhan untuk kelulusan bacaan ketiga.

Tuan Assaffal bin P. Alian [Tungku]: Kelulusan bacaan ketiga, setuju.

Tuan Speaker: Ya.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat...

Tuan Speaker: Nanti dulu sekejap ya, yang 17(A) tadi, kita sudah luluskan di bacaan kedua secara suara ramai. Yang Fasal 2, kita luluskan secara pengundian. Jadi yang kamu punya tidak setuju akan *recorded* sebagai tidak setuju untuk 6 Fasal 2 tu ya. Ok, teruskan.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Mohamaddin bin Ketapi?

Tuan Dumi bin Pg Masdal [Silam]: Silam belum setuju.

Datuk Mohamaddin bin Ketapi [Segama]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Dumi bin Pangiran Masdal?

Tuan Dumi bin Pg Masdal [Silam]: Setuju.

Tuan Speaker: Sabar kau bah YB.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Puan Norazlinah binti Arif?

Puan Norazlinah binti Arif [Kunak]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong?

Datuk Dr. Haji Jaujan bin Haji Sambakong [Sulabayan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Haji Mohd Shafie bin Haji Apdal?

Datuk Seri Panglima Haji Mohd Shafie bin Haji Apdal [Senallang]: Setuju, Datuk.

Timbalan Setiausaha: YB, Yang Berhormat Tuan Haji Jamil bin Datuk Hamzah?

Tuan Haji Jamil bin Datuk Haji Hamzah [Bugaya]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Hamild @ Hamid bin Awang?

Datuk Hamild @Hamid bin Awang [Balung]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan?

Pembantu Menteri kepada Ketua Menteri [Datuk Haji Nizam bin Datuk Seri Panglima Haji Abu Bakar Titingan]: Setuju, Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Justin Wong Yung Bin?

Tuan Justin Wong Yung Bin [Sri Tanjong]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Puan Rina binti Haji Jainal?

Puan Rina binti Haji Jainal [Kukusan]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Andi Muhammad Suryady bin Bandy?

Pembantu Menteri Pembangunan Perindustrian dan Keusahawanan [Datuk Andi Muhammad Suryady bin Bandy]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Sarifuddin bin Hata?

Tuan Sarifuddin bin Hata [Merotai]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Hassan A Gani Pangiran Amir?

Datuk Hassan A Gani Pg Amir [Sebatik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee?

Datuk Seri Panglima Yong Teck Lee [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Raimie bin Unggi?

Datuk Raimie bin Unggi [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Amisah Yassin?

Datuk Amisah binti Yassin [ADUN Dilantik]: Setuju, Datuk Speaker.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Jaffari Waliam?

Datuk Jaffari bin Waliam [ADUN Dilantik]: Setuju.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Datuk Suhaimi Nasir?

Tuan Speaker: Tidak hadir.

Timbalan Setiausaha: Yang Berhormat Tuan Dr. Aliakbar bin Gulasan?

Tuan Dr. Aliakbar bin Gunsalam [ADUN Dilantik]: Setuju.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, keputusan pengundian yang dijalankan sebentar tadi adalah seperti berikut. Ahli-ahli yang menyokong, 75. Tidak bersetuju, tidak menyokong, kosong, berkecuali, kosong, tidak hadir, empat. Masalah di

hadapan Dewan ini ialah bahawa Rang Undang-undang itu telah dibacakan bagi kali ketiga dan telah dipersetujui dengan undi sebanyak 75 undi. Maka saya isytiharkan bahawa keputusan belah bahagian yang dijalankan melalui dua pertiga undi daripada jumlah Ahli-ahli Dewan.

Setiausaha Dewan: Enakmen Perlembagaan Negeri Sabah Pindaan 2023.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, syukur Alhamdulillah, kita telah diberi peluang untuk melaksanakan secara penuh Istiadat Pembukaan bagi Penggal Keempat Dewan Undangan Negeri pada 25 Mei 2023 dan seterusnya Mesyuarat Pertama bagi Penggal Keempat ini yang telah berlangsung daripada.., dari 23 Mei 2023 sehingga 20 Mei... 25 Mei 2023.

Saya serta kedua-dua timbalan saya ingin merakamkan ucapan setinggi-tinggi terima kasih kepada semua Ahli-ahli Berhor... Yang Berhormat yang telah memberi kerjasama bagi membolehkan perjalanan majlis mesyuarat dapat disempurnakan sepanjang tempoh tiga hari ini.

Saya juga merakamkan penghargaan dan terima kasih kepada semua pegawai-pegawai kerajaan daripada Jabatan Perkhidmatan Awam Jap... Polis Diraja Malaysia, PGA, Jabatan Kesihatan dan semua kakitangan-kakitangan yang turut terlibat secara langsung mahupun tidak langsung dalam pengendalian mesyuarat sepanjang tempoh Dewan kali ini.

Ahli-ahli Yang Berhormat, dalam sidang kali ini, saya dapati Ahli-ahli Yang Berhormat telah menyampaikan, Ahli-ahli Yang Berhormat telah menyampaikan, mengambil bahagian dalam perbahasan, telah memberi perbahasan yang bermutu dalam membangkitkan isu-isu dan kritikan-kritikan yang bernas dan bermanfaat untuk pihak pentadbiran negeri membuat penambahbaikan kepada *government delivery system*.

Kematangan Ahli-ahli Yang Berhormat adalah bersesuaian dengan usia DUN yang menginjak 60 tahun. Dalam usia semakin dewasa ini, saya berharap Ahli-ahli Yang Berhormat akan terus berperanan dalam memartabatkan Dewan Undangan Negeri supaya sentiasa dihormati sebagai arena untuk mendaulkan perlembagaan dan

undang-undang. Saya berharap Ahli-ahli Berhormat semua akan bersama-sama dengan saya dalam usaha memastikan Dewan Undangan ini kekal sebagai institusi, institusi berwenang dan diyakini dalam soal menggubal perlembagaan dan undang-undang.

Di kesempatan ini juga, saya ingin mengucapkan Selamat Menyambut Pesta Kaamatan kepada semua Ahli Yang Berhormat dan semua rakyat Sabah yang meraikannya. Saya juga ingin mengingatkan Ahli-ahli Yang Berhormat agar menyemak cabutan draf *Hansard*.

25/05/2023 - RAKAMAN 55 [7.00 MALAM - 7.10 MALAM] - [EVY] - TRESA - HADINIE

Tuan Speaker: ...yang telah diedarkan pada Ahli-ahli Yang Berhormat dan dimohon kembalikan semula kepada Urus Setia Dewan sekiranya terdapat pembetulan. Disamping itu saya juga mengucapkan kepada Ahli-ahli Yang Berhormat selamat pulang dan selamat sampai ke destinasi masing-masing. Kepada Ahli-ahli yang memandu, pandulah dengan cermat dan berhati-hati di jalan raya dan semoga Ahli-ahli Yang Berhormat selamat sampai dan sentiasa sihat walafiat di samping keluarga tersayang.

Jangan terbang kayu yang basah;
Akan susah nyalakan api;
Moga selamat semua YB;
Balik semula ke pangkuan keluarga,

Angin bertiup debu bertebaran;
Duri menusuk luka ditangan;
Terima kasih atas penyertaan;
Berucap, berbahas sepanjang Sidang.

Ahli-ahli Yang Berhormat, mesyuarat Dewan pada hari ini ditangguh hingga ke satu tarikh yang belum ditetapkan. Sekian, terima kasih.

Sekian, terima kasih. Assalamualaikum warahmatullahi wabarakatuh.

(Kedengaran ketukan tukul sebanyak tiga kali)

Ditangguhkan sebagaimana yang dipersetujui pada pukul 7.04 petang.

Ditetapkan: “Bahawa Dewan ini ditangguhkan sekarang ke suatu tarikh yang belum ditetapkan.”

📄 SDN25052023/*bnm*